

ИВАН ДАВИДКОВ

# Балада

## за самотните мореплаватели

РОМАН

СОФИЯ 1979  
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

*В памет на баща ми*

Никога не губи търпението – това е последният  
ключ, който отваря вратата.

Антоан дьо Сент-Екзюпери

Ще дойде птица да те покори.  
Бъди ѝ роб – ще имаш в дар небето.  
Когато всичко в тебе изгори,  
последни нека станат прах  
крилете...

Из “Вечерни послания”

ЕДНА СУТРИН В НАЧАЛОТО НА ОКТОМВРИ Мартин Калинов, или Преводача, за чийто живот вече разказвах в книгата си “Сбогом, Акрополис!”, се събуди рано, прекоси стаята и погледна през прозореца. Бе навалял сняг. Разтри очи, защото му се стори, че сънува, но картината пред него остана непроменена: по стъклото се стичаха разтопени снежинки и през техните криволици се виждаше отсрещният склон с превити от снега лески и габъри. По-насам, до мрежестата ограда, която изглеждаше ослепително бяла и безплътна като дантела, застаналият до прозореца мъж видя един папуняк. Ако беше го зърнал вчера, когато от балкона съзерцаваше есенните дървета и се радваше на пъстротата им, на неувимите преходи от бледолилавото до пурпурночервеното и моравото, той едва ли щеше да забележи върху фона на гората тая пъстропера птица, наричана в неговия роден край циганско петле. Едва ли щеше да я забележи, но сега, в ранната октомврийска утрин, когато навалелият сняг беше угасил багрите, птицата така ясно личеше до оградата, че той можеше, без дори да слага очилата си, да види кичура ръждиви перца на главата ѝ, златистата шия, наредените като на моряшка фланелка тъмносини и бели ивици по крилете и розовото

коремче, чиято розовина ставаше по-ярка, когато папунякът прелетеше от един храст на друг – сякаш плавно размахваните му криле разпалваха скрито под перцата въгленче... Мартин се любуваше на пъстроперата птица, защото тя му връщаше усещането за есенната гора. Следеше полета на папуняка от дърво до дърво, гледаше как клоните, докоснати от птичите криле, отърсват снега и се изправят, възкресили светлината на своята шума, как тая светлина става все по-силна, защото птицата продължава да кръжи, тласкана от опиянението си, продължава да докосва приведените от снега върхари и те, разпилели в небето искрящ пращец, се изправят, покланят се едно на друго и се усмихват така, както умеят да се усмихват само златни есенни дървета...

Мартин се облече набързо, нахлузи обувките си и се запъти към вратата с момчешка развеселеност, изпитвана само в ранните години на неговия живот. Някога, когато завалеше първият сняг, баща му влизаше в полутъмната стая на пръсти, за да не разбуди момчето. Приведен над леглото, той докосваше до бузата на малкия снежна топка, отпечата плетката на вълнената му ръкавица. Мартин, усетил от единия до другия край на съня си игличките на снежния хлад, сепнато отваряше очи и се усмихваше, когато видеше над лицето си небръснатите, посребрени от снега бузи на своя баща. Скачаше и както беше още топъл от завивката, бос и гологлав, затичваше към пруста. Снежинките докосваха лицето му с меко гъделичкане, стапяха се – първом по бузите, после на клепачите – и през тия бисерни сълзи, потрепващи от дишането му, той виждаше околните дървета, пътя, свраката на вратника, гергините до оградата. Виждаше ги някак особени, нереални, сътворени от утаената тишина на небето и от пукота на клоните, които се чупеха под снега с тънък, ликуващ звук... Мартин беше уверен, че и сега ще изпита тая сладка радост, открадната от годините и от опушените квартали на градовете, където му беше отсъдено да живее. Застанал до вратата, както някога беше стояло момчето, назовано с неговото име, той

замижа и вдигия лице към небето, за да усети докосването на снежинките. Долови само полъх на ветрец, в който имаше дъх на мокри дървета. Снеговалежът, за негово огорчение, беше спрял и той не можа да изпита отново онова детско усещане за чудо, когато през стопената на клепача снежинка светът изглеждаше като току-що сътворен. Но за това едва ли беше виновно проясненото вече небе. Дори най-гъст снеговалеж да обгръщаше Мартин, дори очите му да бяха целите замрежени от влагата на небето, той навярно пак щеше да вижда всичко край себе си застинало в своите форми, безмилостно реално, лишено от усещането за изненада, за чудо... Това трая само миг – и той усети в сърцето си тръпка, която го накара да стисне клепачи и да затаи дъх. Бодеж ли го прониза, или усещането му беше предизвикано от резливия повей на вятъра и от свистенето на крилете, което сподиряше полета на папуняка? Или това беше детският спомен, превърнат в бавна и безплътна снежинка, която се носеше, вейната от крилете на птицата, над светлите и тъмните кътчета на душата му, докосваше ги с власинките си и тоя гъдел на душата, който обземаше и тялото му, го караше да изпитва неподозирана радост?

Тръгна по двора. Обувките му затъваха в снега и той усещаше с глезените си хладното докосване на тревите, които се изправяха след него, и там, където беше стъпвал, оставаше дълъг наниз от пепелявозелени тревни островчета. Циганското петле прелетя над Мартин – толкова ниско, че едва не го драсна с крило по бузата. Птицата докосна в полета си вършеца на близката дива круша. Задимя сняг и Мартин, целият обгърнат от искрящото облаче, видя как клоните на крушата се изправиха, отърсиха от себе си дрезгавината на утрото заедно със снежеца и засияха. Отначало светна върхарят – тънък, златистовиолетов като пламък на свещ, после тоя цвят започна да обхваща всички долни клони на дървото със същата пъргавина и яркост, с които пламъкът обхваща сухите вършини в огнището. Мартин видя как това възкресено дърво се огледа сепнато. Навярно то щеше да остане много смутено, че е съвсем самотно в бялата гора, ако циганското петле не беше

разлюляло с полета си съседния клен и той, ахнал от изненада, не беше размърдал рамене, схванати от тежестта на отърсения сега сняг, и целият не беше зазвънял със златните си листа. Дивата круша кимна на клена, сякаш му каза: “А, ти ли си бил? Аз помислих, че съм съвсем сама...” и се загледа между клоните, където едно мушитрънче се въртеше край лятошното си гнездо, пълно със сняг...

Като дошъл от приказките дух на гората птицата възкресяваше заснежените дървета. Помамен от нея, Мартин тръгна към оградата и разтърси с ръка една леска, приведена до земята от лепкавия сняг. Леската се изправи, листата ѝ започнаха да драцят по мрежестата ограда и изпълниха въздуха с пепелявожълтеникаво сияние. Целият посипан със сняг, Мартин разклати съседната липа, после – ябълката, на чийто връх се мярна неоткъснат плод, след тях – полегналите гергини, които засияха като корали. Всяко негово движение възвръщаше на двора, на дрянореве зад оградата, на скупчените до реката габъри ограбената от снега светлина. Като вървеше от дърво на дърво с мокри и изтръпнали ръце, но с развеселена душа, в която беше се събудило детето и се отдаваше на своите немирства, Мартин викаше от удоволствие и виждаше, че неговият глас също има магическа сила: докоснати от звуковата вълна или може би сепнати от ненадейния човешки вик, дърветата се размърдваха, отърсваха снега от горните клонки и той, падайки, разклащаше другите и ги освобождаваше от плена на подранилата зима. Гласът на Мартин раждаше багри. Това му се случваше за пръв път и той търсеше в душата си най-нежни думи, за да се обърне с тях към пътеката, останала след него, към гъстите като мъниста кичури на необраните дрянореве, към реката, чийто шум едва се долавяше през плетениците на къпините...

Прибра се вкъщи и се избърсна, като наблюдаваше лицето си в огледалото. Познатите черти, скрити под пяната, изникваха една след друга, както преди малко се появяваха багрите по

дърветата. В бледността на лицето му, където се долавяше отблясък от снега, имаше нещо празнично... Нареди листовете на масата, разгърна томчето със стихове, от което превеждаше, и посегна към писалката.

Дворът, обграден от възкресените есенни дървета, стоеше като оазис от светлина сред снега и Мартин усещаше тая светлина в думите, които се раждаха под перото му...

**БЯХ ПРИЯТЕЛ С МАРТИН ОТ МНОГО ГОДИНИ.** Обичах го заради пристрастието му към книгите и заради разпалеността, с която говореше за любими произведения, чиито най-хубави страници умееше великолепно да преразказва с метафори и сравнения, нерядко измислени от него самия, за да прозвучи още по-красиво чуждият текст. Обичах го и заради деликатността, с която се отнасяше към хората, въпреки че нерядко биваше огорчаван, защото мнозина смятаха добротата му за наивност. Приятно ми беше да си мисля за неговото безкористие – Мартин можеше да послужи на малко познати нему хора, и то във време, когато и той самият е твърде затруднен, или да подари на някой запален събирач своя вещ, донесена от далечно пътуване и свързана с приятен спомен – даваше му я без никакво колебание, защото знаеше, че това ще го зарадва. Но най-приятен ми беше Мартин заради умението му тънко и остроумно, понякога твърде язвително, да се шегува. Той изпадаше рядко в такова състояние. Обикновено съсредоточен, неразговорлив, понякога мрачен и потиснат, Мартин ставаше съвсем неузнаваем, когато се развеселеше. Всичко у него се променяше – движенията му ставаха по-енергични, кафявите му очи изсветляваха, ставаха златисти от озарението на някаква вътрешна светлина и винаги бледото му лице леко порозовяваше, надиплено край клепачите от неговия гърлен смях. То ставаше съвсем обло, с нещо детинско в изражението си и ако човек видеше Мартин в такъв момент, можеше съвсем лесно да открие една негова най-характерна черта, при друг случай трудно забележима между бръчките на

вечно съсредоточеното му чело – неговата детинска непосредственост и откровеност. Той не умееше да си пробива път с обмислени, не рядко опетняващи съвестта ходове. Разчиташе на своя труд, на безсънните нощи над белите листа. Тия, които не го обичаха, познаваха слабото му място – болезненото честолюбие и знаеха как да го нараняват. Понеже беше искрен към хората и се стараеше да не предизвиква тяхната злост, той дълбоко и мъчително страдаше от нанесените му обиди. И тогава търсеше опора в книгите. Спасяваше го съсредоточаването в страниците, където словото беше защитило красотата и възвишеността на битието. Това бяха празници за душата му. Седмица или две той живееше в света на благородни хора, забравил своите събратя по перо, и себе си забравил, както в ония години на детството, когато наивността и всеотдайността бяха най-голямото му богатство. Това го лекуваше. Раната се затваряше бавно и той усещаше не толкова болката от нея, колкото нежния сърбеж на новородената тъкан, която трябваше да скрие под себе си обидата и огорчението. Мартин се лекуваше със сладката отрова на красотата, без да подозира, че тя, която го замайва, както правеха това туберозите в бащината му градина, го лишава от неговите защитни сили и го прави още по-нараним, защото замрежда очите му с розовата мъглица на онова, което съществува може би само в книгите. Но тия, които малко познаваха Мартин, не знаеха, че неговата деликатност е защитена от нещо на пръв поглед несъвместимо и с непохватната му фигура, и с душевността му – издръжливостта. Наследил тая черта от рода на майка си – селски род с първични в битието си хора, цял живот дружели и воювали със земята, той приличаше не толкова на селските дървета, възловати и черни като самата земя, от която бяха израснали и откъдето ги изскубваха вихрите, а по-скоро на извисена край речните утуки тръстика. В тая тръстика свиреше вятърът, въртеше я, усукваше листата ѝ, но не можеше да я отскубне, нито да я пречупи, защото имаше стоманена жилавост в



стеблото и то танцуваше и върхът му плющеше, сякаш се надсмиваше на вятъра.

Мартин имаше и едно друго оръжие, което не рядко го спасяваше. Това беше иронията. Той умееше да се шегува и с другите, и със себе си. Правеше това деликатно, остроумно. Шегата му се наместваше като каменарско длето в пукнатината на нечие лекомислено бърборене и Мартин гледаше, присвил очи, как старателно зиданите кухи словесни грамади се разклащат и се сричат сред смеха на присъстващите. Така, с шегата, той подкопаваше и много свои илюзии, измъкваше се изпод развалините им понякога натъртен, понякога само развеселен от срутването и вместо това да го направи по-практичен, той се заемаше отново да гради на ново място със същия материал, изпод чиито срутини съвсем наскоро се е измъкнал.

Имаше един негов познат, наричан Есеиста, чието появяване винаги развеселяваше Мартин. Есеиста се задаваше всеки ден, точно в 12 часа, откъм градската градина, чиито фонтани ръсеха оголялото му теме със своя прохладен прашец. Дребен, с леко извити в коленете крака, чиито дъги не можеха да бъдат скрити от широкия му панталон, с чер костюм и вратовръзка от същия цвят, чийто възел бе лъснат от докосването на брадичката му, с чадър в ръка (той го носеше през всички сезони), Есеиста се отправяше към кафенето на интелектуалците, където от сутрин до вечер, сред облаци тютюнев дим, прекарваха времето си негови пишещи братя – одумваха тоя-оня и се заканваха, че и те ще седнат до белия лист, за да кажат своята дума и да извисят словото (“Стига с тоя провинциализъм!”), но все не намираха свободно време и подходящо вдъхновение. Есеиста спираше до входа на кафенето, дълго изтриваше обувките си, преди да докосне бравата, защото в света на изкуството трябва да се влиза само с чисти обувки, наместваше на своя тънък, вечно зачервен от хрема нос очилата с катранено черни рамки, през чиито

многодиоптрови стъкла жълтеникавите му миши очи изглеждаха още по-дребни, и като примижаваше от лютивината на тютюневия дим, влизаше с тържествена походка. Унесените в своя разговор пишещи братя не забелязваха появянето му, но той не се огорчаваше от това. Минаваше между масите, поздравяваше най-учтиво седналите от едната и от другата страна на пътеката и накрая се наместваше на някой стол.

– Е, как е, колеги? Нещо ново на словесния небосклон? – задаваше той своя дежурен въпрос.

– Какво ново? – отговаряха му обгърнатите от тютюневия дим мъже. – Който се е наредил, издава и преиздава, а нашите ръкописи лежат по прашните шкафове.

– Моят скромн опит ме е научил, че талантът само укрепва в борбата за своето осъществяване. Нека не отиваме за примери чак в древността, но на един Вийон, да речем, нима му е било много лесно?

– Сигурно му е било по-трудно, отколкото на вас, защото е бил с дар божи в душата – дръзко се намесваше в разговора голобрадо, само с няколко рижи косъма на брадичката момче, из чийто джоб се показваха навити на руло все още никому неизвестни стихотворения от цикъла “Сините амплитуди на Андромеда”.

– Доброто възпитание също е дар божи, млади момко – изричаше бавно Есеиста и поглеждаше снизходително певеца на Андромеда. – А колкото за трудността, наистина по-трудно му е било, защото е живял, нужно ли е да ви обяснявам, в какво време. А на мене да не ми е било лесно някога? Продаваш си балтона, за да излезе книгата ти. А аз и балтон нямах. Какво да продам?... Е, ще кажете, сега ме издават, преиздават. Така е. Но ако си сваля ризата, ще видите с какво съм заплатил за това...

Навярно младежът, който носеше в джоба си все още никому неизвестните стихове за сините амплитуди, си представяше, че под свалената риза на Есеиста ще види заръбени рани и следи от закърнели, отрязани някога криле и това, ако се окажеше така, сигурно щеше да има благотворно влияние за насочването на неговото вдъхновение към по-

реални сфери. А другите, които от много години прекарваха времето си в това кафене и знаеха най-подробно житиетата на всички посетители, се подсмиваха, защото си представяха какво ще видят под героически размаханата риза на Есеиста: леки следи по луничавите рамене (от презрамките) и хилави ребра, по които е надиплена пепелява старческа кожа.

– Лесно ви е на вас, младите... „Докле е младост, лесно път се ходи“, както е казал поетът... Но хайде да не се връщам към спомените – усмихваше се всеопрощаващо той (бледата кожа на татарските му скули поруменяваше, навярно от напирашите в сърцето спомени, които той оставяше за друг път) и като поглеждаше издърпания из джоба на жилетката часовник, мигновено ставаше, с което даваше да се разбере, че е закъснял за някаква важна среща.

Посещенията в това кафене понякога го дразнеха, но той всеки ден, по едно и също време, идваше тук: не толкова да слуша разговорите или да дава съвети (което правеше с особено удоволствие) – идваше с желанието просто да г о в и д я т, защото не е без значение след години, когато започнат да пишат спомени, какво ще разкажат за него и колко страници ще му отделят в своите повествования.

Есеиста нямаше основание да се съмнява, че ще попадне в нечии мемоари. Той беше издал не малко книги, които, както скромно обичаше да казва, не създават никакви затруднения на книжарите, защото изчезват мигновено след излизането им от печат. За да задоволи читателския глад, Есеиста правеше от няколко стари книги нова и тя, с друго заглавие и с добавени половин дузина прозрения от най-новия му творчески период, се излягаше да украсява книжарските витрини. Така “Опити” и “Съзерцания” родиха “Еманация”, в от “Разум и законнороден порив” и “Дългът – това е всичко” се появи томът “И все пак – тя се върти!”

Есеиста едва ли се замисляше, че със своя стил твърде много ще затрудни бъдещите изследователи. Той просто се отдаваше на вдъхновението, без да се съобразява с нищо друго, и след като направеше обичайната си разходка из

енциклопедиите и сборниците с афоризми, сядаше до белия лист. Думите се нижеха под перото: “Аристотел трябваше да се промъкне през Термопилите на своята болка, за да стигне до прозрението” или “Златните нозе на Терпсихора, съчетани с безкрайното пътуване на Одисей – не е ли това вечната жажда на човека да открива новото?”... Такива цветисти изрази се срещаха не много често в неговото иначе спокойно изложение, но те даваха аромата си на останалия текст, както едно съвсем дребно стръкче див карамфил или зюмбюл даваше ухание на цялата му стая.

Към каква школа щяха да го причислят бъдещите изследователи? Към новокласиците, към романтиците или към суровите реалисти? Той не мислеше за това. Дори не го смущаваше мисълта, че могат да го сторят родоначалник на съвсем ново направление. Какво пък – и такъв товар ще понесе!

Вдъхновението му идваше обикновено сутрин и той, след като прегледаше програмата си за деня, закопчаваше поизносения черен халат с воеводски ширити, сякаш се готвеше за сражение, пригладваше рядката си, залепнала край ушите коса, втренчваше се в една точка на стената, за да съсредоточи мислите си, и по листа се плъзваше златното перо на неговата самописка “Монблан”, една особено ценена и пазена вещ, с която беше написал всичките си книги и на която, навярно, след години ще се падне честта да лежи под стъклото на музейна витрина.

Есеиста отпъждаше от съзнанието си подобни мисли, въпреки че му беше приятно да го навестяват.

Точно в 12 часа правеше своето обичайно посещение в кафенето на интелектуалците. След това обядваше в някой ресторант не рядко с редакторите на своите нови книги. Там доуточняваше с тях някои подробности за тиражите, като не забравяше да спомене мимоходом и за авторската лепта. “Аз никога не бих правил въпрос за това – говореше тихо, сякаш се извиняваше, той, – но все пак вие знаете как се оценява моят скромнен принос в есеистиката...” Те знаеха и обещаваха, че всичко ще бъде наред.

След приключването на обяда започваха събранията и заседанията, в които Есеиста редовно участваше. Избираха го на много места и той беше свикнал редовно да седи в президиумите. Предпочиташе по-задните редове, въпреки че рангът му налагаше хората да го виждат на най-предно място. Правеше това не толкова от скромност, колкото от съображението, че понякога след обяда му се додрямва и е неудобно публиката да гледа как клюмва островърхата му глава с блеснала плешивина.

Той винаги носеше чер костюм, бяла риза с пожълтяла от прането яка и тъмна вратовръзка, защото не беше сигурен дали в дните, когато е свободен от заседания, няма да се свика някакъв извънреден форум, на който, без съмнение, и той трябва да каже своята дума. А явяването с друг костюм – неофициален – той смяташе за обида към публиката.

Една пролетна вечер бях дошъл на гости при Мартин. Високият чинар зад прозореца мълком се разлистваше и стаята се изпълваше с меката зеленина на листата, която виждах и по лицето на Преводача. Той се смееше, прекъснал за малко разказа си, на който се спрях по-горе. (Навярно сега Есеиста сядаше в своя просторен дом да изпие чаша чай, без да подозира, че сянката му броди от единия до другия ъгъл на Мартиновата стая.) Кафявите висулки по чинара, прилични на мартенички, докосваха прозореца и той прозвънваше. Ние също като Есеиста посегнахме към чашките чай и като долавяхме аромата на липовия цвят не само в парливите глътка, но и в дима от Мартиновата лула, надиплен на тънки ивици над главите ни, продължихме своя разговор.

Мартин отново се връщаше към майстора на есетата, с когото аз нямах удоволствието да съм близък, въпреки че няколко пъти бях се срещал и разговарял с него.

...Преди години, когато в столицата гостувал един известен полски пианист, Мартин Калинов отишъл на концерта му да послуша баладите и полонезите на Шопен.

Известно е, че полските пианисти с най-голямо проникновение тълкуват музиката на своя съотечественик. Може по света да има по-изискани виртуози, но на тях им се изплъзва усещането за шума на полския дъжд, за аромата му на трева и разорана земя, за ниския полет на облаците и за танцуването на дърветата под вятъра. Мартин Калинов може би се лъжеше в тая своя преценка, но така беше почувствал той музиката на великия поляк, изпълнявана от един варшавски пианист в Желазова Вола в къщата на композитора. Валеше дъжд. Покривът леко отекваше под капките и към тия звуци се прибавяше стъкленото позвънване на скрития между дърветата фонтан... В тоя сив ден, сред меланхоличното шумолене на голата равнина, Мартин усети истинската сила на Шопеновата музика, която излиташе из дома на композитора – може би не излиташе, а се излъхваше от мокрите прозорци, от бръшляните пред вратата, от пепелявите тополи с накацали по тях синигери, от ехото на прогизналата земя под копитата на преминаващите коне...

Възкресил в душата си тоя спомен, Мартин седял в препълнената зала и очаквал появяването на пианиста. В съседното помещение по същото време имала съвещание гилдията на словоборците (така Мартин наричаше на шега сдружението на своите събратя по перо). Когато в залата очаквали всеки миг на подиума да се появи пианистът, вратата до сцената изскърцала, показал се нисък човек в чер костюм, вгледал се към публиката с присвити очи, както правят късогледите хора, когато са забравили очилата си, и като се придържал с ръка за стената, бавно се заизкачвал по стълбичката към подиума. Застанал там, видял стол пред себе си, издърпал го малко напред и седнал. Залата зашумяла. Това ли е пианистът и защо сяда не до рояла, а посред сцената? Някой от задната редица изръкопляскал. Към него се присъединили и други. Човекът с черния костюм станал, поклонил се, темето му с приплесната, проредяла край ушите косица просветнало и Мартин, като се обърнал към сцената, видял, че това е Есеиста. Закъснял за съвещанието в другата

зала, той сбъркал вратата и влязъл при любителите на музиката. Понеже си бил забравил очилата и всичко се мержелеело пред очите му, Есеиста се отправил по навик към президиума, напипал на сцената свободен стол и седнал в очакване да се появят и другите първенци на гилдията, които също имали постоянно определени места в президиума.

Тогава Мартин, като си проправил път между редиците, застанал на сцената, докоснал по рамото Есента и му казал: “Ти си сбъркал вратата, приятелю. Заседанието е в другата зала...”

”Тъй ли – взрял се в него смутеният човек и го познал. – Когато бързам, винаги така става – забравям си очилата...”

Сред смеха на развеселената публика Мартин му помогнал да слезе по стълбичката. Отвел го до съседната зала и когато се върнал, чул първите акорди от Шопеновата балада.

Концертът бил започнал...

**А ОТВЪД ХЪЛМОВЕТЕ ТИШИНА ОБГРЪЩАШЕ**  
**ПЛАНИНСКИЯ ДОМ**, откъдето започна нашият разказ, и всичко изглеждаше просто и възвишено в досега си с природата.

Ограден от гористи склонове, целият зашумен от орехи, липи и кленове, тоя дом почти не се виждаше откъм пътя и само димът на комина, когато подклаждаха огъня, подсказваше на преминаващия човек, че тук живеят хора. Към тоя дъх на огнище пътникът добавяше ухание на разчупен хляб, шумолене на пране или скръцване на врата, през чийто прорез се промъква котка... Това са усещания за родната къща, които човекът носи в душата си, и те го карат да поспре и да се взре през клоните към чуждия дом. В техните пролуки, които се свиват от полъха на вятъра, той вижда белите стени на къщата, пръскани с мраморен прах; вижда потъмнелите кепенци на прозорците, над които пада сянката на широка стряха; вижда постланата с плочи тераса, опасана от избуял здравец; вижда балкон в източната страна на къщата, под който шуми реката...

За тоя пътник, мислеше си Мартин, къщата, към която беше обърнал поглед преди малко, едва ли се отличава с нещо от другите сгради, скупчени на двадесетина минути път оттук до сипеите на каменоломната. Къщата, в която Мартин търсеше покой, за да се отдаде на своята работа, беше едноетажна като тях, с овощни дръвчета на двора, чиито връхни ластари всяка пролет почерняваха сланите, и с розови храсти из тревата, които не можеха да разцъфнат през дъждовните есени и пъпките така си изгниваха със слепени от влагата листа. Целият двор беше надиплен от къртичини. Северният му ъгъл, разкопан от майката на Мартин, чернееше от дупки на полски мишки и пролет из тях излитаха майски бръмбари. В тоя кът, вярна на селските си навици, старата жена засаждаше картофи. През юни стеблата им се отрупваха с лилави цветчета и с гъмжило от колорадски бръмбари, които за седмица опоскваха листата на картофите и над браздите оставаха да стърчат само сухи дръгла. Това не отчайваше майката на Мартин и тя се заемаше със зеленчуците. Засаждаше домати, които връзваха плод чак през септември, и човек можеше да опита сладостта им едва тогава, когато из цялото поречие домати вече гниеа, защото нямаше кой да ги прибере или сланата беше подранила. И зелки засаждаше, като всеки ден посипваше шумата им с пепел, за да пропъжда плуещите. Тая песъклива, бедна планинска земя, грижливо разкопавана, сякаш галена от мотиката на Мартиновата майка, беше милосърдна единствено към зелето. На него тя даваше най-добрите си сокове, наливаше го с ведрината на горския вятър и на дъждовете, които през юли ухаеха на липов цвят, защото целият отсрещен склон беше обрасъл с липи. С това зеле майка му особено се гордееше. Беше ѝ приятно да слуша пукота на стиснатата между дланите зелка, тежка като гюлле, да сече със сатъра кочана, да опитва хрущялната му сърцевина, която студене по зъбите и, после дълго да плакне качето, в което ще слага зимнина, и да си мисли за януарските празници.

Но не това отличаваше къщата в планинската котловина от другите домове на градчето, особено от ония, които бяха в



покрайнината му – до каменоломната. В техните дворове също цъфтяха картофи и по тях безчинстваше колорадският бръмбар; и рози имаше – някъде рехави, прилични на шипки, другаде с гъсти цветове, отрупани от зеленикави буболечки, които децата в тоя край наричат златки; и зелки се пукаха есен под кичури зрели домати – продълговати и твърди като бозки на коза. Друго отличаваше от тях къщата, която даваше подслон на Мартин. Това беше уханието на здравеца, превзел с мъхнатите си кичури половината тераса; шумоленето на реката под балкона, което беше попило в стените и във всички предмети на дома; дъхът и чубрицата, чиито чепки съхнеха на един гвоздей в кухнята; неспирното стържене на съселите по гредите над балкона, и розовите коремчета на рожбите им, които се виждаха през цепнатините на дъските... Друг би търсил лицето на тоя дом в уредбата му – в мебелите и килимите, в порцелановите съдове, донасяни от различни страни при пътуванията на Мартин, в кристалните чаши, чиято тънка везба напомня за скреж, в полилеите с прозрачни висулки, които потрепват не само от вървежа на човека, но и от дишането му... Мартин усещаше душата на къщата в друго: за него домът се състоеше от спомени и ухания, от звуци и светлини и ако те не съществуваха, нямаше да го има и самият дом. Той щеше да бъде една майсторски наградена от човешката ръка мъртвина, различна по формата си от камъните и от глинените свлечища, но студена и бездушна като тих. “Всеки дом, подобно на човека, има душа – мислеше си Мартин – и това го отличава не само от дърветата и пътищата, от лалугерите и синигерите, от облаците и реките – отличава го и от другите къщи, дали приют на радостите и тревогите човешки, макар тия домове съвсем да си приличат, гледани откъм пътя...

Всеки дом има характер – продължаваше своите мисли Мартин. – Виждал съм високомерни домове, които гледат към околния свят като господари, завъртели на пръста си златно синджирче; виждал съм стеснителни домове, които се мъчат да скрият бедността си зад гъсто разшумени овошки и вехто пране; и добродушни, наивни в добротата си домове съм

виждал – те стоят до пътя, с едно цъфнало мушкато до прозореца, и портата им винаги е отворена за чужд и свой...”

Мартин не можеше да си представи съществуването на този дом в планината без уханието на здравеца например. Това скромно горско растение, което зеленееше до вратата и с нищо не задържаше погледа му, изведнъж напомняше за себе си, когато духнеше вятър или завалеше дъжд. Тогава листата на здравеца се раздвижваха и застанали на дългите си крачета, като балеринки, започваха своя танц. Покланяха се едно на друго, докосваха се и от това докосване всичко наоколо се напълваше с аромат. Той се носеше на тласъци във въздуха, полепваше по пердето и облегалките на столовете, просмукваше се в хляба и Мартин го усещаше, когато докоснеше залък до устните си. Уханието на здравеца излиташе напод пръстите му, когато Мартин прокараше длан по гъстите кичури. Здравецът се събуждаше и неговият сън, превърнат в ухание, оставаше дълго в шепата му... Когато се умореше над белия лист, Мартин излизаше на двора, погалваше кичурите на здравеца, сякаш галеше детска главица, и усетил прилив на необяснима нежност, дълго не посягаше към писалката.

Шумът на реката също беше неотделим от представата и усещането на Мартин за тая къща. Реката течеше, вкопана в каменистия скат, под самия балкон. Понеже я закриваха гъсти клони на габъри, лески и кленове, човек можеше да я види само в ранна пролет или в късна есен, когато дърветата са голи. Тогава в пролуките между стebelата се мяркаха бързеите на реката – подскачащи по камъните или притихнали в сянката на подмолите. През другите сезони на годината реката не се виждаше. За съществуването ѝ тогава напомняше само шумът на водата – глух и равен в мъгливо време, а през ясни дни и нощи – със ситни трели, сякаш неопитен музикант се мъчи да подхване мелодия, но от флейтата му излита само свирукане на кос...

Тоя шум на реката, приглушен от снега, го съпровождаше в ранния следобед, когато Мартин тръгна към градчето – да се

поразходи и да види какви нови книги са получени в книжарницата. По пътя нямаше жива душа. Снегът беше пухкав и равен. Той димеше, когато синигер излитнеше из някой храст, и Мартин усещаше искриците по лицето си. Единственият знак, който показваше, че не всичко е обхванато от зимен сън, бе появилата се откъм реката следа от гумени обувки. Тая следа, ту съвсем ясно отпечатана в снега, ту дълга и размазана, защото човекът се е подхлъзвал, мина под бели арки на преплетени дървета и се отби от пътя. Мартин я последва и се заизкачва с нея към хълма. Мярна се ламаринената кула на каменоломната, където мелеха мраморно брашно, после се показва мостът на Заряница с един камион, спрял точно по средата му. След моста, разделени от тополи и орехи, се заредиха бели покриви на къщи. Гледани откъм хълма, тия покриви наподобяваха паднали от небето детски хвърчила. Като примижаваше от белотата им и проследяваше с поглед пътеките, прилични на дълги нишки, вързани за тия хвърчила, Мартин си мислеше, че нощес, в тихите часове преди снеговалежа, тук е имало детски празник на хвърчилата. Цялото небе от каменоломната до бариерата на железопътния прелез, в другия край на градчето е било изпълнено с хвърчила. Те са шумолели, когато са се докосвали до облак или звезда, говорели са си и това е продължило до часа, когато откъм планината се е задал снегът. Натезали от него, хвърчилата са се спуснали на земята. Изгубили магията на празника, те са се превърнали на най-обикновени покриви, в чиито греди отново се е обадил дървоядът...

Увлечен в тая игра на въображението. Мартин не забеляза как стигна до билото на хълма. Пред очите му се откри другият склон, обърнат на юг. Оттам се понесе гълчава, заглушавана досега от преградата на възвишението, и той едва не извика от изненада. Пъстро множество хора щъкаше из отрупаните със сняг лозя, които започваха в подножието на хълма и се качваха към пепелявото небе. Необраните лозя до вчера така аленееха със шумата си, че Мартин по цял ден гледаше заревото им над

баира. Сега те бяха затрупани от подранилия сняг.

Гроздоберачите се лутаха из вадите, разгръщаха превитите ластари и като оставяха след себе си дълги пътеки от светлина – ту оранжева, ту гъсто карминена, се навеждаха над издути от вятъра найлонови чували и слагаха в тях мокри, навярно напукани от студа, гроздове. Както на всички гроздобери, и тук не липсваха децата. Но вместо да ловят късни есенни пеперуди и да гледат как прашецът на крилцата остава по лепкавите им от гроздето пръсти, сега те се замерваха със снежни топки и се притулваха зад лозите, сякаш играеха на криеница. И огън беше стъкнат под една череша, но той не можеше да се разгори от влагата. Мартин го чакаше да пламне, за да долови в дима му оня аромат на памидова шума, запомнен от годините на детството аромат, долавян не толкова с ноздрите, колкото с примрялото от радост сърце, но огънят само димеше, давеше се и до билото на хълма достигаше единствен дъх на мокри вършини.

В тая пъстрота на снежния гроздобер, който напомняше на Мартин за Брьогеловите фламандски празненства, липсваха конете – не само да добавят своя краска към пейзажа, но и да го оживят с препускането и цвиленето си...

Всички гроздобери в ранните години на неговия живот бяха свързани с коня. Размахал опашка, конят пасеше до валогата, докато родителите на момчето изтърсваха в кацата пълните с димят кошници. После, като се хлъзгаше по свлечището и процвилваше, конят се мъчеше да задържи каруцата. Мартин, опрял гръб в стегнатата с въжета каца, подскачаше от тръскането на ритлите и слушаше как гърлото на кацата се изпълва с бръмчене – сякаш родителите му са изсипвали там не гроздове, а пчели.

Сега конят беше изчезнал от тия хълмове, както изчезват много човешки добродетели, и заличавайки следите на копитата му с гумите си, по земята бяха плъпнали машините. Човекът ставаше по-практичен – вместо върху гърба на коня, слагаше приятелски ръка върху ламаринените хълбоци на

машините и усещаше как тия хълбоци потрепват от боботенето на мотора. Когато разкаляните скатове ставаха пързалка за машините, тогава човекът се обръщаше към друг свой непретенциозен помощник – мулето. Лишено от сантименталност, както и самият човек, то го следваше покорно, натоварено с грамада щайги или впрегнато в измайсторена от самия стопанин каручка, отбиваше се от пътя да прегризе някой магарешки трън или да сдъвче стиска слама. По обяд мулето ревеше продрано или правеше ехтящи от ритници фиести със себеподобните си, а стопанинът, сверил по рева му своя часовник “Сейко” или друга, по-малко известна марка, се мъчеше да изтръгне нозете си от разкаляната земя.

И трябваше да завали един внезапен сняг в началото на октомври, както се бе случило сега, за да се огледа тоя човек и да види, че до него стои едно дете, че в очите на това дете се нижат като мимолетни облаци празниците на неговата душа – и да го погали е тиха усмивка, която ще изчезне след миг, както се загубват синигерите в отсрещния слог...

Към полунощ, понеже не му се спеше, а плътно затворените кепенци не пропускаха в стаята никакъв звук, Мартин посегна към радиото. Опипом, без да пали лампата, той щракна бакелитовото копче и окото на апарата се наля със зеленикава светлина. Радиото запука – чу се продължително свистене, сякаш се обади залутан в далечината влак, после изплува глас на флейта, толкова тих и нежен, че Мартин го усети като докосване на паяжина по лицето си. Поривистите звуци на внезапен оркестър, изплували в тъмнината, скъсаха тая паяжина и я отнесоха в безкрая. Мартин търсеше по скалата някаква приятна музика, но радиостанциите му обръщаха гръб. Заети с нещо свое из безкрайните пространства на вселената, те се блъскаха една в друга като пътниците в трамвая, с който Преводача се прибираше вечер в своя градски дом – една мелодия застъпваше друга, както хората застъпват обувките на непознатите си спътници, и една музикална фраза като грубиянски лакът се удряше в друга... Сред тая вакханалия на

ефира Мартин долови мъжки глас. Леко прегракнал, сякаш мъглата на планинската нощ дразнеше гърлото му, говорителят разказваше някаква история, на която останалият сам сред снежните гори човек едва ли щеше да обърне внимание, ако не беше чул, че става дума за самотен мореплавател, чийто сал бил открит в безбрежните пространства на Тихия океан. Моряците от един риболовен кораб, който преминавал в този район, видели на сала човек с дълга до пояса брада: седял на гредите, покрити с мъртви летящи риби, и по раменете му, както и по въжетата, се разхождали котки. Моряците предположили, че това е корабокрушенец и се приготвили да спуснат спасителна лодка, но човекът от сала им дал знак да продължат пътя си. Решили, че това е някой самотен пътешественик в океана, моряците отминали, като изпратили радиограма до най-близкото пристанище (то се намирало на повече от пет хиляди мили) за срещата си със сала. Оттам им отговорили, че нямат сведение за такъв мореплавател. Преди години от тяхното пристанище, на перуанския бряг, бил отплувал един моряк с две котки на сала, но нито от него, нито за него имат някаква вест.

Когато се отдалечавали, моряците от риболовния кораб видели след изчезващите платна на самотния мореплавател сива сянка, която го следвала неотстъпно.

Това била акула, запътена след жертвата си...

Радиото отново запращя, зеленото око на апарата избледня и гласът на говорителя потъна в шумовете на нощта. Сегиз-тогиз се чуваха откъслечни думи, но Мартин не можеше да ги свърже и да разбере дали говорителят продължава своя разказ за самотния мореплавател, или е започнал друга история. Опита се да изтръгне гласа му от плена на другите радиостанции, които го дърпаха към бездната на мрака, дълго въртя копчето и мести стрелката, но нищо не успя да направи. Погледът му се луташе сред черното съзвездие на градовете върху осветената скала, луташе се сам в глухата нощ, както навярно сега сред вълните на океана продължаваше да се носи към някакъв

невидим остров или към гибелта си оня човек със сала, видян от екипажа на риболовния кораб.

Изведнъж една позната мелодия започна да се промъква през свистящите пространства на ефира. Размести ги, както човек размества с лакти гъст храсталак, за да излезе на открито, поспря, сякаш си поемаше дъх, и пое бавно и величествено като жена с издута от вятъра дреха.

Непознат оркестър изпълняваше Шестата симфония на Чайковски.

Мартин Калинов не беше пристрастен към музиката, въпреки че вкъщи имаше цяла грамада грамофонни плочи с изпълнения на най-прочути певци и оркестри. Той не посягаше често към тях, защото го поглъщаше работата над преводите, пък и други грижи запълваха малкото му свободно време. На музиката обикновено отделяше ранните часове на неделните утрини. Тогава, отпуснат на креслото, примижал, за да отпъди от погледа си всичко, което го обкръжава, той слушаше симфонии и цигулкови концерти. Музиката го заплеляваше не толкова с мелодиите си, колкото с картините, които се раждаха от тия мелодии. Съвсем релефни в неговото съзнание, картините не оставаха едни и същи при повторното слушане на симфонията или концерта. Тоновете се хармонираха в зависимост от душевното състояние на Мартин – надделяваха пепеляво сребристите багри, когато беше тъжен, или засияваха оранжеви и виолетови цветове, когато го обземаше внезапна радост.

Грамофонната плоча с Шестата симфония на Чайковски му подариха преди няколко години. Той я сложи на бюрото си, затрупа я с книги и навярно щеше съвсем да я забрави, ако едно неочаквано преживяване не го накара да посегне към нея. Оттогава обикна тая музика и никога не оставаше безразличен към нея, дори когато чуеше една-единствена фраза, подхваната от цигулките или от обоя..

Миналата година, в края на лятото, Мартин беше дошъл в планинския дом да довърши отдавна започнат превод, който трябваше да бъде изпратен за печат в първите дни на декември. Работеше до обяд, а в следобедните часове седеше на балкона, приятно замаян от шума на реката, и разлистваше книги на обичани от него автори.

Две седмици чете повествованието на един босненец за дервиша и смъртта. Не бързаше да прекосява с поглед страниците, защото обичаше да усеща ръбовете и извивките на словото, да изпитва сладост от аромата му, от онова, което не е изречено. Съсредоточаваше се в текста, изкачваше хълмовете на Босна заедно с обречения дервиш и насън виждаше очите му, тъжни и пронизващи, които го гледаха от всички ъгли на стаята. Слънцето изгаряше каменистите баири на Босна, съвестта изгаряше душата на тоя човек и във всичко наоколо, дори в безгрижния шум на реката, Мартин усещаше болката му. Като пристрастено към четенето дете, което дълбоко преживява всичко, разказано от писателя, Мартин даваше воля на въображението си, допълваше картините с измислени от него подробности, които ги правеха по-осезаеми и близки, и оставяше да го води по страниците лесно наранимото му и доверчиво чувство, а не разумът със своите вечни въпроси: “Защо? А не можеше ли иначе?...” Дервишът вървеше, сподирян от своята болка, както дърварите привечер слизаха от планината, сподиряни от пукота на сухата шума. Ехото на тая болка, дошло не от страниците, а от чезнещите стъпки на дърварите, оставаше дълго да се лута из стаите...

Върна се в столицата. Зае се да преписва поправените и уж готови за печат страници, отново започна да зачертава, пък и други грижи се явиха, и той не намери време да дочете започнатата в планинския дом книга.

Една нощ дълго не можа да заспи. Будилникът тракаше оглушително и той го отнесе в кухнята, за да не чува противните му звуци. Мислеше, че ще настъпи тишина и това



ще го успокои, но отново чу тенекиеното поскърцване на будилника. Звучите бяха така ясни, сякаш не минаваха през дебелината стена, а прокъсваха тънка преграда от въздух. Покри с одеяло лицето си, подгъна го край ушите и когато мислеше, че най-после ще дойде сънят, чу скриптенето на трамвая, който правеше завой от другата страна на шосето. Домът на Мартин беше настрана от пътя и мъченият от безсъница човек не си спомни да е чувал досега подобно скриптене. След минута това стържение се повтори – още по-остро. Мартин се обърна по гръб и го усети под себе си – сякаш усуканият от раменете му чаршаф също издаваше метален звук.

Беше ясно, че сънят няма да дойде до сутринта. Преумората си казваше думата.

Мартин запали лампата и погледна ръчния си часовник. Стрелките показваха четири часа.

Разлисти отдавна недокосваната книга за дервиша и смъртта, подпря лакът на възглавницата и се зачете. Буквите се размърдваха пред очите му, сплъстяваха се или ставаха рехави като клони, през които се вижда небето, и той започна да се отдалечава от своя дом, преминал като въздух през стените му. Не чуваше вече тиктакането на часовника в кухнята. Трамвайт не се обаждаше на завоя. Като че ли времето беше спряло своя ход – застинало, превърнато на пепел – и по тая пепел пътуваше към смъртта дервишът...

Мартин затвори последната страница и дълго мълча. Изкукурига петел. Гласът му се процеди през влажната дрезгавина над покривите и изчезна. Мартин се надигна от леглото. Чувстваше нужда да види човек до себе си. Не да говори с тоя човек – просто да седи и да мълчи, заслушан в дишането му. Къщата беше празна. Майката на Мартин, неуспяла да свикне с големия град, отново бе заминала на село при сестра си. Без да пали лампата, като намираше опипом бравите, Мартин отиде в банята и пусна чешмата. Искаше да чуе шуртенето на водата, което да оживи глухия дом. Дланта му усети само няколко капки. Водата беше спряла.

Тогава влезе в хола. Издърпа грамофонната плоча изпод грамадата книги, намести ръчката на грамофона и когато чу тихото скриптене на диска, отпусна се на едно кресло и затвори очи...

Тихо, приглушено оркестърът поде Шестата симфония на Чайковски.

Мелодията на цигулките започна да се провира през процепите на тъмните къщи. Домовете се смалиха. Отначало в земята потънаха стените им, после изчезнаха покривите и комините и в ширналата се гола равнина Мартин видя да се задават мъже с бели ризи. Те пристъпяха опипом в тъмното и влачеха сабите си по камъните. Още не беше дошъл часът на избавлението или на гибелта, още не беше прокъсан обръчът на засадата – и белите ризи, по които дервишът щеше да разпознава другарите си в мига на сечта, още не бяха напоени с кръв и мрак... Дервишът пътуваше към далечните селения на детството, към унеса на първата любов... Музиката се вплиташе в нозете му и плющеше ликуващо в сърмената риза. И тогава сабите излетяха из ножниците, кръвта прокъса вените, ангелски белите одежди на неговите спътници потъмняха, изчезнаха, сякаш невидима секира сечеше цъфнали дървета и ги размяташе в нощта... Единствен оцелял, дервишът вървеше към къщи, воден от привиденията на своите изгубени години. Мислеше, че смъртта е изтървала следите му, а тя лежеше като змийче в неговия джоб – ръждиво змийче, навито на спирала, потрепващо от вървежа му. Лежеше то – древна отливка от зноя на хълмовете и отровата му още не търсеше пътя към сърцето на спасения...

Последните акорди затихнаха в дрезгавината на ранното утро, а на Мартин му се струваше, че музиката продължава да звучи. Той я усещаше в бавното развиделяване над къщите и в гласа на петела, рязък и ненадеен като скриптенето на врата, зад която стои палачът.

За пръв път музиката така дълбоко го разтърсваше. Тя събуждаше болка и състрадание в душата му, замайваше го

като аромат на непознато цвете, оставено в невидим ъгъл на стаята. Това усещане продължи да го владее и в мига, когато дръпна пердето и в широката рамка на прозореца се очертаха силуетите на отсрещните къщи – тъмни, прогизнали от влагата. Аромат на цвете, на смачкана трева от нозете на отминал човек или на нещо друго, за което не могат да се намерят думи, изпълваше стаята и особено се усещаше, когато Мартин докоснеше пердето, столовете или книгите по масата. Тоя дъх на нощта, попил във всички предмети, излиташе от тях и дълго се носеше в дрезгавината

Мартин разбираше, че душата му боледува. Но за него това беше особена болка повече унес, отколкото страдание, накарало човека да изкрещи или да стисне зъби. И не посягаше към лекарствата, защото не искаше да пропъди мъчителните празници на душата си...

Същата музика зазвуча и в мига, когато говорителят прекъсна разказа си за самотния мореплавател. Това беше съвсем неочаквано за Мартин и той трепна, като чу мелодията, подета от цигулките. Заедно с музикалната фраза, която наподобяваше шумоленето на бързея под балкона, в съзнанието му изплува споменът за оная нощ, когато петелът кукуригаше над тъмните къщи и дервишът вървеше към своя последен час. Такова беше първото усещане на Мартин, но след миг тия образи се отдръпнаха и неясните им очертания се сляха с белотата на снега. Музиката, прецедена през снежните клони, беше оставила по тях утайката на своята тревожност и сега плуваше във въздуха бавна и нежна, пронизана от светлина – подобно снежинка, влязла в стаята през някоя цепнатинка на прозореца. На Мартин му се струваше, че ще види тая снежинка, когато прелита край зеленото око на радиоапарата, и макар че тя не се мярваше, усещаше присъствието ѝ в плавните тласъци на звуците – ту подхвърляна от тях, ту оставяна плахо да се спуска край стената...

Някъде в океана сега се носеше самотният мореплавател. Вятърът издуваше платната, салът се поклащаше, пяната се

стапяше след него и от четирите страни на света се носеше пронизващото дихание на безмълвните пространства. Кой беше тоя човек? За къде плаваше? Кога беше тръгнал? От кое пристанище... Мартин не знаеше нищо за него. Музиката му подсказваше, че духа попътен вятър, че вълните са леки, че край сала се мяркат летящи риби – и му се искаше да вярва, че човекът се радва на тяхната игра. И други картини рисуваха пред Мартин флейтите и фаготите – пронизани от слънцето облаци и огромни снопове светлина, изправени като исполински дървеса в небето; и измамни острови виждаше, сътворени от същата светлина – те се движеха пред сала. На тях можеха да си отпочиват очите, но те бяха клопка за решилия да стъпи на брега им...

Тогава се обадиха медните инструменти. Над ехтящите им гърла мина вятър. Половината небе се смрачи и в сенчестата му част вълните, които преди миг изглеждаха сребърни, се накъдриха – черни и гъсти. В тая чернота, която се разрастваше и обхващаше целия океан, оставаше недокосната от смрачаването бяла следа. Огромно, скрито в глъбината острие прорязваше океана и той се мятеше от болка.

Беше акулата...

През целия ден небето сивя, прихлупено над планинските склонове, и въпреки сиянието на отърсените от снега дървета, които се мъчеха да оживят пейзажа с пожълтелите си клони, глухотата на ранната зима потискаше Мартин. Той беше останал сам в планинския дом и това друг път щеше да го радва, защото можеше, несмушаван от никого, да се отдаде всецяло на работата си, но сега зимната самота го правеше неспокоен и събуждаше у него желание да отпътува някъде: за ден-два или за седмица, докато се стопи снегът, и после отново да се върне тук, когато гората го обгради със сиянието и шумовете си, с оня така обичан от него мирис на мъх и на мокра шума.

Синоптиците обещаваха дълга и топла есен.

Повъртя се из празната къща и намисли да вземе влака, който отвеждаше в родното му градче.

**МАРТИН РЯДКО ПОСЕЩАВАШЕ ТОВА ГРАДЧЕ.** Не че беше далеко от столицата – и влакът, и автобусът можеха да го откарат само за няколко часа до старата гара, с два реда тополи пред входа, или до площада, в чиято източна страна е жълтото здание на пощата. Не отиваше там, защото нямаше какво да го привлича вече в гнездото на неговото детство. След смъртта на баща му къщата остана празна и за да има кой да се грижи за нея (изоставената къща бързо рухва), дадоха ключа на Мартиновия вуйчо Панталеймон, а майката на Мартин дойде да живее при сина си в столицата.

Когато се случеше да мине по улиците на своето родно градче, той трудно можеше да познае крайния квартал, до баира, където беше минало детството му. От старите къщи, които помнеше, беше останал само домът на някогашния адвокат Петрински – тачен човек в градчето, завършил във Виена, който носеше пенсне и имаше на лявото си ухо слухов апарат с микроскопична батерийка. Разказваха, че бил оглушал при една артилерийска канонада през Първата световна война. Тая къща, строена в началото на века по проект на виенски архитект, стоеше между нови постройки с още несвалени скели – съвсем еднакви сгради, без никакъв орнамент по фасадите, ако се изключи една къща, от другата страна на улицата, която имаше под стряхата си широк фриз от огледални ромбоидни парченца. Обградена от лозници, къщата на отдавна починалия адвокат имаше бледо портокалови стени, избелели от слънцето и дъждовете, две кариатиди (те поддържаха еркера над входа, към който водеха мраморни стъпала), имаше и балкон от ковано желязо, издут подобно ракивовите кошници, които майката на Мартин обичаше да купува от циганките. Тоя балкон беше на втория етаж. В майсторски изплетената дантела от метал бяха вметени инициалите на стопанина ЕП (Емануил Петрински). Зад балкона се виждаше врата с пъстроцветни стъкла, каквито имат навярно витражите на виенските

катедрали. Върху мазилката над вратата изпъкваше висок релеф, който особено добре се виждаше в слънчево време. Там бяха изобразени две летящи амурчета, които държаха в едната ръка тръба, а с другата крепяха елипсовиден венец от гипсови рози.

Мартин задържаше погледа си на тая сграда не само защото беше свързана с мили спомени от неговия живот, а защото долавяше болка в цвета на избелелите стени и в помръдването на лозниците с изгнила сърцевина. Това беше болка на разядената от дъждовете мазилка, на ръждясалите балконски плетеници, зад които продължаваше весело да просветва витражът, на ангелите, чиито опушени тръби не издаваха никакъв звук – беше болка на едно живо същество, което, както всичко тленно в света, усеща изстиващите тласъци на сърцето си. За Мартин къщата на Петрински приличаше на стара дама, приготвена за тържество, което никога няма да се състои. На главата ѝ потрепва тъмнолилава шапчица с дантела. Тялото ѝ е обгърнато от рокля в по-блед тон, пристегната в талията и шумяща с безбройните си дипли край бедрата. В пръстите ѝ, с черни ръкавици, помръдват уханните пластинки на ветрило от сандалово дърво... Мартин никога не бе виждал в родното си градче такава жена. То беше селище на дребни чиновници и занаятчии. Дори ония, които минаваха за заможни, дълбоко в душата си оставаха селяни. Стиснати и пресметливи, каквито са били техните предци, те се стараеха повече да купуват къщи и имоти, отколкото да блестят с облеклото и накитите си... Тая неочаквано изплувала в съзнанието му жена беше видяна от Мартин преди години да върви по една варшавска улица край Висла, мила и безпомощна в своята вехтозаветна елегантност, и, кой знае защо, Преводача извика образа ѝ на прашната улица в родното си градче. Тя стоеше мълчаливо, сякаш чакаше карета, но кочияшът нямаше да дойде, защото конете са запрегнати в каруци с вар и варта тече по улицата през цепнатините на ритлите. Край нея стоят новите сгради, прилични на едри, мускулести хора със самочувствие, което им дава младостта, стоят в своите

костюми, рожби на всевластната конфекция, в ризи с твърди яки, остри като опашките на прелитащите лястовици, и чувствайки се леко и удобно в тия дрехи, гледат с насмешка застаналата до пътя нафталинен дама... Ако след години отново дойдеше в родното си градче, Мартин едва ли щеше да види вече старата къща на адвоката Петрински. Багери щяха да изскубнат лозниците пред входа, да прегазят сивите кариатиди, толкова години превивали гръб под тежестта на къщата, да натрошат на парчета тръбите, държани от ръцете на гипсовите ангели. И запътен към своя роден дом, Мартин щеше да види как от един прозорец на новия жилищен блок точно на онова място, където преди години беше венецът, държан от ръцете на амурчетата, се показва една още неразсънена матрона, примижава срещу изгряващото слънце, тръска чаршафите от брачното легло над преминаващия непознат човек и перушинки от възглавниците се вият над лицето му като пух от крилете на отлетелите гипсови създания...

Родният дом на Мартин се намираше в покрайнината на градчето и с нищо не можеше да задържи вниманието на преминаващия. Това беше съвсем обикновена двуетажна къща с дървени стъпала, които водеха към втория етаж. Там имаше чамова вратичка, чието скриптене беше останало едно и също през годините, имаше и широк балкон, подпрян с напукани дъбови преди. Наричаха го “крèве”. От него се виждаха бродовете на реката, заоблените хълмове на юг от нея и сивосинкавата, сякаш изляна от стъкло, планина, която се струваше прозрачна на Мартин. Когато беше малък, той обичаше дълго да седи тук и да гледа към безкрайния свят. Струваше му се тогава, че през прозрачната планина вижда задаващите се откъм безкрая влакове, че съзира в далечината очертанията на непознати за него градове... На втория етаж имаше три стаи. Тая, която беше по средата, служеше за кухня и столова. В нея майсторите бяха иззидали камина, която наподобяваше с купола си варниците отвъд реката. В камината винаги имаше огън – ако там не пламтяха главни, то в пепелта

прозираха въглени, които се разбуждаха и засияваха, щом ги докоснеше машата на Мартиновата майка. Спомена за своя роден дом Мартин винаги свързваше с огъня: той светеше по лицата и по лъжиците на седналите да вечерят, той изпълваше стаите с дим и мирис на мокра есенна земя, когато горнякът заехтеше в комина, той попукваше нощем, когато момчето заспиваше, свито под одеялото, и му се струваше, че чува дишането на самата къща.

В източната стая живееше дядо му. Там винаги се носеше мирис на пот. Когато го нямаше у дома, майката на Мартин отваряше широко прозорците и пръскаше пода с вода, в която е киснало индрише. Върнал се, старецът откриваше, че стаята му е проветрявана, свиваше се зиморничаво в полушубата си и ядовито говореше, че в тая къща гледат да се отърват от него. Колко му трябва на един стар човек: остави прозорците отворени, за да го продуха горнякът и бронхопневмонията му е готова.

Когато Мартиновият баща правеше бележка на жена си да остави стареца на мира, тя му се сопваше:

– Как да оставя тоя язовец? Целият дом се вмириса... Не са го миросвали някога, както трябва, и защо аз съм длъжна да търпя циганската му воня?

Това, което говореше майката на Мартин, беше пресилено, защото момчето не можеше да долови дъх на пот сред миризмата на мокрите вършини до огнището, и му беше приятно да седи в стаята на дядо си. Там, до леглото, се изправяше скрин, направен от букови дъски и украсен с пъстроцветни лалета, очертани от острие на длето. Тоя скрин беше пълен с тайни. В него имаше гилза от дългобойно оръдие, в която момчето можеше да сложи двете си длани едновременно, имаше развален стенен часовник с лъскаво махало, кожа от боа (трофей от Междусъюзническата война), препариран папагал с изядена от молците перушина. Най-отдолу, в мукавена кутия, бяха събрани ордените за храброст, които бившият артилерист беше получавал по бойните полета. Тия ордени лежах забравени в скрина и само на Гергьовден,



който тогава се тачеше като ден на храбростта, старецът ти изваждаше, почистваше ги с пуцинк, накичваше с тях старата си полушуба, сложена върху облегалката на стола, и гледаше дълго тия нищо и никакви късчета метал – гледаше ги с тъжен поглед, защото те му напомняха за много безумия и за скъпи на сърцето му хора, останали по чукарите на Македония и край беломорските заливи.

Прибираше ги в кутийката и ги забравяше до другия Гергьовден.

Когато старецът почина, майката на Мартин три пъти вароса стените на стаята му и цяла седмица не затвори прозорците. Тя ненавиждаше тоя човек (Мартин така и не разбра защо – едва ли причината беше само в миризмата на потните му крака). Като изнесе всички негови вещи в мазето, тя застла стаята с черги, надипли перденца със сини цветчета по прозорците и нареди никой да не влиза обут в стаята. От тоя ден тя стана гостна на техния дом.

Мартин видя на сутринта, че котката мъкне по двора проскубания препариран папагал. Зърна и празната снарядна гилза между тенджерите до огнището – майка му беше насипала в нея леща. Кутията с ордените също не беше останала в скрина. Една вечер, когато Мартин, огорчен от постъпките ѝ, отбутваше с лъжицата бобените зърна и усещаше, че залькът засяда в гърлото му, чу майка си да казва:

– Трябва да продадем тия ордени на сарафина до пощата. Казват, че арменците давали добри пари за такива антики...

Отнесоха ордените на сарафина и те потънаха в чекмеджетата му. Перата на папагала се разпиляха по двора. Един обувар направи на майка му обувки от кожата на боата. Стаята, в която беше живял старецът, вече имаше друг дъх – на прясно варосани стени, на ръсени с нафталин черги. Мъглата на времето проникваше в спомените, размиваше контурите им. След години, когато се връщаше тук, Мартин се мъчеше да долови оня мирис на стари обувки, на пропити от влага дрехи,

опитваше се да чуе шумоленето на парцалчето, което почиства ордените в утрото на празника, но нищо не достигаше до него.

От тоя дом беше прогонена не само душата на стария човек. Дъхът на вещите, до които беше се докосвал той, изветряваше от разговорите, от спомените и оставаше само едно перце на папагал, пощадено от калта и вятъра, да свети на двора като синя сълза...

Западната стая – най-голямата – беше спалня на Мартиновите родители. В нея имаше широко легло с ламаринени, синьо боядисани табли. Това легло, откакто го помнеше Мартин, беше застлано с една и съща, тъкана от майка му, покривка – бял чаршаф с изпъкнали ромбоидни фигури, сякаш пресовани върху тъканта, и с пришита в долния му край дантела, която прикриваше набутани под леглото играчки на момчето, стари пантофи и кутии с ловджийски гилзи. Покривката беше сменяна само на голям празник - Коледа, Ивановден (тогава беше именния ден на баща му) или Великден. В такъв ден на брачното легло домакинята раздипляше някое от най-хубавите одеяла, тъкано също от нея и боядисано в ярък цвят – оранжев, царствено червен или виолетов. Изгладено и лъснато от тепавицата в Черешовица, с дебели ръбове на прегъвките, одеялото изпълваше стаята с дъх на нафталин и тя цялата светваше, защото таванът и стените отразяваха сиянието му. Светлината на слънцето, която влизаше през прозореца и очертаваше голям, изпълнен с шаващи прашинки квадрат върху пода, също изглеждаше празнична на момчето. Но неговото усещане за необичайност и тържественост особено се усиляше от звъна на камбаната. Роден сякаш от бръмченето на пчелите, които се виеха над цъфналата зарзала до прозореца, нейният звън караше стъклата леко да потреперват и като намираше пролука между черчеветата, той внасяше в стаята уханието на зарзалата и го смесваше с дъха на нафталина. Оттогава за цял живот в душата на Мартин усещането за празник винаги беше свързано с радостен, едва доловим между дърветата звън на камбани, с дъх на нафталин от метната върху леглото

яркоцветна покривка или с ухание на цъфнало дърво зад прозореца...

До кревата на родителите, широк като сал и поскърдваш нощем с ламарините си, имаше кръгла масичка, застлана с дантелено плетиво. На нея винаги можеха да се видят различни дреболии от тоалета на Мартиновата майка – фиби, обеци, шноли, гerdани. Вечер баща му оставяше там своя джобен часовник и като угасеше лампата, обличаше шумолящата с ръкавите си пижама.

Докато Мартин беше малък, неговото легло стоеше в стаята на родителите, до прозореца, и той слушаше не само цъкането на часовника, чието синджирче през лунните нощи светеше и се поклащаше от дишането и помръдването на баща му – чуваше изречените шепнешком думи на родителите си, а след време, когато вече наближаваше да тръгва на училище, умееше да разчита цялата гама от звуци, които издаваше желязното легло. Това поскърцване беше като сеизмограф, по който престорилия се на заспал хлапак разгадаваше криволиците на нежните семейни земетръси. Понеже разумът му все още не можеше да проникне в тая тайна, из нея се луташе като в тъмна гора неговото усещане за нещо тайнствено, непривично, което караше сърцето му да замира от мъчително сладка тръпка и едновременно с това да изпитва горчивината на някаква необяснима за него обида. В полунощ Мартин се разхлипваше – отначало сподавено, после започваше да плаче с пълен глас. Звуците на отсрещното легло секваха изведнъж. “Сигурно му е лошо...” – чуваше гласа на майка си, след това по изпукването на леглото разбираше, че тя се надига, за да дойде при него. Стиснал зъби и стенещ, като че ли го измъчва непоносима болка, той крадешком отваряше очи и съзираше майка си да се навежда над него в нощница с широко деколте, през което се виждаха гърдите ѝ. Друг път докосването на нейната длан, широка и топла, беше го изпълвала със сладост и блаженство, сега той ненавиждаше, без да знае защо, тая дъхтяща на тъмнина и сънища ръка.

– Успокой се и заспа...– чуваше той гласа на майка си в другия ъгъл на стаята. – Сигурно го е присвивало коремчето...

След минута ламаринените табли на леглото отново започваха да се обаждат една на друга.

А момчето не спеше. Стискаше зъби, за да не се разхълца, и сълзите мокреха лицето му.

Сега тия спомени, изплували в съзнанието му, докато вървеше по улицата и търсеше между овошките родната си къща, бяха се превърнали в превзела целия двор трева, примесена с бусури маточина и пелин, бяха станали шупнала мазилка над дървената стълба (там циглите на покрива са счупени и протеклата вода е замръзвала през зимата), безплътните им очертания се долавяха в скриптенето на разтворените врати, които навярно трещят във ветровито време и няма кой да ги заключи. Спомените бяха се превърнали в меки къртичини, които тук-таме шаваха и подсказваха, че дворът е жив, и Мартин усещаше влажното ухание на отминалите години в прозрачните спиртни пламъчета на перуниковите цветчета, останали като последна стража в тревясалата някогашна градинка на майка му.

Мartiновият вуйчо Панталеймон, който прие да наглежда къщата, след време се засели тук. Побоя се да не би да дадат стаите под наем и той да се лиши не само от сградата, която превърна в склад на разни вехтории, а и от големия двор, където имаше стари, кой знае кога засаждани овощни дървета и геран с издълбана от синджира макара, с чиято вода можеше да полива зеленчуковата градина, засадена в долния край на двора.

След време Панталеймон започна да се разполага с цялото имущество като пълновластен господар. Есен обираше ябълките, крушите и мушмулите от овощната градина и ги продаваше на пазара. Отсече дюлите до пътната врата, защото засенчваха тирове на домати и пипера. Едното от мазетата, на чиято стена някога висеше велосипедът на Martиновия

баща, а в дъното се виждаха бъчви с широки, обхванати от ръжда обръчи, Панталеймон даде на цигани-калайджии, които доведоха тук децата и кучетата си. Гонейки разтопения калай с валма кълчища, те се заеха да връщат предишната лъскавина на очуканите легени и тенджери, като вмирисваха целия дом на сяра и напикани циганчета.

Научила се за станалото, Мартиновата майка едва не изплака от болка. Тя беше се простила с тая къща и надали очакваше някаква облага от останалия отвъд планината дом. Мислеше си понякога, есен, да вземе влака и да отиде там – да тръгне под клоните на зрелите ябълки и круши, които някога е подрязвала и пръскала, да усеща чак я докосват по лицето и по раменете румените плодове, да се радва на ласката и уханието им. Пристигаше, отваряше със свито сърце вратната на тревясалия двор и виждаше, че цялата градина с обрана – не с цепец, както правеше тя някога, за да не нарани плодовете, а клоните най-безмилостно са окършени. Панталеймон я гледаше как се коси, смееше се (смахът свистеше през редките му зъби), пристъпяше от крак на крак, висок и цигуляв като старите запуснати дървета с напукана кора, и редеше думите си бавно и спокойно, сякаш гневът на старата жена не му правеше никакво впечатление:

– Да не би да си пръскала и подрязвала тия дървета, та идваш с кошницата? Като косовете – други прекопах лозето, хайде ние да почнем гроздобера... Няма такъв филм. Нека да не се разправяме много, че ще се наложи да отворя другата страница.

– Каква страница ще отваряш бе, свлечльо? По добре устата си да затвориш! – побледняваше Мартиновата майка и усещаше, че ръцете ѝ треперят. – Пуснахме те като таралежа под кревата, а ти се намести на възглавницата...

– Щом законът ми дава право, не на възглавницата ще се наместя, а и на комина ще се кача!

– Я го виж ти!

– Какво има да ме гледаш? Тая къща няма законна делба и аз да не съм луд да се откажа от своето...

Мartiновата майка се навеждаше да вземе една ябълка от тревата, триеше я дълго с дланта си и се мъчеше да отхапе късче, защото езикът ѝ бе залепнал за небцето, но румената кожа на забравения плод се съпротивляваше на зъбите ѝ, скриптяща и жилава.

А оня, когото тя беше нарекла свлечльо и таралеж – дългокрак, със смачкана от каскета пепелява коса, щръкнала край ушите му като неогазено стърнище, продължаваше да се смее ситно, на пресекулки, и хитрото пламъче в тесните, едва прозиращи през клепачите зеленикави очи ѝ подсказваше, че ако си е наумила да го пропъди от този дом, трябва да накървави с бодлите му и ръцете, и душата си...

Научила, че Панталеймон е пуснал цигани да живеят в мазето на къщата и да си направят работилница там, Мартиновата майка цяла нощ не спа, а на сутринта отпътува към градчето, клатушкана от влака и приспивана от еднообразното тракане на колелата. От този унес я изтръгваше свирката на локомотива, когато приближаваха някоя гара. Сънena, тя се навеждаше към прозореца, чукваше челото си в студеното стъкло и не виждаше нищо друго, освен отвесни скали, които се изкачваха към небето. Рязкото кънтене на ехото ѝ подсказваше, че едва сега навлизат в дефилето и до нейната гара има твърде много път.

Още като малка тя се боеше от циганите. Плашеха я магиите им, дръгливите кучета, които тичаха след каруците, тършуванията из домовете, откъдето циганките задигаха всичко, каквото им падне, боеше се от ехтящия им говор, в който не рядко се примесваше кукуригане на откраднат петел.

Настаняването на циганите в нечий дом означаваше за нея пълно запустение. Дори да не обитаваха там нейните стопани, за майката на Мартин къщата още живееше, макар с поникнала трева по стъпалата и с паяжини по прозорците. Но появеха ли се циганите, разлаеха ли се кучетата им и започнеха ли с вдигнат крак да подмокрят изоставените овощни дървета, замиришеше ли на пикоч от прострени по оградата басмени фусти и се обадеше я наковалня, я чук, който изправяше

смачкана тенджера, преди да я докосне калаят – това значеше, че на тая къща е дошъл смъртният час. Не случайно, когато търсеха най-зла клетва, жените от родното село на Мартиновата майка казаха: “Дано цигани да се заселят в къщата ти!...” Това проклятие предвещаваше най-голяма беда – пълно запустение и хората, даже тия, които не изпитваха суеверен страх, се сепваха от подобно заклинание...

Като защитаваха къщата от циганите, Мартиновата майка я защитаваха от неминуемата гибел. Безпокоеше се не за вратите и прозорците, за обхванатите от мъх цигли, за разсъхнатите бъчви, които бяха се разпаднали в мазето и дъгите им приличаха на ребра от мамонт – тревожеше се за душата на къщата, за дишането ѝ, което се усещаше в попукването на гредите, болеше я за преживяното тук, което трябваше да бъде защитено от набега на циганите, измъчваше се за спомените, облепили като златен пращец тая къща... За другите, чиито очи бяха по-трезви от нейните и нищо мило не ги довеждаше тук, стените на изоставения дом просто сивееха, обхванати от тънка плесен, а за нея това бе златен пращец по крилете на една пеперуда, кацнала на земята, безсилна да полети. И майката на Мартин се мъчеше да пропъди бедата от къщата като човек, който вика насън, а гласът му се дави в гърлото. Мъчеше се да защити тоя скъп на сърцето си кът от плесента на забравата, да спаси и своята душа, която се е оглеждала в прозореца на изоставената къща..

Прекосила двора, Мартиновата майка дори не поздрави Панталеймон, застанал до дървените стъпала – тя врхлетя в мазето и след миг смаяният човек видя да се носят в небето тенджери, тигани и легени, а после да звънят и да подскачат по тревата, гонени от разлаялите се кучета на циганина. Калайджията стоеше до вратата, объркан от внезапната ярост на старата жена, и не знаеше какво да прави. Панталеймон, който при друг случай би процедил през зъби някоя язвителна мъдрост, сега намираше, че е по-благоразумно да мълчи.

– Ако след час не се пръждосаш от тука и не махнеш мръсните си партакеша, с пушка ще те прогоня, така да знаеш! – обърна се към циганина майката на Мартин и видя не злост, а уплаха в жълтите му очи – едри и изпъкнали като на кон.

Той, като мърмореше нещо под нос (сигурно я псуваше), се наведе да събира бучките нишадър, разхвърляни редом с разкривените отливки на калая, и поглеждаше ту към Панталеймон, ту към пътя. Панталеймон свиваше рамене, което значеше: “Какво да се прави, брат, не виждаш ли, че е полудяла? Ха си останал тук, ха властта се е заела с тебе и тогава иди да се оправяш...”

Циганинът се изпика безсрамно в огнището – това беше неговото отмъщение за нанесената му обида и продължи да събира багажа си...

**МАРТИН ВЪРВЕШЕ ПО УЛИЦИТЕ НА ГРАДЧЕТО** с разкопчана риза. Макар че небето и тук беше сиво, както в планината, пожълтелите дървета излъхваха тиха есенна топлина и за подранилата зима му напомняше само далечното проблясване на снежните върхове, което се долавяше между клоните на липите край тротоара.

Мисълта за тоя сняг извикваше в съзнанието му смъртно доловимия образ на Мореплавателя, чиято съдба продължаваше да го вълнува.

... Едва ли някой вече си спомняше утрото, когато Мореплавателя тръгна със своя сал да прекоси океана. Оттогава бяха изминали години. На света бяха станали много събития и те като пясъка, довяван откъм големите пустини през ветровитите сезони, покриваха спомена за него, оставил в нечие сърце – следа нетрайна като дирята на сала, зад който чезнеха кейовете на перуанското пристанище и скалите, обливани от фосфорната пяна на прибоя... Събитията идваха и щяха да идват едно след друго така, както връхлитаха вълните и разтърсваха сала. Атомни взривове щяха да издигат в сепнатите очи на човека исполински стълбове от прах и ужас.



Щяха да излитат космически кораби, тържествено да плуват между звездите или да изгарят в безкрая. Танкове щяха да дълбаят пясъците из пустините на Арабия. Фанатици щяха да отвлечат самолети и да разстрелват в небето невинните им пътници. Светът, тоя ту притихнал, ту клокочещ вулкан, щеше да излива лавата си по склоновете на времето.

Всичко това щеше да остане зад гърба на Мореплавателя.

И тъй като събитията, по-големи или по-малки, са като върхове, които се изправят един пред друг и взаимно се заслоняват, между тях се промъква забравата и ги скрива с мъглата си от погледа и мисълта на човека.

Малкото събитие – тръгването на сала през океана – отдавна беше забравено от мнозина. Навярно през първите месеци ония, които познаваха Мореплавателя или бяха чували за него, се интересуваха докъде е стигнал, как е със здравето, дали салът е издържал на океанските бури. В пристанището идваха кратки вести: всичко е наред, има попътен вятър, настроението е добро. Но тия вести започнаха да стават все по-оскъдни – сякаш албатросите, излитащи от скалите на необитаемите острови, ловяха думите им във въздуха, както хващаха летящите над водата риби и до пристанището достигаха само неразгадаеми звуци. Всеки ден идваше с нови грижи за хората по крайбрежието и споменът за Мореплавателя оставаше в тъмните ъгли на подсъзнанието им като стара котва, забутана под изоставена лодка на кея. Допушил цигарата си в полунощния час и вгледан към океана през прозореца на своя дом, някой все още незабравил го човек се мъчеше да възкреси неговия образ, и като се боеше да нарече приятеля си безумец, за да не оскверни паметта му, се опитваше да отпъди от погледа си съвсем реално изплувалата картина: разбит сал край самотен коралов риф и вълни, разпенени от акули, които поделят жертвата си.

За да отпъди това видение, човекът с цигарата се обръщаше към другия ъгъл на стаята, но там го очакваше същата картина. Подхванато от вятъра, дантеленото перде се

диплеше като пяна, под която се усещаха напористите тласъци на акулите...

Има една пословица в Перу, а навярно и по целия свят я знаят: “Когато тръгнеш на дълъг път, да не ти се случва това, което мислят за тебе майка ти и най-близките ти приятели.” Обзети от тревога за отпътувания, тия най-скъпи на сърцето му хора го съпровождат мислено и пред очите им почти винаги застава, приело един или друг образ, не усещането, че ще му се случи нещо много хубаво, а предчувствието за беда. То се прокрадва в разговорите им, в сънищата (умеещите да ги тълкуват с тревога разгадават символите, изплували в тревожното човешко съзнание), предчувствието за беда се долавя в кряска на чайките, в неразгадаемите писмена на змиите, оставени по праха на крайбрежните пътища... Навярно най-близките на отпътувания постоянно мислят за бедата, за да я задържат около себе си – нека обикаля из двора, да се качва по стъпалата на къщата, да се свива като котка до комина, но да остави спокоен оня, който е поел на дълъг път, да изгуби от погледа си дирята му, залутана из безкрайните пространства на вселената... Така мислят ония, които го обичат. Но бедата е похитра от тях. Тя не остава на брега да докосва котешкия си хълбок до краката на седналите да вечерят, които милостиво ѝ подхвърлят по някоя рибешка глава, за да залъже глада си – бедата усеща дъха на оня, който отдавна се е изгубил зад хоризонта, и го търси през пляска на вълните и кряска на чайките така, както радарът върти исполинското си слонско ухо, за да не изпусне тайната, която иска да му се изплъзне...

Въпреки това обичащият човек се мъчи да задържи бедата по-далече от отпътувания. Омотава я в мислите си, но те са като паяжини и бедата лесно ги прокъсва, слага ѝ примамки, каквито зиме слагат децата, за да уловят сойка или синигер, дори се мъчи, ако тя има образ на птица, да подреже крилете ѝ, за да не може да прелети огромните пространства, а, останала на брега, да кълве зрънца от прокъсаните чували по кея, както правят най-обикновените пристанищни врабчета...

Мореплавателя нямаше майка, която да мисли за него. Беше починала отдавна, в ранните години на детството му. Когато се мъчеше да си я спомни, пред него изникваше не образът ѝ, а скриптенето на стълбата в родния му дом, по която тя се качваше към стаята на момчето. Това скриптене на стълбата неведнъж беше се явявало в мислите и сънищата му. Той имаше усещането, че покойницата го следва навсякъде, но стъпалата са безкрайни и тя не можеше да стигне до него. Понеже още като юноша тръгна със стари кораби по света – беден юнга в тия вмирисани на влага и плъхове развалини, – той не успя да се задоми на брега. Срещаше жени по пристанищата, но вълните на заливите размиваха образите им и в душата му не оставаше нищо. Може би някоя от тия жени беше го обичала, но той не се връщаше вече в предишните пристанища. Въпреки това мислите ѝ навярно са го търсили по света, пътували са редом с чайките и вятъра по следите му... Мореплавателя усещаше тревогата на своите близки, но колкото повече се отдалечаваше от брега (зад гърба му бяха останали хиляди мили), толкова повече импулсите на тая тревога ставаха по-слаби, едва доловими, и той винаги ги бъркаше с потръпването на сала, когато попаднеше в мъртво вълнение, или с предсмъртната агония на летящите риби по гредите на неговия залутан из безкрайните пространства плавателен съд. Денонощията се нижеха с неумолим ритъм, като пулса на сърцето му и като дишането на океана – еднообразни, защото нито кораб се появяваше над сивата вода, нито внезапно изникнал остров се очертаваше в небето на самотните океански нощи. Времето беше се превърнало в негатив с няколко цвята – сиво бял и катранено чер в бурно време и сребристо зеленикав, с всички отсенки на синьото, в часовете на небесно спокойствие. Но когато се взреше във водата или в небето, дори през най-мрачните часове, той откриваше толкова багри, колкото не можеше да побере палитрата на най-изтънчения художник. И друго се случваше в тия мигове на съзерцание – Мореплавателя населяваше

океанската шир с възпоминанията си, извикваше през тъмните нощи виденията на своето детство: светлината на прозорчетата по крайбрежната улица, където беше раснал, или звъна на камбанариите през великденските празници и полегнал на сала, с очи към небето, виждаше тия светлини да се появяват една след друга над него. Съзерцаваше ги дълго, тихи и бляскави, чуваше звъна на камбанариите, когато съзвездията се докосваха, и не можеше да си отговори дали това наистина са небесни светила, появили се в прояснения нощен свод, или той вижда – буден, защото усеща гредите на сала да шават под ребрата му – свои някогашни сънища.

Към реалността го връщаше мяукането на котките.

Някой би попитал откъде са се взели тия котки, когато наоколо е само вода, свистене на вятър и далнина, погълнала всички острови на света. Ще бъде прав да зададе този въпрос, защото наистина е необичайно посред океана да се чуе мяукане. Но той не ще знае, че когато Мореплавателя усети порив на вятър в платната и пое своя безкраен път, в краката му лежаха две котки. Беше ги нарекъл на шега едната Одисей, другата Пенелопа. Можеше да вземе със себе си само Одисей – тоя риж като шотландски моряк красавец, със светло петно на челото, подобно бяла барета, и с дебнеща походка, а Пенелопа да остави на брега, за да се повтори историята с митическите герои, за които бе чел някога в школските учебници. Но той реши да бъде по-щедър от създателя на древната легенда. Взе със себе си и неподкупната пазителка на домашното огнище заедно с оня, на когото съдбата беше отредила да мине редом с човека през хиляди прекеждия, докато стигне мечтаната суша. Мореплавателя искаше да спести на мъркащата в краката му сребристо бяла и пухкава Пенелопа безкрайните часове на очакването, плахата надежда, отчаянието, двуборството със самотата... Котките, разбира се, не знаеха тези негови мисли и не можеха да оценят благородството на седналия сред въжетата човек. Въпреки че салът, разтърсван от вълните, бе необичаен дом за тях, Одисей и Пенелопа не се бояха нито от

прииждащите талази, нито от плющенето на платната и скърцането на мачтите, защото редом с тях беше човекът. Той носеше в гънките на своите дрехи, в дланите, напукани от солената вода, в гласа и покашлюването си миризмите на къщата, в която беше живял, нейните шумове, топлината на огнището и, помръдването на цветята в саксиите по прозорците и котките се излежаваха по гредите на сала с такава нега, с каквато ги бяха приспивали затоплените от слънцето цигли върху покрива на къщата, където беше минал досегашният им живот.

Мореплавателя не беше обръщал особено внимание на котките в родния си дом. Той дружеше с тях само през годините на детството и обичаше не старите, станали вече лениви котки, които се излежаваха по канапетата и не се помръдваха дори, когато някой от домашните му се наканеше да седне на същото място – забавляваха го малките им рожби, още с плаха походка и щръкнали уши, сякаш изрязани от тънко картонче. Тия смешни котета, които откриваха света край себе си с плахо любопитство, а после, престашили се, скачаха да задържат в лапичките си всичко, което шава покрай тях – търкулната макара, изтървано копче или сянка на прелетяха муха, караха момчето да се превива от смях. Малчуганът се забавляваше с котетата до късна вечер и родителите му с мъка го отправяха да си легне. Той връзваше хартиени панделки за опашките им и неговите четирикраки приятелчета правеха чудати акробатически фигури, докато най-после успееха да махнат тая нищо и никаква хартия, замятала се зад тях. Помирисваха я, побутваха я с лапичка и като разберяха, че белезникавата изрезка върху килима нито побягва, уплашена от шарените като тигърчета същества над нея, нито крие някаква тайна, отиваха под масата, лягаха по гръб и започваха да острят ноктите си по гланца на четвъртитите дъбови крака. Пораснеха ли котетата, техният интерес към играта изчезваше. Започваха да се пристрастяват към други неща – към меката грейка на слънцето по первазите на прозорците, където се излежаваха и блажено

мъркаха, към разходките с чужди котки, които не рядко завършваха с мяукане и с настървена борба по покривите, или се отдаваха на пакости в кухнята, за които често известяваха разпилените парчета на някоя счупена чиния.

Тогава момчето охладняваше към своите любимци. Баща му, като тъпчеше с палец тютюн в лулата си, казваше усмихнат на своя син: “Не ги гледай, че са на годинка само. Те са завършили вече училището на живота. Котките помъдряват много по-бързо от човека...”

Котките, които пътуваха на сала, наистина бяха помъдрели. Мореплавателя рядко ги виждаше да се отдават на своите наивни някогашни игри. В дни на затишие те се качваха по гротмачтата, отпускаха се на реята и блажено дремеха до мига, когато вятърът изведнъж издуеше платното и трябваше да пазят равновесие като циркови акробати или да се спускат стремглаво по разлюляната мачта и да търсят спокойно място зад буретата за вода или в позвънващата с консервните си кутии каюта на Мореплавателя. В часовете, когато морето беше бурно и целият сал се тресеше и скърцаше, сякаш след миг ще се разпадне, Одисей и Пенелопа овладяваха своя страх и пригушени в скута на Мореплавателя, се взираха към ехтящите пространства дълбоко замислени и умълчани, сякаш в тях се беше вселила душата на някой древен философ, който гледаше света през котешките зеници и се мъчеше да проникне в неразгадани от него приживе житейски тайни.

В движенията на котките, в мълчанието и в радостните им пориви, в блясъка на очите живееха градовете, които Мореплавателя беше оставил зад гърба си, живееха хълмовете и пътеките, подвикванията на хамалите по пристанищата и той рядко се чувстваше самотен, освен в часовете, когато мръкваше и вятърът се усилваше. Тогава, накъдето и да се обърнеше, Мореплавателя не съзираше нищо друго освен тъмнина, която течеше като разтопена смола по лицето му и залепваше клепачите. Опитваше се да извика, но думите нямаха сила да

пронижат вятъра – платното зад гротмачтата ги връщаше с рязък тласък на прашка и той усещаше удара им по лицето и гърдите си. Тогава се обръщаше с гръб към вятъра, за да се защити от следващия стон в гърлото, и усещаше помръдване върху рамото си. Помисляше, че яката на дрехата му е повдигната от студения повей, но разбираше по мекото докосване по бузата, че това е хълбокът на Одисей. Задържаше се за мачтата, защото вятърът се мъчеше да го събори, и очите му, придобили силата на котешките зеници, започваха да различават в тъмнината очертания на облаци, дори му се струваше, че вижда звезди в далечината. После разбираше, че го е подлъгало фосфоресциращо петно на стрелнал се рибен пасаж.

Тъй като Мореплавателя беше отплувал отдавна и очите му не бяха виждали нищо друго освен вода – ту бурна и разпенена, ту гладка като огледало, с отразени в нея облаци или звезди, той беше изгубил представа за сезоните. Опитваше се да налучка кога е есен например по особеното разнежване, което го обземаше, по тишината на спомените, събудени в душата му тишина, изпълнена с просветване на паяжини под меко есенно слънце. Той се отдаваше на това усещане, уверен, че чувството му не го лъже, и изживяваше есента съвсем осезаемо, с всичките преходи на ароматите и шумовете ѝ, с внезапно налетелите дъждове, които караха океана край него да се изпълва с танцуващи мехурчета или да издава звукове, чувани от Мореплавателя у дома, привечер, когато съседът, свирач на цитра, прекарваше пръсти по струните, без да търси мелодия – просто наподобяваше шумоленето на вятъра в дърветата. Мореплавателя може би се лъжеше в усещането си за зимата, но друг един сезон – пролетта преминаваше пред очите му с цялата си прелест. Той долавяше нейните признаци не само в особената развеселеност на рибите, които се мятаха като обезумели край сала, не само в необикновената прозрачност на водата, където дори очертанието на заплувалага след сала акула приличаше на отразено в глъбините облаче – усещаше пролетта в помръдването на котешките хълбоци, в

изчаквателната походка на двамата му спътници, във взирането на разширените зеници и във внезапните счепквания, съпроводени от пронизително мяукане. Само след миг това мяукане потъваше в цяла мелодия от галювни звуци, над които помръдваха две опашки и нежно се галеха, засветили от сребърния пращец на водата...

В любовната игра на котките имаше толкова отсенки, колкото можеха да се открият в потрепващата край сала вода. Вечният закон на природата властваше и тук, в безбрежното пространство, където всичко изглеждаше студено и бездушно – вълните, вятърът, ръждивата ивица на далечните коралови рифове, властваше над сала, тая жива частица, откъсната от земята, и обитателите му по своему се съпротивляваха на пролетния напор или безволево се отдаваха в негова власт.

Съпротивляваше се сърцето на Мореплавателя, за да се спаси от болка, защото пролетното пробуждане за него винаги беше свързано с повик за взаимност. Шумовете и ароматите на размразената земя възбуждаха кръвта му. Всичко в миговете на прииждащата пролет имаше магнетична сила – звънтенето на капчуците, подсвиркването на косовете, уханието на момините сълзи над калната трева – един опияняващ аромат, винаги свързан с усещане за женска плът, всичко това караше тялото и душата му да се мятат в безсъница. На брега беше лесно – ще тръгне през нощта, когато над главата му глухо и ликуващо ехти южният вятър, и ще търси близостта на жената – обичаната или оная, която в стаичката зад пристанищната кръчма се съблича пред него без никаква стеснителност, без да скрива от светлината на лампата отпуснатите си гърди и надиплената кожа на бедрата.

Най-дълбоките, разтърсващи го любовни преживявания Мореплавателя беше изпитал през нощите на събуждащите се пролети и винаги беше чувствал в тия мигове, че тялото му е овладяно от някаква необяснима сила, че то цялото е превърнато в открит нерв, който изпитва болезнена сладост от всичко – от шумовете на нощта, от сладкия мирис на пот, който



друг път би му се струвал противен, от целувките, в които се долавя влагата на пролетния вятър и дъха на разкаляната земя.

През другите сезони тия усещания на Мореплавателя губеха магичността си, макар че желанието и страстта не му оставаха чужди. Тъмни стъпала отново го отвеждаха в стаи със спуснати пердета и разхвърляно по столовете бельо, което започваше да просветва в мрачината, но той, ласкан от женските ръце, усещаше не дъх на цветя, а мирисът на предметите, до които бяха се допирали тия ръце, и чаршафът се докосваше до лицето му и неприятно го дращеше с ръбовете си. В такива часове той приличаше на пътник, посегнал към чаша с дълго стояло на масата питие. То можеше да позамае главата му, но нямаше да го обгърне с неназовимия аромат на оная бутилка, към която човек посяга с особено душевно вълнение и я обсебва с усещането, че свещенодейства...

Това можеше да се случи с Мореплавателя само през пролетта. Затова сега, доловил пристъпите ѝ в ликуването на котките и в люлеенето на океанската вода (то му напомняше мълчаливите тласъци на леглата, давали приют на неговата страст), той се боеше от болката, която можеше да събуди в душата му това усещане тук, на самотния сал сред океана.

Котките се отдаваха на внезапно обзелата ги лудост. Времето беше тихо, салът едва се поклащаше над вълните и това позволяваше на дългоопашатите му обитатели да се гонят по гредите, да прескачат въжетата и да се катерят по мачтите, без да се боят, че внезапен вятър може да ги запрати в океанската бездна. Но дори и да беше буря, мислеше си Мореплавателя, те пак нямаше да се гушат до сандъците в неговата каюта, а тяхната любовна игра щеше да продължи между търкаляните от вятъра празни консервни кутии, край навитите въжета и под глухо заплющелите, натежали от дъжда платна, защото поривът на страстта бе по-силен от страха пред разпенената бездна и пред правата като бразда диря, която оставяше след себе си акулата.

Мореплавателя гледаше как котките се катерят по платната, как внезапно духналият вятър ги мята с пружинено изплющяване от грота, как те се вчепкват върху гредите и после нежно се докосват с лапички, сякаш се гаят.

Тоя празник на плътта, подвластна на вечните закони, не секваше и нощем. Котките огласяваха с гальовното си мъркане и с болезнения си стон пространствата на океана, прокъсани тук-таме от фосфорното проблясване на рибни ята, огласяха го така неудържимо и ликуващо, сякаш не се намираха на самотния сал, заплашван от бури и подводни скали, а усещаха под себе си влажните от мартенския вятър цигли на някой крайбрежен покрив, от който се виждат прозорци с разноцветни пердета, и антените до комините свирят като огромни арфи...

След месеци, когато със смешно клатушкане и заканително присвити уши край Мореплавателя започнаха да правят своята първа разходка рожбите на Пенелопа, Мореплавателя свали дрехата си, постла я върху гредите на сала, за да минат по нея новородените така, както в библейски времена са постилали на месиите и пророците и се заслуша в едва доловимите гласове на новородените, които му звучаха като химн за вечната победа на живота. На сушата едва ли щеше да обърне внимание на едно такова съвсем обикновено за възрастния човек събитие – можеше да развълнува единствено децата. Но тук, в самотните пространства на океана, рождението имаше друга стойност. Тоя кълн на живота, появил се сред ехтежа на вятъра и плющенето на платната над бездни с невидими рифове и над неумолимата диря на акулата, можеше с цялата си безпомощност да върне на човека онова, което му отнемат размислите –  
н а д е ж д а т а...

Тръгнал на такъв тежък път през океана, Мореплавателя беше поел всичките му рискове. Неговата увереност беше особено силна в първите месеци на плаването, когато всичко изглеждаше по-просто и лесно осъществимо, когато възторгът не беше започнал да се отдръпва в душата му, за да направи

място на размислите... Мореплавателя беше чел корабни дневници, в които се разказваше за съмненията, за страха, дори за отчаянието на смели капитани, от които беше се възхищавал; опитваше се да разбере и оправдае техните душевни кризи и дълбоко в себе си вярваше, че ще го отмине горчивата чаша. Той беше създаден от по-твърда сплав, неподатлива на подобна ръжда Това едва ли беше така, защото Мореплавателя усещаше в душата си пукнатини, където при най-лекото ѝ движение се долавяше хрущането на ръждата, но му се искаше да вярва, че това са съвсем малки пукнатини, от каквито не е пощаден и най-непоклатимият човек...

Петте котета, тия нежни месии на живота, минаваха тържествено по моряшката дреха, сякаш влизаха в ликуващия Йерусалим, и тъй като не познаваха библейските предания така, както ги познаваше Мореплавателя със сияещите очи, след миг разваляха цялата празничност на шествието – започваха да надничат в джобовите, да душат вкоравените от океанската сол гънки, а едно от тях, може би най-безстрашното, се мушваше в ръкава и страшно изкокорено, открило първата тайна в живота си, се показваше в другия край на проснатата дреха...

Мореплавателя не знаеше, че ще посрещне и друга пролет в океана, че под платната отново ще тръгнат с ликуващи възгласи не само новите рожби на застаряващата Пенелопа, но и потомците на нейните сегашни палавници, че целият му сал ще оживее от техните безкрайни котешки разговори и боричкания, че именно тогава ще се появи оня кораб, чиито моряци ще съобщят, че са видели в безкрайните пространства на океана самотен сал и на него човек с дълга побеляла брада, целият отрупан от котки...

КОЛКО СПОМЕНИ СЪБУЖДАШЕ СЕГА В ДУШАТА на Мартин бащината му къща, от чиято ограда започваше хълмът с кичури кукуряк и със сребриста нискокласа трева – белошак...

По тоя хълм някога имаше дребни глогове и трънки, чиито бодли всяка пролет изподраскваха дланите на децата, тръгнали да търсят минзухари, теменужки или иглики. Над полегатия склон, чийто долен край се докосваше до оградата на Мартинови, в пролетните вечери летяха майски бръмбари, а по хребета пасяха коне. Стопаните им не ги прибираха нощем. На всеки кон беше вързано звънче. То се обаждаше в тъмнината – бавно и нежно, когато конят пасеше, или с резки, залепнали един за друг звуци, когато конят тичаше, сепнат я от куче, я от нещо друго. Мартин беше слушал много пъти тая песен на звънчетата, която се луташе под звездното небе и прекосяваше детските му сънища, и винаги, когато погледнеше към хълма, дори след десетилетия, му се струваше, че ще чуе пръхтенето на конете и звънчетата пак ще посипят край него своите звуци като капки роса.

Топла беше тогава земята на тоя хълм и по тревата в летните вечери седяха Мартин и неговите другари. Разговаряха тихо, сякаш си споделяха нещо много съкровено в часа, когато започваше мълчаливото шествие на звездите, а топлинката на хълма се разливаше по телата им, попиваше в думите и те меко галеха устните, преди да заплуват в звънтящия въздух на лятната привечер и до тях да се докоснат, подхвърляйки ги при летенето си, невидимите майски бръмбари.

Така беше тогава – в детството на Мартин.

Сега, когато вървеше по тия места, той виждаше родната си къща обградена от непознати за него домове, опасана от изкопи, в които лежеше зеления сала вода и от глъбините ѝ се носеха мелодии на жаби. Новите сгради бяха превзели баира. Под основите им лежаха спомените на Мартин за майските бръмбари, за нощното лутане на конете, за скритите сред храстите пролетни цветенца. Тия къщи на два или три етажа бяха с къси стрехи и с недовършени тераси, по които жълтееха тикви. В домовете господаруваха бивши жители на обезлюдели

планински села или преселници от сринати селища в поречието, където се строеше язовир.

Селяните изпълваха своите градски къщи с вехториите на предишните си домове, но една стая – гостната – специално обзавеждаха с нови столове, с разтегателна маса, с няколко фотьойла и с жакардов килим на пода. В тая най-широка стая на къщата те канеха в много редки случаи гостите си. Това обикновено ставаше на някой голям семеен празник – сватба, кръщение, имен ден или когато трябваше да изпроводят свой близък до вечното му жилище. Тогава гостите се събуваха, изпълнили целия коридор с обувките си. Седяха неудобно по столовете и фотьойлите, защото се бояха да не смачкат поставените там кръгли колосани дантели или бродираните възглавнички; оглеждаха шитите от самата стопанка и сложени в бронзирани рамки гоблени с кошници цветя, умиращи елени или със снежнобели лебеди и чакаха минутата, когато домакинята ще каже: “А бе, хайде да се преместим в кухнята. Свои хора сме си. Там е и по-топло, и човек може да поотпусне сърцето си...” Отиваха там, вече обути, защото в кухнята се влизаше и с обувки. Дъхваше ги познатата миризма на лук и туршии. Сядаха край масата. Ракиените чашки се изгубваха между едрите им селски пръсти. Маринованите чушки, плувнали в олио, заемаха своето място пред гостите. Някой казваше: “Турете и хлебец. Гражданите може да не го обичат, но аз съм свикнал да топвам по някой залчец в туршията.” Слагаха хляб. Оня, който не се плашеше от затлъстяване, опитваше сока на туршията и замижал от лютевината ѝ, изливаше цялата чаша ракия в гърлото си.

Така преминаваха семейните празници. Заселени в града в къщи с много стаи, довчерашните селяни прекарваха повечето от времето си в кухнята. За тях тя беше сърцевината на къщата. Ако в дома имаше стар човек, неговото легло обикновено стоеше в кухнята. “Тук ми е по-топло – казваше той. – Пък и ако нощно време трябва да отида донякъде (ние, възрастните хора, нощем се лутаме като таласъми), няма да тропам из коридорите и да будя децата...” Можеше да има

празни стаи в къщата – старият човек отказваше да се настани в нито една от тях, “Защо да заемам цяла стая? – говореше той на сина си. – По-добре я дай под наем да вземеш някой лев. На мен ми е добре и в кухнята...”

Затова стопанките на тия големи, еднакви като близнаци домове, с къси стрехи и недовършени тераси, по които жълтееха тикви и сплитки кромид, често се оплакваха помежду си: “А бе, какви са тия архитекти – начертали кухня, дето не можеш да се обърнеш!...”

Градът сменяше професията на бившите селяни. Довчерашните овощари, които изпитваха особена радост, когато видеха първото листенце на присадената от тях фиданка, сега ставаха метачи на градските улици, с избелели дочени манти, или работеха като пазачи на складове за железария и за дървен материал. Ония, които преди години бяха подрязвали лозята на Трифон Зарезан и бяха подскачали, замаяни от виното, по замръзналата глина – зачервени, с лозови венци на челата, като древни чеда на Бакхус, сега пържеха мекици в някоя барака до градската поща или се грижеха за чистотата на отходните места в града. Викаше ли ги отново земята? Да, но само в сънищата им. Заплатите бяха малки, но тия хора оставаха доволни, че са се отървали от градушките, които преди години очукваха посаденото от тях, че не ги мори жегата из големите стърнища... Седяха те под навесите на складовете, пушеха лютивци цигари или поправяха някоя донесена от къщи брава, а времето течеше ден по ден и приближаваше часът, когато касиерът ще им наброи заплатата зад прозорчето на гишето.

Имаше един съсед на Мартинови – Коста, – когото всички наричаха Коца. Неговата къща беше на три етажа, с по един тесен балкон на всеки етаж, където през цялата година висяха нанизани сухи чушки. До входа на къщата имаше желязно скеле, по което се качваха ластарите на тънка, недъгава лозница. Домът на Коца беше построен близо до оградата на Мартиновия двор и ако човек гледаше от прозорците на стаята,

където беше се родил Преводача, можеше да види само оранжево боядисаната желязна порта на отсрещния дом и началото на циментовото стълбище, до чието първо стъпало имаше подгазени стари обувки. (С тях живеещите в голямата неизмазана къща излизаха на двора в дъждовно време.) Виждаше се и долната половина от прозорците на първия етаж. Всичко друго беше закрито от гъстата корона на ореха, който растеше в Мартиновия двор, до самата ограда.

Преводача помнеше този орех – един и същ през толкова десетилетия – с дебело напукано стъбло, с опаловосини, сякаш полирани клони, с гъста шума, от която се носеше горчив мирис, особено при градушка, с едри орехи, които есен падаха по корените и подскачаха над разпукнатите си зелени черупки. Орехът сякаш беше раснал, преди да се роди Мартин. След това, през всички години на живота му, беше стоял един и същ в източния край на двора – целият в скреж, като видение, през дългите зими или с ехтяща, сякаш сепната от внезапен дъжд шума, когато есен духнеше вятърът и зрелите орехи се посипеха през клоните. Но орехът стоеше непроменен само на пръв поглед. Приближеше ли се до него, човек можеше да забележи, че дупките, дълбани от кълвачите, стават все повече и неумолимо, заедно с влагата, прояждат плътта на ветерана.

В пролуките между клоните, когато се случеше да навести бащиния си двор, Мартин почти винаги виждаше Коца. Нисък, с грамадни ходила, за които трудно намираше обувки, с наметната полушуба, която се свличаше от раменете и той я задържаше с енергични движения на лактите, съседът на Мартин веднага се запътваше към оградата, щом го зърнеше да прекосява двора. Ръкуваше се с госта (кожата на ръката му беше грапава, сякаш е жулена с пила), поглеждаше го с жълтеникавите си очи, чиито ириси трудно можеха да се отличат от цвета на очните ябълки, и след като споменеше, че жена му и децата са добре и че си е купил японски транзистор, казваше:

– А бе, бате (той се обръщаше така не само към Мартин, от когото бе много по-възрастен, но и към всички, с които

разговаряше), ха добре дошъл и разгеле си тука, да вземем да се разберем като хора. Тоя вашия орех ми съсипва къщата. Видиш ли я тая асма – десет години се мъчи и не може да пръкне. И стаите плесенясаха – слънце не влиза в тях. Ще трябва да отсечеш ореха. Ако не щеш, аз ще му взема мярката...

Мартин гледаше широките помръдващи рамене, които наместваха шаячната полушуба, гледаше под приплеснатия жълтеникав каскет лицето на своя съсед – също приплеснато, скулесто, сякаш моделирано от сива глина, която ваятелят е изпуснал, преди да я закрепил за шията, и като наблюдаваше изражението на това лице, Мартин си мислеше, че стоящият до него човек трудно може да се откаже от нещо, което си е наумил.

– Тоя орех е единственият жив връстник на къщата – казваше тихо, сякаш на себе си. Мартин.

– Дървото, бате, не разбира дали е връстник някому, или не е връстник. Иначе нямаше да бъде дърво... Та, викам ти, виж там някой да го отсече да не се захващам аз с тая работа. Чудя се за какво ти е тоя орех бе, човек? Я дойдеш веднъж в годината, я не се веснеш. Да кажем, че ти е жал за орехите. Събрал ли си досега поне една кошница? Не си. Децата бързо им виждат сметката. Е, тогава?

– Докато съм жив, и тоя орех ще остане в нашия двор! – поглеждаше го Мартин и стоящият отсреща виждаше гневно пламъче в очите му.

– За всичко си има начин, бате! Ако не го отсече брадвата, дървото само ще си изсъхне. Едни сипват в корените говежда пикоч. Аз знам друго: размий във вода соде за сапун, полей го веднъж-дваж и после го остави...

Коца се отдалечаваше, оставяше до първото стъпало на стълбището подгазените обувки, с които ходеше по двора, и след миг приплеснатият каскет се скриваше зад гъстата шума на ореха.



Преди да се засели до двора на Мартинови, Коца беше работил дълги години в безденишката каменоломна. Там свикна с камъка и познаваше нрава му. Знаеше откъде да подхване скалата с лоста, за да я откърти, или къде да стовари тежкия чук, след чийто удар пукнатината ще тръгне към сърцето на камъка.

Камъните бяха като хората. Имаше мекошави пясъчници, които не можеха да изтраят дори на най-леката мръзлища и се пукаха. Имаше доверчиви – те показваха най-наивно дамарите си на каменаря, като мислеха, че ще го зарадват със сребърните ивици, преполовили камъка, а той точно там забиваше своите клинове и разцепваше скалата. Имаше и упорити камъни. Откъдето и да ги подхванеше Коца, не се предаваха. Чукът побиваше ръцете му, а успяваше да откърти само по някоя люспа. С такива камъни се справяха единствено бомбите. Но и разбити, скалите не се предаваха. Късовете им, остри като бръсначи, разрязваха обувките и разраняваха ръцете на оня, който се бореше с камъка.

Върнеше ли се към ония години, Коца се укоряваше, че така трудно е изкарвал хляба си. Дланите му, побити от чуковете и барамините, дълги години останаха сухи и корави и когато се обуваше, грапавата кожа на пръстите му изскубваше бримките на чорапите. Навярно тая кожа никога нямаше да омекне. Тя беше се вкоравила като костенурска черупка.

Тук, в градчето, животът течеше по-леко и спокойно. Лопатата и кирката пак се поклащаха над рамото на Коца, но тяхното позвънване не го водеше по каменистите нагорнища, а пътят му криволичеше между облите чемшири и черните, сякаш посипани със сажди, кипариси на градското гробище. Там Коца слагаше полушубата си на тревата и като отмерваше нужните крачки, се заемаше да подготвя вечното жилище на някой, отишъл си вече от земята, негов съгражданин.

Работата вървеше леко. Нямаше я упоритостта на камъка. Пръстта беше мека, мазна и лопатата оставяше по нея широки, гладки дири.

Когато за пръв път се зае с тая необичайна за него работа, бившият работник от каменоломната се побоя от срещата с непознатия, който знае кога погребан човек, до чиито останки щяха да се докоснат кирката и лопатата му. Затова копаеше внимателно и дори позвънването на някое камъче го караше да трепне. После свикна с тия звуци на пръстта. Кирката му вече с безразличие отбутваше бедрениците или с няколко тласъка наместваше един до друг гръбначните прешлени върху лопатата, сякаш се готвеше да изхвърли на тревата дребни късчета чакъл. Продължаваха да го стряскат очните кухни на черепите, набити с мокра пръст. Техният тъмен и студен поглед го пронизваше и той, въпреки че пийваше вечер по няколко чашки ракия, за да забрави случилото се през деня, продължаваше да вижда насън взрениите в него очни кухни.

Но и с това свикна.

След време отиваше на работа без никакво душевно смущение. По пътя японският транзистор свирукаше в джоба му и понякога Коца забравяше да го спре, когато почваше да копае. Полушубата лежеше на тревата, а песничката се мъчеше да изпъзни из джоба. Копачът оставяше лопатата и отиваше да спре транзистора, защото беше неудобно в царството на мъртвите да се носи такава безгрижна музика.

Минаха месеци и той се убеди, че музиката никому не пречи в тоя кът на забравата. Птичетата също не се съобразяваха с човешките предразсъдъци. Пролет пееха унесено по клонките на цъфналите люляци и виеха там гнездата си. Изчезваха само когато се появеше копачът. После свикнаха с него и продължаваха да пеят даже когато съвсем близко до тях се размахваше кирката. Транзисторът все по-често започна да вмесва в птичата песен своите мелодии. Коца го спираше само когато се зададеше човек. Иначе оставяше бакелитовата кутийка да си бръмчи в тревата. Така се работеше по-приятно.

Безразличен преди години към пръстта, оня, който подготвяше вечните жилища на хората, започна все по-внимателно да оглежда влажните бучки. Отначало не откриваше нищо особено – някоя почерняла монета или ръждясала гривна. Но веднъж под лопатата се мярна пръстен – венчална халка. Той я изтри от калта и златото светна. Беше съвсем малък пръстен – навярно го е носила млада, рано отишла си от света жена. Блясъкът на това късче метал го накара да се вглежда още по-внимателно под себе си и след време в джобовете му започнаха да се появяват коронки от златни зъби, чиито кухники се набиваха с кой знае откога останали в полушубата трохи.

Един ден на лявата му ръка се появи златен пръстен. Беше едър, с голям като лешник бледозелен камък. Блясъкът на пръстена правеше още по-тъмна и груба ръката на бившия каменар. Когато усетеше, че нечий поглед се задържа на тоя пръстен, Коца обясняваше на любопитния човек, че пръстенът е семейна антика. Баща му го бил донесъл, когато се върнал от гурбет в Канада. Оня поклащаше глава: “Да, това е изумруд, скъп камък...” и си отиваше със съмнението, че едва ли тоя пръстен е прекосил в някой куфар океана, за да украсява ръката на Коца...

И така в дъжд и сняг, под цъфнали ябълки и череши, чиито цветенца лепнеха по калната лопата, или в летен зной, когато жътварчетата така стържеха из стърнищата, сякаш някой жулеше с пила по желязната ограда на гробището, Коца вършеше най-старателно своята работа, която не търпеше отлагане. Без да беше се зачитал в книгите на философите, без да беше размишлявал за тленността на човека и за преходността на всичко, което кара хората да ламтят и да се блъскат до последния си час, той беше достигнал до най-мрачната философия на скептиците. Макар че за жителите на градчето Коца беше човек от най-ниското стъпало на обществото – гробар, от когото децата се плашеха, когато го видеха с неизменната лопата и кирка на рамото, той имаше

съвсем друго мнение за себе си. Самочувствие му даваше не само това, че всички го познават и зависят от него в трудния час – работата му го беше научила да гледа снизходително, с лека насмешка, дори на тия, които животът облагодетелстваше с имане и почести. Когато беше свободен от своите задължения и се разхождаше из улиците на градчето с вечния японски транзистор в джоба, той наблюдаваше внимателно вървящите край него хора. Навярно така и шивачът, застанал на тротоара, изучава кройките на човешките дрехи и се мръщи, когато открие крив тегел или неумела извивка на реверите. Но за разлика от шивача, Коца не се вглеждаше в детайлите. Той мислеше за друго. Ей тия хора, запътени към хлебарниците, и ония, с книгите под мишница, и другите, които слизаха от колата с чанти в ръце и шофьорът с лек поклон затваряше след тях вратите – за къде бързаха? Той знаеше за къде. И понеже неговата ръка отваряше желязната врата, която води към тишината на чемширите и кипарисите, самочувствието му беше много по-голямо от високомерието на оня, който отваряше стъкления портал на отсрещното здание, за да пусне вътре току-що слезлите от автомобила.

Това беше едната страна от душата на Коца, сходна с оная част на къщата му, където не падаше сянката на Мартиновия орех. Човек би помислил, че тоя малограмотен мъж е умъдрен от уроците на живота, че безкрайното четене по черните страници на пръстта, прелиствани от неговата лопата – както би казал някой поет, – го е направило благороден и човечен. Би помислил така и би се излъгал. Защото в другата страна на душата му, сенчестата, продължаваха да виреят, както лозницата под клонестия орех, жилавите стебла на онова, което е трудно изстребимо в човека: алчността, себичността, лицемерието, бруталността... Усетил с всяка клетка на душата си колко тленно е всичко, Коца не ставаше по-благороден от това. Знаеше, че и той, който отпраща другите по неведомите пътища на смъртта, не е вечен, знаеше, че и него ще го засипе немилостивата пръст, която сега се ронеше под лопатата му, затова чуваше нощем някой да се лута из неговата душа и да

вика: “Живей! Граби като другите! Какво ще остане подир тебе – нищо!” И той правеше каквото му позволяваха силите. Издигна голяма къща. Не му стигнаха пари да я довърши, както трябва, но и това, дето направи, не беше малко. Вечер се тровеше с ракия. Жена му не смееше да го спре, защото знаеше, че така заглушава угризенията на съвестта си... Есен гробарят печеше чушки на двора върху нажежена ламарина и помагаше на жена си да прави туршии и компоти. Напълваха с буркани цялото мазе – рафт по рафт. През зимата ядяха колкото можеха и тъй като на следващата година внасяха там нови съдини, половината лански буркани – плесенясали, понеже са били лошо затворени – биваха изхвърляни зад къщата и воняха, докато завалеше пороеен дъжд и отвлечеше всичко по улицата. Коца хвърляше туршиите и компотите, но не даваше дори бурканче на съседите, за да го опитат. И викаше на жена си: “По-добре да имаш повече и да хвърлиш от него, отколкото да е празна къщата... После и да имаш, за какво ще ти е...” Той не си спомняше да е бил похотлив към жените и съжеляваше, че е пропуснал мигове, които няма да се върнат вече. Ако беше млад сега и имаше сегашния ум, Коца щеше да направи от всичките си нощи луди празници. Но вече беше късно. Влакът беше изпуснат, както обичаше да казва неговият приятел Панталеймон... Веднъж в месеца омекналото тяло на жена му се опитваше да събуди у него предишния порив и след дълги усилия успяваше да раздуха някоя искрица, но всичко беше покрито с пепел, всичко беше насила. Коца си мислеше, че друга жена би го накарала да залудува, защото все още се чувстваше здрав, и прехвърляше в ума си имена на вдовици, които познаваше, но не скланяше да им намекне за своите намерения. Жените не само се надсмиваха на вида му и на закъснелите желания, които се четяха в очите на Коца – плашеше ги неговата професия и те се отбиваха по другия тротоар, за да не го срещнат.

Желанията си оставаха, за да измъчват човека, или изчезваха от душата му едно подир друго, както се изгубваха птиците над гробището. Коца гледаше дълго тия птици,

подпрян на лопатата. Японският транзистор писукаше в тревата като лястовиче, което не може да полети, защото е затворено в джоба на полушубата и разкопаната от Коца пръст ухаеше на бразди.

Може би тоя дъх идваше, прецеден през черните клонки на кипарисите, откъм мерзелеещото се в далечината разорано поле..

КАРИАТИДИТЕ НАД ВХОДА НА КЪЩАТА, в която бе живял някогашният адвокат Петрински, се мъчеха да задържат със своите ръце балкона и опушените гипсови амурчета, които бяха започнали да се откъртват от мазилката, сякаш са правили усилие да се изтръгнат от земния плен и да потърсят спокоен кът сред облаците.

Лозницата жълтееше, край гроздовете ѝ се виеха пчели, мраморните стъпала светеха тържествено и водеха към тежка дъбова врата. Като съзерцаваше тишината на двора и на къщата, чиято натруфеност му се струваше особено мила и наивна под есенното слънце, Мартин си спомняше друг един дом, също така старомоден и тържествен, по чиито стъпала беше се изкачвал преди години....

По времето, когато превеждаше “Метаморфозите” на Овидий, Мартин се обади една вечер на Есеиста и го помоли за малка услуга: нужно му беше изданието с тълкуване на неясни Овидиеви текстове, което Есеиста беше купил по време на някое от своите пътувания в чужбина. Мартин го попита кога е удобно да намине към него.

– Как кога? Още сега! – чу той в слушалката малко приглушения глас на своя приятел, в чийто тембър се долавяха весели нотки. – Вземай веднага трамвая! Нали знаеш спирката в началото на парка. Ще тръгнеш по първата улица, от двете ѝ страни има липи, после ще завиеш по следващата пресечка и ето те у дома... Пък и нужно ли е да ти обяснявам толкова подробно? Просто слезни на спирката и попитай първия срещнат той с удоволствие ще те изпроводи до нас...

Не се наложи на Мартин да прибегва до помощта на случайните минувачи, които без съмнение познаваха Есеиста и ценяха неговото дело. Сам се справи твърде лесно. Намери пътната врата отключена и тръгна през двора, осветен от уличните лампи. От двете страни на пътеката хвърляха по тревата катраненочерни сенки стари череша, чиито плодове, скрити в гъстата шума, навярно вече зрееха, защото в мрака се носеше оня лек, нагарчащ аромат на ранозреjkите, така познат на Мартин от годините на неговото детство. Една ивица здравец, чиито кичури тук-таме бяха разцъфтели, опасваше пътеката и придружаваше госта до самата врата на къщата.

Домът на Есеиста беше стара сграда на два етажa, която, усмихнат си помисли Мартин, със съвсем дребен ремонт след време можеше да бъде превърната в музей. Строена в началото на века от някой забравен вече човек – собственик на банка или виден държавен мъж, тя носеше всички характерни белези на своето време: украсени с гипсови орнаменти еркери, балкони и прозорци; облицовани с позеленяла медна ламарина стени на таванския етаж; малка кула като наблюдателница на звездоброец в източната страна на къщата (кулата имаше конусовиден покрив също от медна ламарина). Стените на целия дом бяха боядисани бежови, кепенците – кафяви.

Мартин докосна копчето до вратата и чу гласа на звънеца някъде високо над себе си – сякаш жуженето му се носеше не в тихата къща, а това беше глас на пчела, заспала върху някоя узряла черешка и разбудена сега от крачките на Мартин.

Стълбите изскърцаха – слизаше стопанинът. Той пристъпяше бавно, опипом и тия, звучащи някак интимно, по домашному стъпала накараха Мартин да се усмихне, защото му напомниха стъпалата към сцената – те скриптяха също така глухо под стъпките на Есеиста, когато полският пианист още не беше излязъл иззад кулисите, за да изпълни залата с мелодиите на Шопеновите балади и полонези.

– За мен тоя ден е празник – каза Есеиста, когато Мартин, седнал срещу бюрото му – грамадно, сякаш издялано от дънер

на вековен дъб, се загледа в книгите по лавиците. – Моят внук, не знам дали го познаваш лично, получава награда за пиесата си “Папагал в лозето”. Решението на комисията още не е публикувано, но ми се обадиха. Всички в журито са ми приятели, няма защо да крият от мен. Единодушно присъдили наградата! Само един малко се опъвал – имало било някаква пиеса “Лисица в лозето”, сега пък “Папагал в лозето”. Да не кажел някой: плагиат, а пък го награждават... Как плагиат? Смятам, че един член на жури би трябвало да прави, най-меко казано, разлика между лисица и папагал. Не само като персонажи. Подтекстът трябва да се търси тук, философията. Лозето си е лозе и в единия автор, и в другия. Но какво става в това лозе? И в името на какво става гореказаното? Ето това е важното! А един компетентен член на жури не би трябвало да го изпуска от погледа си...

– За съжаление не познавам пиесата на твоя внук – каза Мартин. – Ще се надявам да я видя на сцената...

– Непременно ще я видиш, драги Калинов! – тръгна между исполинското бюро и библиотеката Есеиста с мушнати в джобовете на черния си халат ръце. – И ще се радваш, сигурен съм... Като ме гледаш такъв, навярно си мислиш: “Разнежил се е дядото, може да му се прости...” Лъжеш се, Калинов! Цели планини думи съм прехвърлил през живота си мога да усетя живеца на новото!... Не ми е работа аз да оценявам творбата на моя внук. Знам, че ще се намерят тесногръди хора да кажат: “Един изтиква напред сина си, друг внука си.” Нека приказват – нали знаеш поговорката за кервана и кучето... Не ми е работа аз да го говоря, но ще ти кажа: в нашата писменост се появява талант, за който тепърва ще се говори! И какво: да го оставим посред пътя? Заглавието му пречело на оня от журито! Че ясно е какво ще прави лисицата в лозето – като не може да достигне гроздето, ще каже, че е кисело. А какво ще прави папагалът? Знайно е от естествената история, че папагалът грозде не яде. Тогава какво прави в лозето? Именно това е въпросът! Папагалът няма да клъвне нито зрънце, но неговото местонахождение в лозето ще му позволи да се отдаде на



размишления не само за лисицата, но и за много други човешки дела... Именно в това моят внук е успял да разгърне своя талант... Но нека да не бързам. Ти сам ще прочетеш пиесата и всичко ще разбереш. Няма да е лошо, разбира се, и да напишеш някой ред за нея...

– Никога не съм писал рецензии – каза тихо Мартин, сякаш се оправдаваше за направения пропуск. – А пък и да си кажа истината, драматургията рядко ме е привличала.

– И таз добра! Аз да не искам от тебе анализ бе, човек! Ще напишеш това, което си почувствал... Важното е, че ти пишеш рецензията. Известен човек си и думата ти не е без значение. Пък и аз, както се казва, няма да ти остана длъжник.

После пиха чай. Лъжичките позвънваха, бучките захар се топяха в чашите и изчезваха. На всеки половин час вратичката на големия стенен часовник над Мартин се отваряше и оттам показваше острата си човка една кукувица. Тя така енергично се накланяше към него, преди да изрече своето: “ку-ку!”, сякаш искаше да го клъвне по темето.

– Знаеш ли – вгледа се в лицето му Есеиста с присвити очи, защото беше снел очилата си, и тия избелели очи, едва забележими в прорежа на зачервените клепачи, започнаха да го опипват. – Не ми харесва твоята бледност Чух от колеги, че боледуваш. Различни ги приказват. Тук да си остане, но и между нас (добре, че това не го знаят читателите, когато ни купуват книгите) има доста долни хора. Боледува човек – това с всекиго може да се случи, а те какви ли не ги приказват.

– Понякога се чувствам зле, свиват ме болки в кръста, но го карам така, на крак – рече Мартин, все още усещайки по лицето си паешкото помръдване на любопитния поглед. – Боя се, че ако легна, лесно ще се предам на болката..

– То се появиха разни модерни болести. Травми на цивилизацията, както ги наричат. Болести на века. Гледаш го млад човек, симпатичен, умее да се шегува, очите му не пропускат хубава жена, а току чуеш, че го откарали внезапно в

болницата. Резнал скалпелът и го зашили пак. Няма смисъл. Пред тая болест медицината се оказва безсилна...

Мартин не му отговори. Отново погледна към него и видя в очите на стария литератор онова особено изражение, което беше забелязвал в погледите на пенсионерите, застанали до налепените на трамвайната спирка некролози. Те четяха съсредоточено баналните текстове, наместваха очилата, за да разгледат по-добре фотографиите, и отминаваха без капка жалост, успокоени, а може би развеселени дълбоко в душата си, че горчивата чаша ги е отминала.

– Знаеш ли, драги Калинов – продължи Есеиста, – едно време, в моята младост, всичко беше по-просто. И болестите също. Имаше ангина, магарешка кашлица, сипаница, дифтерит. Кой ти е чувал за такива ужаси, дето ги споменават сега? Може би за това, че съм хванал от маята на онова по-спокойно време, знаеш ли, понякога нощем не ме свърта вкъщи. Човек без жена е половин човек... Вървя по улиците и се заглеждам в жените – особено пролет. Тоя сезон е създаден само за изкушение на плътта. И знаеш ли в какво е неудобството? Жените ме познават, чели са мои книги, поздравяват ме учтиво и си отминават, без да разберат намеренията ми. Навярно мислят, че ги наблюдавам, за да ги опиша в някое есе...

Мартин се нагани да си тръгне, но домакинът не го пусна. Заговориха за жени и настроението му се подобри. Навярно му беше приятно да поседи и да си побъбри с гостенина, който, забравил сякаш разговора за болестите, оглеждаше широкия му кабинет и си мислеше колко старо е всичко тук: библиотеката от орех с майсторска резба по вратите, столовете от тъмно дърво, тапицирани с вишнев плюш и украсени от длетото на същия майстор; шкафчетата до стената в стил барок с две стари лампи върху тях, по чиято абажури едва личеха бежови рози... Да, всичко беше старо, но то създаваше особен уют в къщата, който се допълваше от тежките завеси на прозорците, също вишневи, като дамаската на столовете, облагородяваше се от леките дантелени пердета (зад тях се виждаха, сякаш рисувани

с разреден туш, черешовите дървета в градината) и се озаряваше от кристалния полилей, целият обхванат от искри, защото всяко кристалче повтаряше в сърцевината си светлината на крушката. Есеиста следеше погледа на Мартин и оставяше госта си спокойно да разгледа всичко: книгите в библиотеката с тежки кожени подвързии, пишещата машина с недовършена страница на поредното есе, високата лампа до бюрото с приличен на чадър абажур от бежова коприна... Есеиста очакваше, че Мартин ще остави за последен обект на своето наблюдение северната стена на стаята, където старият писател беше наредил своята колекция от пеперуди – и не се излъга. Мартин наистина дълго не отмести поглед от пеперудите. Цветовете на техните криле започнаха да се очертават все по-ясно в полуздрача на стаята, да излъчват някакво особено, фосфорно сияние, и Мартин усети за миг как главата му се замайва от внезапния полет на тия криле. Това беше измамно усещане, защото всички пеперуди лежаха мъртви в закачените една до друга кутии от леко чамово дърво. Всяка кутия, двойно по-голяма от папките с ръкописи по бюрото на Есеиста, имаше стъклен капак и дъното ѝ беше покрито с кадифе – в светъл цвят, когато крилете на пеперудите бяха с различни отсенки на кафявото, тъмносиньото и черното, и с тъмен цвят, когато природата бе надарила пеперудите с меките преливания на бежовото, лимоненожълтото, розовото и светлосиньото. Всяка пеперуда беше забодена с карфичка и Мартин, който отначало се развесели от сиянието на крилете, изведнъж усети край себе си мълчанието на умъртвеното време и със суеверен страх се обърна към стенния часовник в очакване да чуе дразнещия го преди малко и спасителен за него сега глас на дървената кукувица.

Вместо металното кукане Мартин чу гласа на Есеиста, който с мъка прокъсваше мълчанието на стария дом:

– Ето, сред тия стени се раждаха моите книги. Не знам как е с тебе, драги Калинов, но аз другаде не мога да напиша нито ред. Свикнал съм с тая къща със скърцането на стълбата, с цвета на килимите, с пейзажа, който се открива зад прозореца, с

пеперудите по стената. Щом вляза тук и се настройвам за работа. Изскърца креслото и ми подсказва първата мисъл, обърна се към ей оная лампа със стария абажур – и втората мисъл върви след записаната вече...

– Навярно пишеш лесно – каза Мартин, като го изчака да се отпусне на стола зад бюрото. – Аз се мъча много над тия преводи. И у нас подът скърца, и хубав пейзаж се вижда зад прозореца, но това малко ми помага. Пък и дълго не се решавам да отпечатам преведеното вече. Все ми се струва, че още трябва да го поработя. Пак сядам. И знаеш ли как се радвам, когато улуча хубава строфа...

– И аз в ония години, когато трябваше да продам своя балтон, за да издам първата си книга – а и балтон нямах тогава, – мислех като тебе. Мъчех хартията късах, хвърлях, пак почвах и си казвах: “Ти, мъченико на словото, не забравяй, че си слуга на бъдещето. Днешният ден може да ти подхвърля само трохи, но утрешният – макар че тогава няма да те има на земята – ще те награди с онова, което си заслужил...” Виждаш какъв наивник съм бил!

– Защо наивник? Бил си честен към своето призвание...

– Тогава моята честност към словото, както казваш ти, ме остави доста години да живея в един приземен етаж, където по цели нощи слушах гъргоренето на клозетните тръби зад северната стена на стаята ми. Другите, които мислеха по-реално от мене, напипах дамара и съумяха да разкъртят камъка. Гледах ги как вдигат домове с нищо и никакви книжчици – тук малко любов, а след това развод, там някой убил някого... А аз като Дон Кихот вървя срещу вятърната мелница само със щита на своята наивност, както би казал някой поет, и трупам архив, който да бъде разлистван от бъдещето...

– Щитът на Дон Кихот може би по-добре защитава душата на човека, отколкото стените на ония домове, за които споменаваш – някак театрално прозвуча гласът на Мартин и той се помъчи да намери по-прости думи, но Есеиста го прекъсна:

– И аз мислех така, млади приятелю, но животът ме научи на друго. Виждаш ме сега в тоя дом: на двора – зеленина, череша, в които през юни налитат косовете и не биха оставили една черешка да си разквася устата, ако не идваше внукът да сложи кречетало на покрива; вътре вкъщи – абаносово стълбище, майсторски изработени мебели, простор и уют – сядай, работи и се радвай на живота. Злословят срещу мене: издава, преиздава, прелива от пусто в празно... Преливам, но пусто и празно изглежда за тях, защото са завистници, а читателят мисли друго...

Мартин гледаше станалия от стола дребен човек с дъговидно извити крака, който енергично се разхождаше из стаята и тялото му леко отскачаше, сякаш подът бе нажежен под него. Гостът на стария дом вече не се съсредоточаваше в думите на Есеиста, а гледаше към стената с набодените пеперуди, чиито мъртви криле се мъчеха да върнат сиянието си, но слабата светлина на полилея ги облепваше с бледа здрачевина.

Толкова много пеперуди имаше тук! Навярно собственикът на големия дом ги бе събирал през целия си живот. Имаше нощни пеперуди с тъмни криле, широки като детска длан (тяхна единствена украса бяха две бежови пръстенчета); имаше бели с рижи петънца по тях, като лунички по момчешка буза; имаше виолетови, кобалтовосини, оранжеви, каквито Мартин беше виждал да се разпалват при летежа си, сякаш са откъснати пламъчета на свещ; имаше дребни като цвете на теменуга небесносини пеперуди от ония, които нощем кръжат под уличните лампи; имаше и такива, каквито Мартин не беше откривал никога по нашите поляни и ливади – пъстри, с флуоресциращо преливане на всички багри от дъгата и с издължени краища на крилете (които навярно потрепват при летежа като сватбени шлейфове) или графитно черни, с тъмно оранжеви петна по крилете, които напомнят за джунгли и за посветващи между дърветата очи на хищник...

– Имах приятел, който през целия си живот не успя да напише стотина стихотворения – заговори, успокоил крачките си, Есеиста. – Живееше в една бомбардирана сграда: южното крило сринато, останало – само стълбището и до него една стая и кухня. Там живееше с многочисленото си семейство. Казвал ми е, че нощем, когато децата заспят, разчиства трохите по кухненската маса и сяда да работи, а пелените висят над главата му. Мислил съм си защо седи в тая дупка и по цели месеци чопли няколко строфи, а не се заеме, както би направил всеки разумен човек, с по-реални неща? Опитен автор е – всичко би могъл да направи. Хората пари натрупаха от киното и телевизията... Знам, че ще ми отговориш с моите думи: “Не е забравил, че е слуга на бъдещето...” Ще ми отговориш и само ще ме разсмееш с това, защото бъдещето, драги Калинов, ще е много заето със с в о и т е дела и едва ли ще му остане време да се рови из нашите архиви, та дори там да има златни страници... Така мисля аз. Отдавна се излекувах от наивността. Защо ми са почести и слава, когато няма да съм жив да им се порадвам? За какво са ми издания и преиздания тогава, когато над мен ще поникне трева? Вървя из тоя дом, подът скърца, както е скърцал и под нозете на другите, живели някога тук. Аз съм стар човек и не съм толкова наивен, за да не разбирам предупредителността на тия звуци, но си казвам: “Живей и се радвай на дните, които ти остават! Давал си през младостта – сега вземай! Ще кажат, че си алчен – не се смущавай: и те не са по-възвишени от тебе!”

Мартин го слушаше, без да откъсва поглед от пеперудите. Колко завинаги изчезнали пролети лежеха на тая стена!... Всяка пеперуда беше спомен за едно утро, за обаждане на кос край реката или за трептене на ливада, в чиято трева трудно можеш да отличиш пеперудата от разпукнатото цвете.

– Някои водят дневници – продължи разказа си Есеиста. – Дневник на моя живот е тая сбирка с пеперудите. Виждаш ли пъстрата пеперуда в горния ъгъл? Улових я преди половин век край Рилската река, в деня на годеча с първата ми жена. А

другата, жълтата, хванах една привечер край гарата, когато най-малкият ми син за пръв път пътува с влака и дълго не смееше да се качи във вагона, защото се плашеше от съскането на локомотива

Мартин се мъчеше да си представи как тоя човек с вечния чер костюм и с тъмната вратовръзка тича подир пеперудите, размахнал над олисялата си глава рехава мрежичка, мъчеше се да си го представи млад, с дълги до коленете гащета, които се люлеят от подскоците на пъргавите крака, но тоя образ се изплъзваше от съзнанието му и там оставаше старецът с тъмните дрехи. Той се задъхваше, спираше, с длан да избърше потта от челото си, взираше се с късогледни очи към изчезналата пеперуда и когато я съзреше да прави над главата му своите плавни пируети или безметежно да се поклаща на някое цветче, дебнешком се приближаваше и я захлупваше с мрежичката. Оставяше пеперудата да се мята в копринения капан и с удоволствието, което навярно изпитва ловецът, когато в нозете му лежи неговата жертва, бавно издърпваше една карфичка от ревера си (той целият беше набоден с карфички и приличаше на таралежов гръб), навеждаше се над мрежичката и с точен прицел забиваше острието в кадифеното телце на пеперудата. Крилцата конвулсивно потрепваха веднъж-дваж и замираха.

– Намислил съм да махна пеперудите от тая стена. Пречат ми като работя – каза тихо, сякаш на себе си Есеиста. – Може би вече съм твърде стар и почват да ме измъчват спомените. Погледна към стената – мерне се оранжево крилце, синьо се мерне, а след тях се покаже път, ливада ми се привиди, и току изплува образ на отдавна забравен човек. С малцина ли съм се простил и аз на тоя свят? Ще извикам утре съседските момчета да пренесат пеперудите в отсрещната стая. Сам не мога да го направя. Трябва да се свалят от стената много внимателно и много внимателно да се носят. Крилете са трошливи и при най-малкото тръскане могат да се разсипят на прах...

В полунощ, когато чакаше трамвая на пустата спирка и откъм парка се носеше хладен полъх с едва доловим мирис (може би той идваше от двора на Есеиста, където зрееха черешите), Мартин си мислеше за момчетата, които утре ще пренасят в другата стая колекцията с пеперудите. Навярно ще докосват много внимателно кутиите със стъклени капаци, ще ги снемат леко от стената, следени от очите на Есеиста, и като пристъпват бавно, положили върху дланите си кадифените възглавнички с пеперудите, ще ги носят към другата стая бавно и съсредоточено, както се носят отличията на един отпътувал човек: натам, където е мълчаливото царство на тревата...

Разговорите с Есеиста караха Мартин да размишлява за своето призвание, за дълголетния си труд.

Той посвещаваше всеотдайно времето си на преводите не защото очакваше да се облагодетелства от тях – вглъбяването в поетичните текстове го откъсваше от размишленията за неговия самотен живот, който навярно можеше да бъде и по-друг, ако през редица години от своето битие бе държал с по-опитна ръка юздите му. Мартин добре разбираше това и се обвиняваше за редица постъпки и пропуски, но всичко беше останало зад гърба му – нямаше сила да го върне, за да може сега, с днешния си опит, да го анализира и да открие единствено правилното решение... Понякога му се струваше, че всичко в живота на човека е предопределено: на един се падат радостите и удоволствията, друг трябва до края на дните си мъчително да оправя забърканите конци на своето битие. Можеше да посочи редица примери, за да подкрепи тая мисъл. Единият от тях беше от собствения му житейски опит. Преди години, когато служеше войник на южната граница, една сутрин ги вдигнаха в тревога. Целият полк трябваше да атакува далечните възвишения, чиито склонове едва се очертаваха в дрезгавината на утрото. Имаше обрасли с бодил и шипки пространства, имаше и равни, покрити с трева поляни. Веригата настъпваше – и тъй като войниците бяха на определено разстояние един от друг, всекиму се падаше свое



място в пространството: на един бодилите и шипките, на друг – равните тревисти орници. На Мартин се случи чак до обяд, когато свърши атаката, да се провира из бодливите храсталаци. Като гледаше в джобното огледалце своето изподраскано лице и разкъсаните ръкави на рубашката, Мартин си мислеше за сполуката в човешкия живот. И тогава му идваше наум такава мисъл: не можеше ли да се отклони от пътя си и да остави тръните на някой друг? Това беше изгодно за него решение, но той не можеше да го приеме, защото чувстваше, че ще опетни съвестта си. И продължаваше своя път с оная непохватна последователност, на която мнозина практични хора снизходително биха се подсмихнали.

Мъката над белите листа му доставяше радости, които изпитват единствено хората, посветени на изкуството. Тъй като за него творчеството беше висша изява на човешкия дух, той търсеше облагата от постигнатото не в друго, а в измеренията на преживяното удоволствие. Знаеше, че колкото и значителна да е получената сума, тя не може да заплати мъчителните и възвишени мигове, преживени от него над страниците, затова смяташе за най-голяма награда самото преживяване, което той оприличаваше с неповторимите мигове на любовта. Мартин обичаше да работи нощем. Запалваше лампата, чийто потъмнял пергамент правеше светлината матова (в нейната дрезгавина предметите някак странно олекваха), и като се навеждаше над белия лист, сложен в очертания от лампата кръг, търсеше първата дума. Тя дълго се изплъзваше изпод перото му. Бягаше, както някога правеха това рибките в бързеите на неговата родна река. Сепваше се от сянката му върху стената, от поскърцването на стола, от шума на градинския чинар зад прозореца, който беше пораснал много това лято и във ветровито време барабанеше по стъклата с топчестите си висулки. Но шумовете постепенно затихваха. Думата, обиколила всички кътчета на стаята, заставаеше върху ръба на бюрото (той я виждаше да помръдва крилете си, подобно пеперуда – мъхната, тъмно кафява пеперуда с оранжеви

кръгчета по средата на крилете) и тая дълго чакана гостенка, пристъпййки със своите паяжинени крачета, бавно се запътваше към светлия кръг под лампата. Мартин следеше движенията ѝ със затаен дъх, защото се боеше, че и най-лекото му помръдване ще я сепне и тя отново ще се понесе над грамадата от книги, а може и пролука да намери зад пердето и да изчезне в нощта. Но пеперудата не политаше. Светлината на лампата я примамваше и тя, засияла изведнъж с разкошните меки преливания на кафявото по своите криле, заставаще върху белия лист, който сигурно ѝ напомняше поляните с лайкучка, където бе летяла през пролетта. Тук я издебваха пръстите на Мартин. Едва докоснал крилете ѝ, той усещаше помръдването им, в което му се струваше, че долавя пулса на пеперуденото сърчице. После светлината на оранжевите кръгчета се разгаряше и той чувстваше нежното парене на техните въгленчета, от които, когато оставеше пеперудата свободно да полети в стаята, по пръстите му щяха да личат петънца със златно сияние.

Така върху белия лист се появяваше първата дума. Той наричаше шеговито началото на своята работа “дебнене на пеперудата” (не знам дали не си спомняше тогава стаята с пеперудите на Есеиста) и аз, когато ми е говорил за миговете на творческото съсредоточаване, съм си представял така, както разказах по-горе, докосването до първата дума – тя трябва да бъде издебната и пленена, за да поведе след себе си и други думи.

Не знаех дали всяка вечер тая сътворена от въображението му рожба на пролетта заставаще върху ръба на бюрото и тръгваше към белия лист, или часовете минаваха в безплодно взирание над пердетата, зад които шумоляха листата на чинара, не знаех дали моят приятел неспокойно се разхожда от единия ъгъл на стаята до другия, или нервно пуши, но се случваше към полунощ да ме събуди продължително звънене на телефона и аз, примижавайки със сънливи очи срещу светлината на лампата, да чуя Мартиновия глас:

– Извинявай, ако съм те събудил – казваше тихо моят приятел, сякаш съжаляваше, че ми е позвънил толкова късно, но аз долавях радостни нотки в гласа му, което ми подсказваше, че тая нощ му е провървяло. – Какво ще кажеш за тая строфа?

И той зачиташе бавно, напевно, сякаш вземаше всяка дума, извърташе я под светлината на лампата, за да я видя от всички страни, и я оставяше до себе си на нощното шкафче:

Попитах облаците – бели градове над кръгозора:

– Когато сутрин вятърът отваря вашите огромни магазини, кой първи се нарежда там за хляб и мляко?–

Звездите, може би...

Понеже знаех, че Мартин превежда Овидий, изразявах заедно с възхищението си от чутата строфа и своето учудване, че в древния поет могат да се намерят такива стихове със съвсем съвременна чувствителност. Следваше дълга пауза, в която чувах глух, равен звук, сякаш някой се качваше по стъпалата, след това отново изплуваше гласът на Мартин. Моят приятел някак смутен ми обясняваше, че сега се е заел да превежда друг поет, с чието творчество ще ме запознае, като се видим, пожелаваше ми лека нощ и в слушалката оставаха да се чуват само стъпките на оня човек, който продължаваше да се качва по стъпалата на нощта, и тия стъпала, ако се съдеше по продължителността на вървежа му, нямаха край...

Виждахме се с Мартин, говорехме за преводите му от Овидий, но той не ми спомена нито дума за другия автор, чието творчество беше го завладяло, и той се обади в полунощния час, за да чуе впечатлението ми от прочетената строфа. Може би беше забравил за тоя поет, може би си правеше шега с мене, като ми четеше нещо свое. (Аз подозирах, че пише, но не бях имал възможност да прочета нито един негов стих.) Скрит зад името на някоя литературна знаменитост, Преводача, изглежда, очакваше да чуе как аз, респектиран от това име, ще произнасям тиради за стихове, които Мартин наскоро е написал

и за които, ако знаех, че са негови, щях да подбирам твърде съдържани думи от рода на: “Е, има чувство, но мислите са поднесени доста оголено” или: “Като начало е добре, но трябва да се потърси по-свежа образност” и др. Слава богу, не изпаднах в положението на всезнаещ съветник, защото с мен също бяха си правили подобни шеги, а и аз бях чел свои непубликувани строфи на известни със строгостта си съдници, които, след като чуеха стиховете, приписвани от мене на някое чуждестранно литературно светило, съвсем убедени в своята правота, ми казваха, че това, което им чета, е нагледен пример за мен самия как трябва да пиша. “Ето тоя автор, когото превеждаш – говореха ми те, – показва как трябва да се търси значимото и драматичното в живота. А ти все с тая съзерцателност. Тиха лирика, акварелност – време е да се замислиш над това...”

Тия безобидни шеги ме караха не толкова да вярвам в стойността на написаното от мен – те ми откриваха не особено привлекателни страни на иначе скриваната зад изискани жестове човешка душевност.

Бях сигурен, че Мартин Калинов не иска да ме подведе с прочетеното. Превеждал дълги години стихове от прочути поети, допускан, както казваше той, да тършува из целия им дом – да вижда и великолепните полилеи, и позлатените огледала, и старинните часовници по стените, а редом с тях и подземните пантофи до вратата, и неизпраното бельо в банята, и неприбраната след вечерята маса, Мартин Калинов трудно можеше да се реши, респектиран от ръста на тия творци, да покаже някому своите скромни поетически опити.

Така се опитвах да си обясня позвъняването му в полунощния час, когато ми прочете строфата за облаците.

Че тайно от нас, приятелите му, посвещава нощите си на поезията, се убедих след време, когато имах възможност да чуя едно друго стихотворение не по телефона, а в неговата работна стая, зад чиито прозорци се преливаше върху фона на лятната

привечер изумрудената стъклопис на чинаровите листа.  
Мартин седеше срещу мен и четеше. Лицето му, почти винаги бледо, сега изглеждаше опалово зеленикаво – може би от вълнението на моя приятел, може би от лекия отблясък на листата по челото му. Четеше със запъване, връщаше се към току-що произнесенния стих, за да го повтори бавно и напевно, и с глас, люлян от ямбическите тласъци на словото, вървеше към терцините на сонета, наречен от него „Корабен дневник“:

Когато тръгнеш сам през океана,  
от тебе ще се възхитят малцина. Искрено? Едва ли.  
Ще те забравят най-добрите ти приятели. А изгревът,  
когато се разпали,  
ще свети върху ризата ти като рана.

Но ти не чакай друго – ти избра за своя дълъг път  
единствено приятелството на платната,  
забравил, че като следа нетрайна след човека  
чезне добротата,  
а завистта и бездната с окото на акула го следят...

Блазе на слабия! Той се спасява  
със примирение. На твоето сърце какво остава,  
освен да страда и да победи?

На път! Прегризвай ти съмненията и вика си,  
защото трябва, рано или късно,  
платната ти да минат между  
рифовете на далечните звезди!

Понеже знаех историята на Мореплавателя, която Мартин Калинов беше ми разказвал с най-големи подробности, сякаш това беше драма и на самия негов живот, допусках, че моят приятел няма да припише току-що чутото стихотворение на някой респектиращ ме чуждестранен автор. И не се излъгах в своето предположение. Мартин остави листа на бюрото, препипа всички джобове на самото си, за да открие носна кърпа, и когато я намери, дълго бърса челото си, по което имаше пот от притеснение. Погледна ме. В очите му долових смущение или може би това беше молба за снизхождение.

Аз бях изпитвал подобно чувство в детството си. В края на май, когато виждахме, че вече розовеят първите череши-ранозрейки, ние започвахме да правим из лозята дръзки момчешки набези. Колко време ни трябваше, за да се изкатерим до върха на черешата? Но изневиделица се показваше между храстите пъдарят. Заварваше ни на местопрестъплението. И ни спасяваше не бягството, а единствено неговото снизхождение, защото той, колкото строг и страшен да изглеждаше с карабината си, като вдигнеше очи към клоните и ни видеше как се гушим там с потръпващи колене, си припомняше свои момчешки лудории и казваше уж сурово, а с мека нотка в гласа: “Хайде, момчета, хапнахте що хапнахте, слизайте от черешата и си отивайте, все едно че не съм ви видял.”

И изчезваше сред ластарите на лозите, като ги поклащаше с цевта на своята карабина...

Мартин ми приличаше на тия момчета от черешата. Той все още правеше опит да се скрие зад своята стеснителност като зад разшумена клонка, но отдолу го наблюдаваха изпитателно моите очи и като долавяше мека светлинка и добронамереност в тия очи, приятелят ми бавно се спускаше по стеблото.

– Пиша тия неща просто за себе си – каза някак виновно той, докоснал нозе до твърдата земя на своята разкрита тайна. – И на никого не съм ги показвал. Та и кой ли би се заинтересувал от тях? Това са твърде лични неща – един дневник, така да се каже. Корабен дневник.. Мисля си за моя досегашен живот – не беше ли той едно дълго плаване, от което имам мили спомени и рани, не беше ли той преминаване между рифове чужди съдби, които не съумявах да се отклоня, и гредите на сала ми, ако трябва да си послужи с думите на Мореплавателя, целите са набити и изпожулени от срещите с подводните скали, изпречвали се пред моя път...

Гледах го – дребен в здрачината, която изпълваше стаята. Чертите му губеха остротата си и неговото обло, замислено лице заприличваше на скитските скулптури, които бях виждал из украинските степи – лица, моделирани от дъждовете, проядени от тях: няма поглед, няма стиснати в мълчание или разтегнати от усмивка устни само усещане за тайна и за очакване на нещо, което ще се зададе откъм чертата на кръгозора, озарен от лилавите грамади на бодилите.

А оттам идва само вятърът...

Зад Мартин се издигаха рафтовете, натрупани до тавана с книги. Преди малко, в часа на залеза, светлината падаше върху тях и гърбовете на томове пъстрееха като плочки на майсторски подредена мозайка. Сега здрачът бе отнел силата на цветовете и тая грамада от човешки мисли, радости и страдания, скрити под дебели корици, ми приличаше на стръмните свлечища, които бях виждал в моя роден край. Имах усещането, че грамадите от хартия някой ден ще се сринат, подобно подмит бряг, и моят приятел, търсил закрила сред книгите, ще остане под тях като затрупан град с безсъниците си, с мъчителните търсения и прозрения.

Това беше една ненадейно мярнала се в съзнанието ми мисъл, която се помъчих да пропъдя. Знаех, че всичко се дължи на здрачаването. Чувах Мартин да ми говори нещо, което в унеса си не разбирах какво е, чувах смях, но когато се обърнех към него, не можех да открия усмивка на лицето му. Изгубило чертите си в здрача, то продължаваше да ми прилича на скитските скулптури в степта под Херсон – лице, моделирано от дъждовете: без възраст, без поглед, без стиснати в мълчание или разтегнати от усмивка устни само очакване от нещо, което трябва да се зададе откъм чертата на кръгозора.

Което непременно трябва да дойде.

Понеже беше човек, който не приемаше да прави сделки със съвестта си и разчиташе единствено на създаденото от него, което, мислеше си той, не може да не бъде оценено, ако носи белега на изкуството, Мартин неведнъж изпита дълбоки

огорчения. Премълчаваха неговите преводи, над които беше работил години (не без болка си спомняше с какво безразличие отминаха сборника със стихове на Вергилий), докато в същото време се надпреварваха да хвалят забавните книжки, преведени от внука на Есеиста, който след успехите в драматургията беше опитал перото си и в превода. Случваше се тия рецензии да се появят във вестниците, преди още книгата да е отпечатана. Услужливите рецензенти хвалеха не толкова автора, колкото преводача: “Чрез тоя забележителен превод, който дава нова стойност на оригинала, читателят ще се докосне до неподозирани измерения на словото...”, защото знаеха, че тяхната постъпка няма да остане незабелязана. И те, разбира се, получаваха своето, защото Есеиста не им оставаше дължен: наместваше ги в някоя редакция или ги слагаше в комисии, които разпределяха оскъдната лаврова растителност в литературната градина. За Есеиста и за ближните му винаги се намираще по някое лаврово клонче....

Мартин си представяше как вечер старият литератор застава пред огледалото в своя дом, през чийто прозорец се вижда отдавна изкълваната от косовете череша, как намества на олисялата си глава лавровия венец (листата са изсъхнали и бодат полегналите му уши с омекнал хрущял), как после минава из всички стаи на стария дом, сякаш върви сред шпалира на занемели от възхищение хора, обръща се ту към едната, ту към другата страна, за да кимне приятелски с глава, но не вижда никого край себе си освен портретите по стените, от които го гледат отдавна изчезнали от света негови близки. Съпровождан от скърцането на пода, той се отправя към своя кабинет, сваля много внимателно лавровия венец, за да не отрони някое листенце, и го слага на бюрото върху току-що започнатия ръкопис. Ляга на дивана и се намята с одеялото, като оставя нощната лампа да свети: приятно му е, когато се събуди, да погледне към бюрото. Озарен от светлината на лампата, лавровият венец изглежда като че ли излян от най-скъп метал – сякаш ваятелят, който се труди над бюста на Есеиста, за малко е оставил венеца, докато измоделира



високото вдъхновено чело, и после пак ще го премери, за да няма никакво празно пространство между плътта и славата, между настоящето и бъдещето..

МАМА... КОГА ЛИ МАРТИН НАЙ-НАПРЕД БЕШЕ ПРОИЗНЕСЪЛ ТАЯ ДУМА? Той не можеше да си спомни, но допускаше, че това е станало през някой пролетен ден, и то непременно на двора пред родната му къща. Там растяха зарзали и кайсии, чиито цветчета посипваха тревата в първите дни на април. Винаги, когато се връщаше през пролетта у дома, Мартин усещаше по пътеката мекотата на тия цветчета и като се спираше на дървените стъпала, преди да посегне към бравата, дълго съзерцаваше танцуването на зарзалевите и кайсиевите лъскуни – ту плавно, ту вихрено, когато минеше вихрушка.

Мама – тая първа дума в своя живот той навярно е произнесъл ликуващо и напевно, без да разбира смисъла ѝ. За него тя е била неотделима от сиянието на слънцето по влажните цигли на къщата, от подсвиркването на косовете зад оградата, от тръпчивия мирис на люляковите пъпки, из които са се показвали неразпукнатите зрънца на бъдещите разкошни съцветия. Той е вървял към застаналата сред двора жена в розова рокля и дантелен шал, различима от цъфналите дървета само по усмивката, пристъпял е смешно, с протегнати към нея ръчички, и тогава е изрекъл най-милата и най-нежната дума: мама...

За него, през ранните години на детството му, в тия две срички се побираше цял един свят: скриптенето на каруците по пътя, пукота на въглените в огнището, кашлянето на баща му от пушека, когато вечер почистваше двуцевката и очилата му светеха от пламъците, свистенето на есенния вятър в комина. В тия две срички се долавяше топлинката на мамината буза и мекотата на шала ѝ, когато тя започваше да му разказва безкрайно дълги, като есенни нощи, приказки. Гласът ѝ ставаше тих и Мартин усещаше ласката му с клепачите си, леко залепнали от съня. Чувстваше как тия приказки, пълни с птици

и облаци, полека го вдигат над земята и той се смесва като лек листец с носената от вятъра бакърена шума...

Обичаше да гледа майка си как прекосява двора – висока, стройна, с тъмно кестеняви коси, вдигнати над темето ѝ, да съзерцава нейната плавна и гъвкава походка – сякаш майка му не вървеше, а си припомняше някакъв танец и налучкваше стъпките му... Всичко у нея беше красиво: бялата блуза с дантелена яка, накъдрена около шията и, полата от светло сив плат, белите обувки, малки като на момиче, букетчето от изкуствени теменужки, които носеше на лявата страна, до сърцето, и те повтаряха, в по-наситен цвят, ирисите на очите ѝ. Всичко у нея беше нежно – шумоленето на блузата, когато прегръщаше момчето си, докосването по рамото, когато го завиваше с одеялото и му пожелаваше: “Лека нощ!”, уханието на косата ѝ, когато го къпеше и той стискаше клепачи, за да се защити от сапунената пяна, а тя все намираще пролука и непоносимо лютеше...

Мartiновата майка беше най-хубавата от всички майки. Той обичаше да върви с нея из улиците на градчето, да я държи за ръка. Макар че крачката му беше ситна и десницата го заболяваше от подръпването на майчината длан, той никога не се оплакваше. Вървеше весел, развял панделките на своята моряшка барета, оглеждаше се във витрините и му беше приятно да вижда там не своята дребна фигурка с къси панталонки и червени сандалки, а стройното, плуващо тяло на майка си. Хората се обръщаха след тях. Може би гледаха него – смешния моряк, попаднал в тия прашни улици? Не – той беше убеден, че се усмихват на майка му, защото тя е най-хубавата от всички майки на земята...

В неделен ден Мартин отиваше с родителите си на излет до карстовия извор, който се намираще на няколко километра от градчето. Рано сутринта баща му натъпкваше раницата с какви ли не лакомства, обуваше голф – толкова широк при коленете, че приличаше на чувал, обуваше тежки туристически обувки и като тракаше с обковката им по тротоара, а после по сухите

буци на полския път, поемаше, следван от Мартин и майка му, към онова любимо място, където обичаха да си почиват в празничен ден.

Постилаха одеялото на тревата под един голям бряст, сваляха моряшката дрешка на момчето, събуваха го босо и като му казваха да не се отдалечава много из храсталака, че там има змии, също започваха да се разсъбличат. Баща му оставаше по фланелка и Мартин виждаше колко бледа е кожата на тънките му ръце, покрити с рижи косъмчета и с ръждиви лунички, които бяха особено гъсти по раменете. След минута туристическите обувки полягаха до някой трън и баща му, тръгнал бос по тревата, смешно подскачаше, защото коравите ѝ стебълца го гъделичкаха. Майката също се готвеше да последва неговия пример. Тя първо махваше шнолата, прибрала косата ѝ над темето, и Мартин забелязваше как нейното лице изведнъж става друго: обградено от освободената коса, чиито къдрици обсипваха раменете на майка му, то се удължаваше, изостряше се. Като се оглеждаше да не би да има хора наоколо, тя разкопчаваше блузата, свалеше я и заставаше гърбом към момчето, за да се припича на слънцето. Мартин виждаше как плешките повдигат розовите презрамки на комбинезона и потрепват от дишането ѝ.

Сянката на бряста се местеше по тревата. Когато станеше най-къса и се прибереше до стеблото на вековното дърво, майка му постилаше бял чаршаф върху одеялото и започваше да нарежда по него вилиците, ножчетата със седефени дръжки, чиниите. Баща му разкопчаваше раницата и изваждаха оттам печено пиле, чиито поръсени с червен пипер криле прозираха през омазнената целофанена хартия, слагаше до него чушки и домати, дървени захлупци със сол, четвъртита като паве буца сирене, по която веднага, полазваха мравки, напукани при варенето яйца, с втвърден белтък над цепнатинките. Майката на Мартин разчупваше печената от нея в пепелта на огнището питка, цялата нашарена от въглените, и слагаше пред всекиго по късче.

За Мартин най-приятният миг от обяда настъпваше тогава, когато баща му нагазваше във вадата и изваждаше оттам сложените в мушамена чанта лимонадени бутилки. Шишетата тракаха, когато той вървеше към наредената на тревата софра, от чантата се стичаше вода и момчето, заслушано в тоя звън на стъклото, предусещаше удоволствието от лимонадата, чиито хладни иглици след миг щяха да го загъделичат по гърлото.

Той пиеше примижал. Стъкленото топче, с което тогава се запушваха лимонадените шишета, излизаше из своето жлебче и засядаше в гърлото на бутилката, но Мартин го отместваше с език, нагласяваше го и продължаваше да пие на бавни глътки тая тръпчива и уханна течност, докато коремчето му се опънеше като барабанче.

– Хапни от пиленцето – ето ти това крилце! А от сиренцето не щеш ли? Кажи кое яйце да ти обеля? – обръщаше се към него майка му. Понеже капризите на злоядото момче я тревожеха, тя слагаше в ръката му вилицата с набоденото късче и не го оставяше на мира, докато не видеше, че момчето бавно и отегчено дъвче хрущящата кожица на пилешкото крилце или размазва по зъбите си бучката сирене. Мартин понасяше търпеливо нейния тормоз, защото знаеше, че след обяда го очаква нещо много интересно и приятно – ще отидат на извора, който избликва изпод една кука варовикова скала с такава сила, че водата кипи и се пени, сякаш в дълбината ѝ се борят невидими чудовища. Бе слушал да говорят, че зад скалата има пещера с голямо езеро и в него живее огромна риба, която понякога се показва при извора. Именно това очакваше сега Мартин – да зърне рибата, ако не цяла, поне окото ѝ (казваха, че било огненочервено), да и пусне няколко залъчета от питката и после да разказва на децата за това чудо.

– Яж! – не го оставяше на мира майка му, отново набола на вилицата някакво късче, но очите на Мартин гледаха все към извора. И на най-послед родителите, поведени от тяхното подтичващо момче, се запътваха нататък.

Откъм скалата се долавяше хладният дъх на избликващата вода. По влажния варовик и по листата на смрадликите шавах

слънчеви зайчета. Мартин приближаваше до кухата скала, изпод която избликваха струите, и се боеше да надникне в глъбината, за да не му се завие свят. Но любопитството надделяваше и той, като се държеше за ръката на майка си, заставаше до самия ръб на скалата и се вглеждаше през шаващите пластове на водата. Те имаха опалов цвят, хлъзгаха се един над друг на слюзестите повлекла, като белтък на несварено яйце, и само на няколко метра от извора, когато поемаха по вадата, ставаха съвсем обикновена вода. За Мартин тая вода беше абсолютно безинтересна. Какво можеше да открие в нея: някое жабче с ококорени очи, ръждясала консервна кутия, отражение на водно конче... А в извора беше друго – там живееше голямата риба. Тя, както разказваха, много рядко излизала от своето подземно езеро, но тоя ден можеше да се случи чудото. Мартин се взираше през опаловите ивици на водата, мъчеше се да открие дъното, но виждаше в глъбината само зеленикав мрак, пронизан от тласъците на някакви дребни рибки, чиито коремчета сегиз-тогиз посветваха. Голямата риба я нямаше. А дали онова, което сребрееше в най-дълбокото – бавно потрепващо и закръглено, не беше върхът на муцуната ѝ? Мартин очакваше да види хрилете, остри като бръснача на татко му, и до тях да светне невероятното коралово око, но дъното продължаваше да бъде празно, обгърнато от зеленикав мрак. И тогава до Мартин достигаше гласът на баща му:

– Какви хора станахме, какви безобразни хора! Към нищо милост нямаме... Ето, някой се намерил и в извора да хвърли празна лимонадена бутилка. Не са му стигнали консервните кутии и смачканите вестници във вадата.

Мартан не разбираше за каква лимонадена бутилка става дума. За него в извора нямаше нищо друго освен тайна. Сега голямата риба показва там само върха на муцуната си, но друг път той ще я види цялата – сребърна, каквито са зиме тополите край тяхната улица, с плавници, от които талазите капят и се ценят при плуването ѝ...

Така, прозаично за родителите и пълно с тайни и очаквания за Мартин, завършваше неделният излет до карстовия извор край градчето.

Тръгваха си. Баща му вървеше напред, триеше между коленете грубия плат на своя голф и раницата се поклащаше на гърба му – празна, с набръчкани джобове. След него, хванати за ръка, пристъпяха Мартин и майка му. Слънцето вече се накланяше над планината и във въздуха се усещаше не само лека прохлада, но и резлив, недоловим до тоя час мирис на трева.

Настигаха ги познати хора, разменяха по някоя дума и отминаваха. Изглежда, че родителите на Мартин вървяха най-бавно, заради своя дребосък, защото всички излетници прошумяваха по тревата край тях и ги оставяха зад гърба си. Но се оказа, че имаше и такива, които не бързаха да се приберат у дома. Това бяха две жени. Те пристъпяха бавно, загледани в пушека на минаващия край реката влак, а след това, обърнати на запад, съзерцаваха залязващото вече слънце. Като ги гледаше откъм гърба, Мартин забеляза, че са еднакви на ръст – тънки, стройни. И роклите им бяха еднакви – от бледо розов плат, тесни в талията и с гъсти плисета край бедрата. Само цветът на косите различаваше двете жени: едната беше съвсем побеляла, с голям кок над тила, другата имаше тежки сребристо жълти коси, похлупили като камбана раменете ѝ. По-възрастната вървеше опипом, както вървят децата, когато играят на жмичка, и лицето ѝ беше съсредоточено, сякаш се взираше в една и съща точка над кръгозора и се боеше да не я изпусне от погледа си. Другата жена я държеше под ръка, стараяше се възрастната ѝ спътница да не се отклонява от пътеката и като стъпваше в неогазената трева, бавно я водеше към градчето.

За тия жени след години щеше да се говори много в Мартиновия дом. Майка му щеше да споменава с ненавист имената им, особено на тая, светло русата, чиито коси наподобяваха камбана и издаваха тих звън при вървежа ѝ. Но за

тях Мартин сега не знаеше почти нищо. Беше чувал само, че са майка и дъщеря. Майката е сляпа, а дъщерята е омъжена за капелмайстора на ломския конен полк. Другото щеше да узнае много по-късно, вече юноша, и щеше да се чувства и дълбоко огорчен, и готов да прости на баща си, когото мнозина щяха да смятат за лекомислен и покварен човек.

Но сега Мартин беше още малък и не можеше да открие началото на зараждащата се драма в погледа на баща си, който тайно проследяваше всяко движение на русокосата жена, не можеше да го долови в неговия тих и нежен поздрав, само с кимване на главата, в мигновената среща на очите, които излъчваха особено сияние. Мартин не можеше да проникне в тайната. За него тя беше другаде – в дълбината на извора. Всичко останало: пушека на влака, развян над тополите при гарата, удължените сенки на двете самотни жени, хладинката, която го караше да потръпва, беше нещо обикновено, което можеше да се повтори, и той едва ли щеше да си спомни за него, когато седнеше вкъщи до огъня и усетеше топлинката на пламъците по пръстите си

За втори път Мартин видя светлокосата жена в края на учебната година, когато тяхното отделение, както всички отделения на първоначалното училище, провеждаше малко тържество с песни и декламации, преди да бъдат раздадени свидетелствата. Децата, наредени до черната дъска, гледаха как родителите им влизат в класната стая, как я оглеждат и се опитват да седнат на тесните чинове, където са седели преди десетилетия, но телата им сега не се побират на скърцащите седалки, как се усмихват, припомнили си някоя своя училищна лудория.

Бащата на Мартин беше заминал по работа към дунавските градчета и на тържеството дойде само майка му. Мартин я видя да влиза в тъмносиня рокля със сиво коланче на кръста и с букетче момини сълзи в ръката. Тя потърси с очи момчето си между наредените до черната дъска ученици, но дълго не можа да го открие, защото Мартин беше изтласкан от

по-високите момчета и стоеше в най-задната редица. Все пак тя успя да съзре между лактите им неговата русолява, високо подстригана глава с щръкнали уши, усмихна му се и отиде между чиновете, където стояха родителите на другите деца.

Учителката влезе, след като звънецът извести за началото на този последен, най-тържествен ден от учебната година. Съпровождаше я русокосата жена, която Мартин беше видял на хълма миналата пролет, когато се завръщаше с родителите си от излета до карстовия извор. Учителката поздрави усмихнатата гостите, след това учениците, които смутени очакваха началото на тържеството, приглади с длан късата си коса и като се мъчеше да скрие своето вълнение, издавано от нервното потракване на токчетата ѝ, даде знак на хора да се подготви за изпълнението на песента за синчеца.

Другите пееха високо и нестройно, а Мартин само помръдваше с устни (той ненавиждаше часовете по пеене) и гледаше към насядалите по чиновете и застаналите край стените гости на училищното тържество. Всеки от родителите се мъчеше да различи гласа на своето дете в нестройната мелодия на хора и докоснат от този глас, се усмихваше на нещо, което и той самият не можеше да каже точно какво е. Мартин наблюдаваше майка си, която сегиз-тогиз помирисваше букетчето момини сълзи, но най-дълго задържаше поглед на светлокосата жена, изправена до вратата на училищната стая.

Ако трябваше да разказва за нея сега, отдавна прекрачилият прага на петдесетата си година Мартин Калинов, щеше да започне с това, че жената на капелмайстора от ломския конен полк приличаше на шведка. Висока, стройна, сдържана в обноските си, тя напомняше за северните снегове и с платинено златистия цвят на разкошните си коси, и с алабастровата мекота на издълженото си, сякаш моделирано от най-изкусен ваятел лице, и с бледо зелените си, с цвят на мъх очи, и с роклите си, които винаги бяха в блед цвят – розов, изумруден или виолетов. До сърцата на какви предци беше се докосвал



коренът на кръвта ѝ, той не знаеше, по какъв път беше минала красотата ѝ, за да се появи в това прашно провинциално градче, също не можеше да си отговори, но тя съществуваше между тъмнокосите хора с грубовати лица и с недодялани фигури, подобни на дъбовете край пътищата или на чворестите габъри, съществуваше сред тях като северна бреза, поникнала от дявол знае откъде довеяно семенце в тая хълмиста равнина. Ако трябваше да говори за душевността ѝ, Мартин Калинов щеше да оспори мнението на мнозина, че жените от този северен тип са студени и сдържани. От разкази на приятели и от свои наблюдения по пътищата на света беше се убедил, че под привидната сдържаност на тия нежни създания, гледани от него сякаш през опаловия лед на някой северен фиорд, нерядко се крие неподозирана страст, която е още по-силна и примамваща, защото е неочаквана за разтърсения от нея мъж...

Така щеше да размишлява след повече от четири десетилетия много видения и познания в живота Мартин Калинов. Но сега той беше ученик от второ отделение, с високо подстригана коса, която беше оголила ушите му и те смешно стърчаха, сега той пееше в хора песента за синчеца (по-точно не пееше, а само помръдваше с устни) и гледаше между лактите на изправените пред него съученици красивата светлокоса жена до вратата, която баща му поздрави с нежно кимване на главата миналата пролет на хълма до извора, в чиято глъбина живееше голямата риба.

Миговете на съзерцанието изтичаха заедно с последните думи на песента, изпълнявана от хора, и сърцето на Мартин се свиваше. Наближаваше неговият ред. След възхвалата на синчеца, изразена така възторжено от хористите, чиито гласове се триеха един ò друг като метални късчета и скриптяха, Мартин трябваше да издекламира стихотворението за майката. Докато учителката с помахването на ръцете си издърпваше последните акорди из гърлата на взрениите в нея певци, Мартин си повтори стихотворението наум така, както го беше повтарял

у дома десетки пъти, и се убеди, че всичко е наред. Но това трая само миг и съмнението отново го обзе: ами ако сбърка?

С ръкопляскания гостите приветстваха изпълнителите на песента. Учителката се поклони, благодари им с усмивка и съобщи, че сега ще издекламира стихотворение за майката Мартин Калинов, най-добрият ученик в отделението.

Декламаторът не излезе веднага на малката свободна площадка пред чиновете. Понеже беше в последната редица на хора, той трябваше да се провира между лактите на по-големите момчета, а тия немирници нарочно не му даваха път. Един дори го хвана за яката и Мартин трябваше да го мушиє с юмрук в корема, за да се освободи от ръката му. Застана смутен пред чиновете, започна да навива с ръка долния край на дрешката си, после вдигна поглед над взрєните към него малко познати хора, между които не можеше да откриє майка си, защото очите му бяха насълзени, и като преглътна, за да отмести заседналата в гърлото му бучка, започна:

Мила моя майчице,  
златна моя сенчице...

Гласът му затрептя. Нещо в гърлото се скъса изведнъж, както беше се късала каишката на сандалите му. Той се опита да продължи, но усети по небцето си сухота, която облепваше думите и те за сядаха една до друга.

Момчето стоеше безпомощно. Учителката се приближи до него, погали го по смешно подстриганата главица, каза му нещо на ухото, нежно усмихната, и когато се надяваше, че Мартин ще преодолее смущението си и ще издекламира докрай стихотворението, чу отново само първите два стиха:

Мила моя майчице,  
златна моя сенчице...

След това се понесе неудържим плач и тя видя момчето да се лута между редиците, където беше открило един спасителен остров – майка си.

Повечето от присъстващите се смееха. За тях това беше само една мила, забавна случка – нищо повече. А момчето, сгушено в прегръдката на майка си, долавяше в смеха на тия хора нещо ехидно, заплашително. То го обграждаше отвсякъде, удряше се в него, но отскачаше, защото майчините ръце се спускаха като криле на разтревожена птица да защитят момчето от ехтияния смях на обкръжилите го гости на тържеството

Учениците отново запяха. Тоя път пред хора стоеше русокосата жена, приятелка на Мартиновата учителка, която беше разучила с децата песента за сладкопойната чучулига. Ако не беше така разстроен и можеше спокойно да съзерцава плуващите и над детските гласчета ръце, ако можеше да погледне не през сълзи, а с весели очи как потрепва камбанката на нейните коси при всяко помръдване на раменете, той сигурно щеше да си помисли, че песента за чучулигата, която се носеше под тавана на стаята, е родена не от звънливите детски гласчета, а от камбанката на златистите коси. Но сега Мартин – унижен и засрамен – се гушеше в прегръдката на майка си, в нейната златна сенчица, както се казваше в това злополучно стихотворение, и над него като спасителен дъх се носеше ароматът на момините сълзи, смачкани от пръстите на майка му.

Тая случка скоро беше забравена. Седмица-две съучениците на Мартин му се подиграваха, когато го срещнеха на улицата, после започна лятото – едни отидоха на село при своите баби и дядовци, други тръгнаха да ловят риба из подмолите на реката, трети се заеха с велосипедите си – яхаха ги от сутрин до вечер с развени ризи и с ожулени колене и животът потече отново тих и равен, без никакви особени събития.

Сутрин бащата на Мартин – Иван Калинов – тръгваше на работа и вземаше момчето със себе си. Когато вървяха пеша, минаваха за по-пряко по страничните улички на градчето. От тая покрайнина с ниски къщи и дървени огради започваха ниви със слънчоглед и изресли царевици, чиито върхари се обгръщаха в облаче от сребрист пращец, когато момчето

разклатеше някое стъбло. С лице, цялото посипано от тоя прашец, сякаш покрито с безброй лунички, Мартин влизаше в двора на ветеринарната лечебница, до самия бряг на реката, където работеше неговият татко.

Когато баща му тръгваше на работа с колелото си, той избираше друг път: минаваше по главната улица, стиснал бакелитовите ръкохватки на своя съвсем нов велосипед “Бианчи” – тъмносин, със закрыта верига, чиито прешлени едва чуто попукуваха в ламаринената обковка. Караше бавно, понеже синът му, седнал на рамката, не умееше да пази равновесие и колелото залиташе при всяко превъртане на педалите. Момчето примижаваше от насрещния вятър, усещаше с вратлето си дишането на своя баща и виждаше и от едната, и от другата страна на улицата как великолепно “Бианчи”, с която той така се гордееше пред другите деца, плува тържествено по стъклата на витрините. Съвсем ясно виждаше своята смешно подстригана глава и над нея слабоватата фигура на баща си, облечен в пепитено кафяво сако с коланче на гърба; виждаше широкия му, развян от вятъра панталон, каскета, също от кафяв пепит, хвърлил сянка върху лицето му с тънък нос и със заоблена, леко изпъкнала долна челюст. Колоездачът преминаваше по цялата главна улица, освежен от утринната разходка, спираше да купи на момчето няколко мекички и като гледаше как помръдват жилите на вратлето му, когато Мартин дъвчеше хрущящите късчета, с плавни тласъци на педалите се отправяше към двора на ветеринарната лечебница.

Иван Калинов влизаше в своята стая, обличаше бяла престилка и при него започваха да идват хора. Едни го молеха да прегледа доведената крава – била преяла люцерна (кравата стоеше до оградата със зелена пяна по муцуната и с огромен корем като балон), други водеха кон със счупен крак (“Няма лек трябва да се убие!” – казваше бащата на Мартин), трети разгръщаха пред него руно на овца, ухапана от змия... Иван Калинов нареждаше на своите помощници какво да направят и като казваше на сина си да играе из двора, но да не се навърта много край скотовъдния обор, отново влизаше в канцеларията.

А именно тоя, забранен за Мартин скотовъден обор, най-много го привличаше. Зад неговите стени се чуваше мучене, тропот на копита, позвякване на вериги. През вратата се носеше остър мирис на тор. В тая сграда, ниска и продълговата като магазинята на гарата, с тесни, разположени под самата стряха прозорци, обитаваха бикове, които оплождаха добитъка на цялата околия. Мартин не беше ги виждал още, но се боеше от тях, защото бяха му разказвали най-различни чудесни за тия бикове – как един скъсал дебелия синджир, намушкал бикаря и пробил с глава тухлената ограда, за да излезе на свобода, как друг (той бил бивол, изтърван от пазачите) хукнал по улиците на градчето, изпочупил витрините и след като наплашил всичко живо, започнал тихо и кротко да пасе в градината до пощата. Понеже никой не посмял да го хване, извикали войниците и те го застреляли.

Мартин вярваше, че това не са измислици. Бикове наистина бяха страшни – за това му говореше мученето им и позвякването на веригите. Но въпреки страха, любопитството на момчето го караше по цял ден да се навърта край скотовъдния обор и да чака мига, когато ще изведат бикове на разходка.

Ето, вратата най-после се отвори. Показа се бикарят. Той вървеше заднишком и държеше в едната си ръка дебела тояга, а в другата – желязна верига. След миг из обора излетя бикът. Човекът с тоягата се дръпна, за да му стори път. Веригата иззвъня, опъна се в ръката му и едрото тяло на животното повлече бикаря след себе си. Той направи десетина крачки, изпънат назад, с тътрещи се по земята пети. Синджирът, врязан в дланите му, разкървави с дебелата си халка бърната на бика, в която беше вкопчан, и мучащият от болка великан заби муцуна в прахоляка на двора. Мартин беше се дръпнал чак до входа на ветеринарната лечебница и гледаше оттам как постепенно се укротява тая грамада с прераснала в гърбица дебела шия и с ниска, приплесната задница.

Бикът тръгна бавно по двора. Дълъг, надиплен гердан от кожа се люлееше под шията му. Бикарят пристъпяше отстрана, подсвиркваше си, но ръката му беше готова всеки миг да размахва тоягата. Бикът сумтеше, вдигнал ноздри към небето, въртеше очи – изпъкнали, целите пронизани от червени жилки и тялото му трептеше като водата на бързея, който се виждаше зад оградата на лечебницата.

В източния край на двора стояха двама селяни. Държаха запримчена с въже юница – стройна, с розов косъм, пепелява по хълбоците. Юницата мируваше, помахваше опашка и гледаше към реката с влажните си като на сърна очи. Но ветрецът докосна до ноздрите ѝ миризмата на бика. Тя се обърна мигом към другия край на двора, видя там пристъпващата грамада, край която позвънваше синджирът, и в гърлото на юницата пробягна стон, в който се долавяше не толкова уплаха, колкото нежност. Тоя едва доловим звук, изглежда, че проехтя в ушите на бика като сигнал за атака, защото животното с кръвясалите очи се втурна неудържимо към селяните с младата крава. Въпреки непоносимата болка от халката в горната бърна и от тоягата, която подскачаше по главата му, бикът продължаваше да мъкне след себе си разлютения пазач на скотовъдния обор.

– Обърнете юницата със задницата насам! – викаше бикарят, задъхан от тичането. Викаше, но докато селяните да дръпнат въжето и да изпълнят разпореждането му, юницата усети как върху нея се стовари пръхтящата грамада на обзетото от лудост животно. Тя приклезна, пронизана от нежна тръпка, но не можа да се задържи и падна, цялата разтреперана. Човекът с тоягата дръпна настрана бика, чиято муцуна бе плувнала в пяна, и докато уплашеният Мартин очакваше изправилата се вече юница да хукне презглава, за да се спаси от тоя ужас, той я видя да се приближава към мучащия грубиян и нежно да ближе хълбока му, а после да докосва муцуната си до неговата, сякаш се мъчи да му каже нещо. Юницата се умилкваше с такова блаженство, че на Мартин му беше противно да гледа тая глупачка.

Бикарят направи кръг, сподирян от тромавото животно, селяните завърнаха добичето си, като прихванаха съвсем изкъсо въжето, и когато Мартин се готвеше да наблюдава новото нападение на похитителя, чу гласа на баща си:

– Май че ще ти издърпам ушите! Аз на тебе ли ти казвах да не се навърташ край скотовъдния обор, или говорех на каскета си?

Момчето стоеше смутено пред него. Можеше да се оправдае, но знаеше, че с това още повече ще го ядоса. А каква вина имаше то за случилото се? Никаква. Просто стоеше до скотовъдния обор и видя как бикът излетя из вратата. Пък и не разбираше какво толкова тайно имаше в това, което трябваше да се крие от него.

За наказание Мартин веднага се прибра в канцеларията. Баща му сложи на масичката няколко списания, да се занимава, и като нареди на момчето да не излиза без негово разрешение, отново се зае със своята работа.

А на двора пак се чуваше мучене. Селяните нещо подвикваха, синджирът се влачеше по земята и звекеше. Минутите на забраненото тайнство течаха, но Мартин беше наказан да стои в канцеларията и да разлиства скучните, кой знае откъде изровени списания.

Това лято беше сезон, през който Мартин порасна тайно от своите родители, свикнали да го смятат за разсеян и наивен малчуган. Не само посещенията му във ветеринарната лечебница, където беше царството на биковете и жребците, не само наблюденията му над любовната игра на пеперудите и буболечките по цветовете на бъза и люляка, но и разговорите с по-големите момчета го караха да се вглежда с особено любопитство в заобикалящия го свят и да търси отговор на много въпроси, до които за пръв път се докосваше с наивната доверчивост на пчелата, кацнала върху цветеца и опиянена от нектара му, без да знае, че този цветец може коварно да свие пипалата си и след час между тях да останат само сухи крилца... Момчето се докосваше до тия тайни така, както вечер,

когато се връщаше от игра, се докосваше с лакти до тъмните храсти, които го плашеха с чудатите си форми, но с мириса си на люляк, на розмарин или на бучиниш го успокояваха и го караха да се чувства вече пораснал, уверен в себе си...

Ах, тия момчета, които вечер се събираха в училищния двор и сядаха по натоплените от слънцето стъпала пред главния вход! Какви изрусели, войнствено щръкнали перчеми имаха те, какви ожулени колене, какви погледи, на които не можеш да не се покориш!... Тия момчета разказваха най-различни истории – толкова интересни, сякаш са прочетени в някакъв роман. Разказваха ги подробно, с увлечението на очевидци, и не само Мартин, но и неговите приятели от първоначалното училище ги слушаха до късна вечер със зяпнали уста. Това, което им разказа Мартин за юницата, разчекната от тежестта на бика, се видя на обожаваните от него юноши толкова незначително и неинтересно, че те въобще не му обърнаха внимание. Дългокраките момчета пушеха, като правеха колелца от дима на цигарите, джобовите им бяха издути от ножчета, остри като бръснач, и особено се гордееха с тъмния мъх над горната устна, с редките косми по брадата и с леко накъдрените кичурчета под мишниците. В следобедните часове Мартин ги беше наблюдавал на реката, където всички деца се къпеха съвсем голи, и беше им завиждал, че толкова са пораснали, че бръсначът им идва на помощ и тук, и там, за да изглеждат помъжествени.

Полегнали на пясъка, бърбивите самохвалковци разказваха на малчуганите какви ли не истории за момичета, с които се срещали вечер. Описваха им най-подробно всички прелести на тия момичета, дори се стараеха да изваят от мокър пясък формите им и се докосваха до тях с такава нежност, сякаш под пръстите не лежаха наносите на реката, а там дишаше, с аромат на лятна вечер и на цъфнали кринове, недосегаемата плът на някое момиче, за което не един измежду тия момчета тайно страдеше.

Натоплените от слънцето стъпала на училището бяха любимо място за Мартин и го привличаха привечер с



магнетична сила. Той се наместваше между другите малчугани, подпираше с юмруче брадата си и слушаше така съсредоточено, както не беше слушал нито един урок в класната стая. Бедрата му изтръпваха, защото беше седнал неудобно на камъка, но Мартин не се помръдваше. Той слушаше безкрайните разкази, подхващани от един и завършвани от друг, и разбираше, че е време да си отива у дома не по засилващата се песен на щурците (те сякаш полудяваха в непрогледния мрак), разбираше това по студенината на камъка, който, заспивайки, пронизваше тялото на момчето с иглиците на своя хлад.

Легнал си след обичайното мъмрене от родителите (както всички възрастни хора, те забравяха, че са правили същото, когато са били малки), Мартин заспиваше бързо и виждаше насън съвсем ясно всичко, за което бяха му говорили на училищните стъпала по-големите момчета. Задаваха се по пътя и влизаха в Мартиновия двор, непоканени от него, непознати момичета, качваха се по дървеното стълбище и влизаха на пръсти в стаята, без да се стесняват, че на голямото легло са родителите на Мартин. Те се навеждаха над заспалото момче, докосваха го по бузата с къдриците си меки, с дъха на жасмина, който цъфти до оградата и започваха да се събличат, сякаш не се намираха в чужда стая, а до речния вир, където след миг щяха да се гмурнат и уплашено да разплискат с ръце водата, защото момичетата се боят от дълбокото. Но разсъблечените нощни гостенки не бързаха да тръгнат към реката. Затаил дъх, Мартин гледаше как влязлата през прозореца звездна светлина се стичаше по заоблените им, сякаш издялани от мрамор рамене, по гърдите им – островърхи и розови като ябълките, дето цяла зима стоят на гардероба, как се плъзгаше по бедрата, които потрепваха, сякаш се канеха да затанцуват. Мартин протягаше ръце да ги докосне, но момичетата се отдръпваха и започваха да плуват над него – леки и безплътни, сякаш завъртени от вихрушка. Момчето усещаше, че езикът му залепва за небцето, опитваше се да извика нещо, навярно: “Чакайте, не си отивайте!” – но се сепваше, разбудено от

покашлюването на майка си, и усещаше, че докосва с протегната ръка не рамото на най-близкото момиче, а твърдата гънка на одеялото. Мигом затваряше очи, сякаш искаше да задържи между клепачите си изчезващия сън, оставаше само за секунда върху ръба на онова, което е реално – дишането на родителите му, тиктакането на будилника, матовата светлина на прозореца, и отново потъваше в бездната на съня. Но сега Мартин виждаше съвсем друго нещо: баща му стоеше посред площада, подпрял колелото си до стената на мекичарницата, и държеше в ръка – огненочервени – двете му спукани гуми. Молеше се на Мартин да му помогне: “Ето лепилото, ето и лепенки!”, но момчето не го чуваше, защото пред него се открехваше вратата на скотовъдния обор и оттам, повлякъл звънтящ синджир, излиташе бикът. Бащата на Мартин разбираше, че обхванатото от лудост животно ще връхлети върху тях, грабваше момчето, за да го сложи на рамката, и като наместваше крак на педала, се мъчеше да потегли, но каплите не помръдваха, запоени за земята. Бикът наближаваше, цял плувнал в пяна. Веригата пукаше, но колелото не се поклащаше. Тогава Мартин, който се канеше да викне на баща си: “Скачай от колелото и да бягаме!” – чуваше зад гърба си трясък на стъкло: бикът чупеше с главата си някоя витрина.

Скачаше и се събуждаше. Все още разтреперан, леко отваряше очи и виждаше майка си. Тя открехваше прозореца и стъклата звънтяха, защото засъхналата боя на рамките се отлепваше от черчеветата.

Отдавна беше съмнало и в стаята нахлуваше ослепителната светлина на летния ден.

Момчето тръгваше с нежелание към умивалника, подлагаше лицето си под струйката, усещаше как хладинката пълзи по вратлето му и като се избърсваше набързо с кърпата, която беше от груба тъкан и го дращеше по бузите, вземаше един краешник и бучка сирене и поемаше към улицата. Там земята вече пареше под нозете му, подсвиркваха косове, пеперуди се гонеха в небето, подобно светлинки на детски

огледала, които искаха да се настигнат и да се слеят, и откъм железопътната линия се носеше прохладният полъх на вировете, чиито подмоли не след дълго щяха да забълбукат от боричкането на малчуганите и от виковете им.

А вечерта отново щеше да ги отведе при топлите каменни стъпала на училищното стълбище. И споделяните съкровени тайни отново щяха да плуват над изруселите глави заедно с пробягващите сенки на прилепите и с тихото сияние на падащите звезди...

ВЕДНЪЖ В ГОДИНАТА, ПРЕЗ НЯКОЯ ОТ НЕДЕЛНИТЕ ВЕЧЕРИ на август, в градеца изнасяше концерт музиката на ломския конен полк, Музикантите пристигаха още по обяд, всичките на коне, и тяхното появяване беше много по-внушително (особено за децата) от самия концерт, който обикновено биваше изнасян на открито, под старите липи в градската градина. Оркестърът можеше да пристигне и с влака, което беше много по-удобно, но военните имат свои непоклатими устава, чиито разпореждания в никакъв случай не могат да бъдат пренебрегвани. И тъй като в устава на кавалерията може би е казано, че зачисленият в нейния състав може да бъде спешен само ако конят му е посечен от неприятеля, а през ония августовски дни никакъв неприятел не се показваше нито откъм Дунава, нито из прашните царевици край Цибрица, – музикантите яздеха спокойно своите коне. В началото на тоя обгърнат от прах ескадрон беше капелмайсторът, чиято пелерина се развяваше и удряше по муцуните следващите го коне, но те с никакво реагиране не издаваха недоволството си и продължаваха да вървят с гордо вдигнати глави, както се полага на истинските военни коне. След капелмайстора яздеха флейтистите и кларинетистите. Инструментите им бяха скрити в кожени калъфи, прикрепени към седлата, и се люлееха в такт с ударите на копитата. Зад тях идваше редът на медните инструменти – флигорните, тромбоните, валдхорните, цугтромбоните и басовете. Макар покрити с прах, те светваха и целият заден край на ескадрона,

където величината на инструментите растеше (там беше царството на презрамните басове, чиито гърла застрашително тъмнееха), приличаше на златно ветрило, което ту се разтваряше, когато конниците минаваха за по-пряко през ливадите, ту свиваше блясъка си, когато тесният път отново събираше ескадрона между канавките. Най-накрая бяха тимпаните и барабанчетата, невидими зад сиянието на прашните басове. За тях човек можеше да се досети само по глухия звук, издаван при клатенето им и при удрянето по хълбоците на конете.

Тая прашна колона на конниците се задаваше откъм хълма, спираше за малко над градеца, сякаш нейният предводител искаше да се ориентира в обстановката, и бавно поемаше надолу – най-напред той, след него, поклащайки се на седлата – музикантите, чиито медни инструменти светеха в августовското пладнe като опашка на комета.

Това усещане за непривичност и тържественост се губеше, когато градската градина приютеше музикантите под вечерните сенки на липите, въпреки че лампите край алеите се мъчеха да върнат целия блясък на техните инструменти. Губеше се за кратко, докато ръцете на кавалеристите опипваха клапите на флейтите и кларинетите или наместваха нотни листове по ниските стативи. Но щом пред оркестъра застанеше капелмайсторът и вдигнеше ръце, осветени само в горния си край от лампите, сякаш са в златни ръкавици, щом се чуеше първият звук на флейтите, който беше толкова тих и нежен, че несъсредоточеният в мелодията трудно можеше да го отличи от обаяването на щурците в тревата, изведнъж цялата градина се изпълваше с необичайно тържествена тишина, която ставаше още по-осезаема, когато се обадеха флигорните – резки и ехтящи – и звукът им изведнъж секнеше.

Докато беше по-малък, а и след това, когато учеше в гимназията, Мартин не обичаше да отива с родителите си в градската градина, където изнасяше концерти оркестърът на ломски конен пак. Уроците по пеене и участието му в

училищния хор бяха го накарали да намрази музиката и той се отнасяше с безразличие към културното събитие, което вълнуваше цялото градче. Момчето се чудеше защо не само родителите му, но и всички хора, които познаваше, обличаха най-новите си дрехи и в августовската привечер, хванати под ръка, заедно с цялата си фамилия тръгваха към градската градина, за да заемат колкото се може по-предни места на наредените чак до площада пейка. Мартин оставаше вкъщи – излизаше да гони по двора последните светулка на лятото, слезли откъм хълма в залутани между сухите гроздове на отдавна прецъфтелите люляци, или гледаше през прозореца към гарата, където се виждаха да пълзят светли квадратчета (това бяха вагоните на пристигащия влак), и усещаше как стъклата на родната му къща звънят ту едва доловимо, ту рязко и тревожно от звуците на кавалерийската музика.

Когато постъпи в първия клас на гимназията, което значеше, че вече е оставил зад гърба си лекомислените години на детствата, Мартин трябваше, ще не ще, да се примирява с някои прищевки на родителите си, а те бяха свързани главно с посещенията на редките културни празненства в градчето. Едно от големите събития за тях беше пристигането на кавалерийската музика. Но те не излизаха на улицата да гледат задалите се конници, съпровождани от ликуващия шпалир на децата, които се спъваха едно в друго, защото не гледаха къде стъпват... Очите не бяха обърнати към поскърцаващите със седлата кавалеристи, към техните фуражки, закрепени под брадата с лъснала от пот каишка, и най-вече – към невероятно блестящите им инструменти... Мартиновите родители не излизаха от къщи и оставяха това зрелище на малчуганите. Тях, като възрастни, улегнали хора ги вълнуваше друго – музиката, която щяха да чуят вечерта в градската градина.

Започваха приготовления за празника. Мартин обуваше изгладения, още топъл от ютията, панталон, зашиваше нова якичка на ученическата си куртка, лъсваше обувките, сресваше се на път, като дълго се мъчеше да приплеска с длан мократа си щръкнала коса, и хвърлил бегъл поглед в огледалото, където се

набиваше в очите му обеления от лятното слънце нос, се спускаше по дървените стъпала към двора. Там вече чакаха родителите. Майка му го оглеждаше с радостна светлинка в зениците – колко беше пораснало нейното момче! – и като се приближаваше към него, за да я хване под ръка, тръгваше с плавна стъпка по пътя. На Мартин му беше приятно да върви до нея, надвишил с ръста си рамото ѝ, да усеща как го докосва жасминовият аромат на нейната коса, как шава под пръстите му коприната на нейната дълга тъмно виолетова рокля с ивица преплетени розови цветчета в долния си край. Приятно му беше да я пусне пред себе си, обгърнал с ръка рамото ѝ, когато трябваше да се разминат с тръгнали насреща им хора. (Беше виждал, че така правят възрастните мъже, и изпитваше удоволствие, когато, макар с още детска неловкост, повтаряше техните жестове.)

Баща му вървеше на няколко крачки след тях. Той обичаше да носи постоянно своето кафяво пепитено сако с бежев панталон (към другите костюми не посягаше, въпреки настояванията на жена си) и сега също беше облечен така. За това, че отива на празнична вечер, единствено говореха облечената за пръв път риза от соа-екрю, кърпичката от същия плат в джобчето на сакоето му, потрепващата под неговата изпъкнала адамова ябълка папионка в индианско червено и островърхите обувки с подобен цвят... Иван Калинов наблюдаваше своето момче – височко, тънкуляво, за чието скоро отминало детство напомняше издълженото вратле с две бледи изпъкнали жили – и си мислеше за неумолимия бяг на годините, които водеха сина му към зрелостта, а него към не дотам приятните години на оная възраст, която подсказва на човека, че всичко хубаво от неговия живот е останало зад гърба му.

Така, крачка по крачка, стигаха до градската градина.

Оркестрантите вече биха заели местата си на площадката между високите дървета. Пейките се изпълваха една по една от пристигащите любители на музиката, пъстрееха от роклите на

жените и момичетата. Ако бяха се забавили още десетина минути само, Мартин и родителите му трудно щяха да си намерят място. Но сега успяха, след като трябваше да се провират между играещи на криеница деца, да седнат доста напред, откъдето се виждаше целият оркестър, а зад него, в пролуката между къщите – жълтата сграда на гарата. Родителите му поздравиха с кимване на главата седнали наблизо техни познати, отпуснаха се на хладните от здрачаването облегалки и зачакаха...

След няколко лета, вече пристрастен към концертите на кавалерийската музика, Мартин можеше да назове безпогрешно всички музикални пиеси от нейния репертоар, дори можеше да изтананика, макар и не особено точно, някои мелодии, които най-много му харесваха. За начало на концертите капелмайсторът обикновено избираше “Нямата от Портичи” или “Черното домино”, а след тях се нареждаха: “Семирамида”, “Копринената стълба”, “Италианката в Алжир”, “Цар и дърводелец”, “Крадливата сврака”. Редът им можеше да бъде и друг, но за завършек на концерта винаги оставяше “Леката кавалерия”.

При посещенията на първите концерти Мартин отделяше малко внимание на музиката. Беше му по-интересно да наблюдава оркестрантите и публиката по пейките. Особено обичаше да гледа капелмайстора – среден на ръст, плещест (куртката беше като изляна на тялото му), със смолисто черна коса, прошарена около ушите, и с кръгла плешивина на темето, не по-голяма от кокоше яйце, която блестеше от близката лампа. Сиянието на медните инструменти се мъчеше да пониже, както рентгеновите лъчи, тъмната му фигура, но не успяваше – то само прогаряше контурите на тялото му, от което капелмайсторът изглеждаше изведнъж отслабнал и издължен. Единствено ръцете му бяха пощадени от играта на светлините. Несъразмерно дълги за това тяло, ръцете плавно се носеха над оркестъра, с лъкатушене, подобно на прилепите, които сегиз-тогиз прелитаха над градината, и при всяко трепване тия ръце

издърпваха от медните тръби на оркестъра такива ехтящи звуци, че Мартин се сепваше от тях, или жестовете на маестрото събуждаха във флейтите толкова нежни мелодии, които можеха да се сравнят само с шумоленето на росата по розовия храст пред Мартиновия дом, когато момчето тръгнаше на училище и разлюлееше филизите му.

След като се наситеше на оркестъра, Мартин започваше да оглежда публиката. Виждаше остригани глави на момчета, с които беше седял вечер по стъпалата на училищното стълбище, виждаше свои съученички, досадни зубрачки, които дори през ваканцията се престараваха в прилежанието си и седяха чинно на концерта, прикрепили с фиби за косата си гимназиалните баретки. Ако майката на Мартин не слушаше така съсредоточено изпълнението на оркестъра, а оглеждаше като сина си публиката, тя щеше да спира поглед по роклите и по шапките на жените и не рядко щеше да се подсмивва на нечия безвкусица. Но Мартин не се интересуваеше от новостите на модата. Радваше го пъстротата на смълчаното множество и търсеше в това многобагрие на лятната вечер жената с платинено русата коса, която настигнаха преди години при карстовия извор и баща му я поздрави с особена светлинка в очите, неубягнала от погледа на неговия син.

Мартин я откри – седеше на първия ред, до самия оркестър. Косата ѝ, със същата прическа като камбана, сега изглеждаше по-тъмна, защото беше в сянката на дърветата. Когато се обърна, видя, че погледът на баща му също е отправен натам.

Вечерта, след завършването на концерта (майка му, винаги разговорлива, сега мълчеше по целия път до дома), у тях избухна скандал.

Мартин беше чувал и друг път родителите му да се спречкват. При тия разговори на висок глас, които биваха краткотрайни и скоро се забравяха, Мартиновият баща обикновено мълчеше или се бранеше от водопадните словесни атаки на жена си с кратки, резки думи, които тя бързо успяваше



да заглуши. Предишните караници най-често биваха свързани с Мартиновия дядо. Дядо му почина – и у дома настъпи покой.

Но се оказа, че тоя покой е привиден. Трябваше само един неочакван повей да отдуха пепелта, за да се покаже отдолу невидимото въгленче и да запламти.

Мартин беше задрямал, когато чу отначало тихия разговор на родителите си, чиито думи се размиваха в мътилката на съня му, после тия думи, изричани със стиснати зъби, започваха да кръжат край него с остро свистене, сякаш в стаята беше влязла оса.

– Млъкни! Детето е будно и слуша... – долови той гласа на баща си.

– В другата стая не се чува. Пък и да слуша... Рано или късно трябва да узнае това...

Какво да узнае? Мартин не подозираше, че в техния дом има скривани от него тайни, че спокойствието, в което беше раснал досега, изчезва неусетно през вратите и прозорците, през всички цепнатини на къщата, както изчезваше уханието на люляка и жасмина до оградата и повехналите шушулки се наливаха с мокротата на есенното небе.

Отдавна, още когато учеше в първоначалното училище, леглото на Мартин беше преместено от спалнята на родителите в опразнената след смъртта на дядо му стая, която Мартиновата майка подреди и като гостна. Това легло беше не особено удобен за спане диван, чиито пружини гъделичкаха ребрата на Мартин и пронизително скръцваха, щом момчето се обърнеше насън. Удобството беше в друго: когато трябваше да дойдат гости, родителите сгъваха дивана-легло, застилаха го с одеало и той ставаше не само приятен за сядане, но и освобождаваше доста място в стаята.

Сега Мартин, разбуден от нервния разговор в стаята на родителите си, затаяваше дъх, за да чуе за какво са се спречкали, но пружините на дивана поскърцваха, въпреки неговата неподвижност, и той успяваше да долови само откъслечни думи. Това му беше достатъчно, за да разбере, че в отвъдната стая се споменава името на жената с русите коси,

която Мартин беше гледал с възхищение и по улиците, и на концертите, че тая жена (наричана от майка му въртиопашка и яловица, повела за носа своя импотентен мъж) щяла да влезе в техния дом само през нейния труп.

Чу смеха на баща си – зъл и хрипкав. Заглуши го майчиното хлипане и момчето нищо повече не можа да долови, защото сънят отново го унесе и Мартин се спусна в бездната му между скърцащите пружини на дивана, сякаш слизаше сред огромни ръждиви водорасли.

Там, на дъното, съзря изгоряла от лятното слънце равнина. Път се виеше между прашни царевици – съвсем подобен на оня, който се виждаше от прозорците на родния му дом и по пътя се отдалечаваше музиката на ломския конен полк. Целият блясък от медните инструменти на ескадрона беше изчезнал, защото Мартин виждаше само широките, прашни гърбове на музикантите и облите задници на конете, гъсто сресани на шахматни квадратчета. Капелмайсторът вървеше след тях пеша, обръщаше се, сякаш чакаше конят му да излезе из царевиците край пътя, и Мартин, гледал на концертите само неговия гръб, по който можеха да се доловят всички ритми на изпълняваната от оркестъра музика, за пръв път виждаше лицето на капелмайстора. То беше обло, с воднист цвят, с отпусната от двете страни на бузите кожа, която потрепваше при вървежа му, мека и гладка, без следата на нито един косъм по нея. В очите на този човек, чиито бледокафяви ириса едва прозираха през присвитите клепачи, имаше нещо безпомощно. Като го гледаше сам на пътя, изоставен от чезнещите в маранята конници, Мартин не можеше да си представи, че това е същият човек, изпод чиито плавно заплували над оркестъра ръце се раждаха галопиращите мелодии на “Леката кавалерия” и в тях се вмесваше изсвирването на пристигащия влак или гласът на залутан из вечерните стърнища пъдпъдък.

Капелмайсторът продължаваше да стои сам на пътя. Ескадронът се отдалечаваше и се сливаше вече с чертата на кръгозора. По хълма над градчето се спускаше жената на маестро, но не поглеждаше към него. Тя водеше под ръка

сляпата си майка, разказваше ѝ, че кавалерийската музика вече си е отишла, и сочеше към гарата, където се виждаше пушекът на отпътувалия влак. А до нея стоеше Мартиновият баща с новата си риза от соа-екрю, с кърпичката от същия плат в джобчето на сакото и с папионката в индианско червено, покланяше ѝ се и очите му сияеха от някаква неземна светлина

Споменът за августовските концерти на кавалерийската музика изплува внезапно, когато влакът от южната граница, до стъклото на чийто последен вагон седеше Мартин Калинов, мина с грохот по висок железен мост и изпълни с ехтене купетата. Дали това кънтене на желязото му напомни за призивните звуци на флигорните в “Леката кавалерия”, или към ония далечни августовски дни го върна марањята над ожънатите ниви, в които тук-таме се виждаха запалени стърнища?... От годините на неговото юношество беше минало цяло десетилетие и Мартин си мислеше, че всичко е изчезнало от съзнанието му. А пред очите му сега отново се раждаха забравени образи, заставаха ту от едната страна на вагона – прозрачни, защото през тях се виждаше пушекът на запалените стърнища, – ту в другия прорец и Мартин гледаше как през лицата и телата им плуват облаци, виолетови склонове на планини и акации с гроздове от прашни шушулки.

Отново беше август. Може би затова, размърдани от необяснимите тласъци на мисълта и пронизани от едва доловимото ухание на тревите, от мекото слънце и от марањята над морната земя, в душата на седналия до прозореца пътник се нижеха тия видения, но в тях не се долавяше дъхът на жасминовите храсти до родната му къща и шумоленето на старите липи в градския парк. Всичко – лицата и дрехите на преминаващите зад прозорците на влака безплътни сенки, дори седалките и стените на вагоните, – всичко беше напоено с горчивата, задавяща го миризма на изгорелите стърнища.

Той знаеше, че пътува да се прости с баща си. Свиването на сърцето му подсказваше това, въпреки че в телеграмата, която се получи тая сутрин, пишеше: “Баща ти е тежко болен” –

нищо повече. Редакторът на военния вестник, където служеше Мартин – висок, непохватен и стеснителен човек, – дълго държа листчето в ръцете си, като съобразяваше какво да каже на войника, и без да вдигне очи от телеграмата, защото знаеше, че застаналият срещу него мъж ще прочете в очите му истината, глухо каза:

– Пригответи се за път.

След малко Мартин го видя да се спуска по калдъръмената уличка леко приведен, с посмъкнат, неизгладен брич, който се усукваше от вървежа му. Капитанът се върна със самун хляб и четвъртито като войнишки сапун парче халва, увито в омаслена хартия.

– Вземи каза той. Друго не можах да намеря. И тия пари вземи – знам, че нямаш, – може да ти потрябват по пътя...

Мартин отказа. За какво ще му потрябват? Има да сменя само влака в София и после си е у дома. Но човекът с омасленото парче халва и със самуна (дланите му бяха едри, с приплеснати нокти като на каменар) не го остави, докато Мартин не прие двете сгънати банкноти и не ги мушна стеснително в джобчето на куртката.

Сега край него се нижеше Тракия, плувнала в слънце от едната страна на влака, и нашарена със сенки на облаци от другата. Сенките се движеха бавно и закриваха ту речни бродове, които след миг светваха и се раздвижваха със живачна пъргавина, ту дълги редици от тополи, край които едва-едва пълзяха каруци... Нито отдъхващата след дневния зной земя, нито изтънялата, едва различима между пясъците Марица, нито варниците по десния склон, чиито опушени гърла бълваха пламъци, нито току-що влезлите във вагона пътници с подвиквания, заглушавани от пухтенето на локомотива – никой не знаеше за Мартиновата болка. А и да знаеше, може би щеше да му съчувства съвсем за кратко: с лек ветреца, ако това беше равнината, или с мимоходом изречена състрадателна дума, ако насреща му довършваше вечерята си човек, с когото пътят съвсем случайно го в събрал.

Пътуването му се струваше безкрайно. Влакът се бавеше по гарите, дори на забутаните из клисурите спирки се задържаше повече, отколкото е прието, и докато машинистът пушеше, наведен от своята кабина, и разговаряше с кантонера, локомотивът уморено дишаше, капнал от изкачването на стръмнината. Когато се появиха разлатите склонове на Средна гора, от нощното небе заръмя. Капките, отначало обхванали като мъгла пращните прозорци на вагона, натежаха и потекоха по тях, но не можаха да отмият пепелявите им налепи и Мартин дълго гледа как през тая мътилка се мяркаха далечни селца, чиито светлилки течаха в тъмнината и земята ги попиваше, а съвсем близо до вагона, на някой железопътен прелез, изникваха каруци с насядали по ритлите хора. Случайно зърнатите пътници размахваха бъклицы и шишета, озарени от плъзгащата се светлина на вагоните, и викаха нещо весело – едновременно викаха, протегнали ръце към изчезващия влак. Навярно се връщаха от сватба.

Животът си течеше с монотонен дъжд, с глухи разговори и покашлювания, с плач на дете в по-предния вагон, с неизречената Мартинова болка на последната седалка, зад която непоносимо скръцаха буферите. Течеше с привидна хаотичност и лекомислие, но ако човек се вгълбеше в себе си, можеше да открие във всичко, което го обкръжава сред глухата, разтърсвана от ударите на колелата нощ, неумолимата логика на битието... Тоя влак, запътен през главоломните клисури, шибан като с огромни камшици от ехото на нощта, не приличаше ли на самия живот – с хората, които отърсваха мокрите си шапки до вратите на вагона и заемаха своите места със самочуствието на господари; с ония, които слизаха на пустите перони и изчезваха в бездната на мрака; с увисналите от дъжда брезенти на цирковете край гарите, където се смееха палячовци и свиреха музиканти с карнавални дрехи – не бяха ли това мимолетните човешки празници? А радостите и болките, с които беше изпълнен не само тоя влак, но и целият свят, не бяха ли създадени от битието, за да стоят върху едното

и другото блюдо на везната, без чието равновесие всичко би се сринало?

Така си мислеше Мартин, обгърнат от безмълвието на огромната нощ. Сънят го унасяше, главата му се люшкаше върху сложената за възглаве сухарна торба и той усещаше през брезента дъха на хляба и на сусамената халва, към които не посегна, защото знаеше, че още първият залък ще заседне в гърлото му. Халвата беше се разтопила от топлината на бузата. Кратките, тревожни сънища на Мартин, които идваха на тласъци, ведно с ударите на колелата, залепваха един за друг от нейния горчив клей.

Предчувствието, че се е случило нещо непоправимо, не го излъга. Тревогата му се засилваше с приближаването на влака към неговото родно градче. Мартин я усещаше в лепкавата слюнка, стегнала челюстите му, и в далечното, рязко просветване между напластените облаци, което напомняше за зазоряването, и това му се струваше странно, защото полунощ беше минало само преди час.

Последните пътници от неговия вагон слязоха в другия край на Искърското дефиле. Той дълго пътува сам между разлюлените стени и пейки на вагона, които така скриптяха, сякаш целият влак след миг можеше да се разпадне. Най-после влакът зави на запад, доближи се до така познатата на Мартин река, от която идеше мътна виделина и мирис на жабуняк, промуши се между две високи стени от тополи и спря.

Мартин посегна да откачи сухарната торба. Беше пристигнал в своето родно градче.

Мина – единствен пътник – по пустия перон, заобиколи гаровата помпа, чиято исполинска дръжка се извиваше високо в небето, и когато излезе на улицата, видя, че прозорците на всички къщи са тъмни. Светеше само един далечен дом в края на градчето, до баира. Това беше родната му къща. В нея – говореше тая самотна светлина – лежи покойник. Така беше

прието в родния край на Мартин от древни времена – там, където е отпътувала душата на човека, четиридесет нощи да е буден пламъкът.

Баща му беше починал преди два дни. Върнал се от работа, вечерял (той обичаше лете да вечеря на балкона – приятно му беше да усеща хладовинката на ветреца и да гледа отсрещните възвишения, които сменяха всички отсенки на синьото и виолетовото, преди да потъмнеят съвсем), след това се заел да поправя на двора велосипеда. Бил потиснат – може би някакви служебни неприятности си имал или нещо друго го измъчвало. Разглобил колелото, снел гумата от задната капла и когато се готвел да я лепи, го обляла студена пот. Замижал, защото усетил, че всичко се завъртява пред очите му, поел си дълбоко дъх – толкова дълбоко, че го пронизал бодej в бронхите – и пред погледа му отново се развиделяло. Той продължавал да трие с шкурката изтягащата се в ръцете му гума и когато се навел да вземе лепилото, усетил, че нещо го докосва по раменете. Обърнал се и за свое голямо учудване видял някогашното си ловджийско куче, което бил дал преди четири години на един приятел от селата край Дунава.

– Ха! – трепнал той развеселен, и оставил гумата в тревата. – Кой дявол те изпрати тук, стари калпазанино?

Кучето не знаело къде да се дене от радост. Умилквало се в нозете му, скачало и скимтяло, докосвало го по бузата с грапавия си език, лягало по гръб със смешно шаващи крака и Мартиновият баша виждал, че е минавало през мочурища – рижата козина на корема му била мокра.

Надявал се, че на гости ще му дойде и стопанинът на палаше, пристигнал може би в градеца по някаква работа откъм Дунава, но никой не се обадил. Залепил гумата, потегнал колелото и го подпрял до стената на къщата. Мислел да се прибере и да си легне, защото се чувствал отмалял, но как можел да остави без внимание своя скъп гостенин, който продължавал ликуващото си кръжение край него? Взел кучето на коленете си, галел със студени от сърдечния пристъп пръсти

неговата бежова, мека като пяна козина и си спомнял онова време, когаго майката на току-що роденото кученце била задушена от вълча клюса в едно лозе и той трябвало да откърмва с биберон осиротялата ѝ рожба.

Тръгнал да се разходи към хълма, съпровождан от кучето. Вървял и си спомнял забавни негови детинщини – как гонело майските бръмбари, как веднъж налапало оса и после ожиленият език цяла седмица не можел да се побере в устата му, как донесло в къщи филцовата шапка на съседа, украсена с перце от паун, и как тоя съсед, понеже бил дълбоко огорчен, заявил, че ще отрови кучето, а собственика му ще даде под съд.

Вървял (падала роса и мокрела обувките му), подвикивал ласкаво на кучето, гледал как светлината на деня угасва в речните вирове, слушал звънчетата на конете, пуснати за нощна паша, дишал дълбоко, с някакво необяснимо ликуване в душата, мирисът на жабуняк и на риба, който идвал откъм топлиците, където киснели гръсти, и не знаел, че това е неговата последна вечер, че очите му, в които се преплитат нишките от летежа на прилепите, сега се прощават, без да подозират това, със свечерения свят, над който бавно, прогаряйки хълмовете, се показва луната, че ноздрите му за последен път усещат мириса на траверсите и на дима, плувнали над покривите.

След време, когато си мислеше за последните часове на своя баща, Мартин не можеше да допусне, че старият би постъпил иначе, прощавайки се с живота. Не можеше да си го представи в позата на герой, който изрича патетични тиради, преди да срещне смъртта, нито можеше да го види спокоен като мъдрец, вгълбен в тайните на живота, примирен с всичко земно – да се надсмива над смъртта, чиито стъпки вече се чуват по дървените стъпала на къщата.

Навярно, ако узнаеше изведнъж, че идва последният му час, Мартиновият баща щеше да се сепне и да се обърка не толкова от страх, колкото от смущение, че за утре е оставил не една и две неотложни работи: уговорил се е с един селянин от



Долни Цибър да доведе в 8 часа кравата си за преглед; не е довършил писмото до сина си, трябва да отиде на проба в шивачницата, където му скроиха пардесю за есента; уговорил е и среща с приятели за утре вечер – просто да пийнат по чаша бира и да си побъбрят... И едва ли щеше да му дойде на ум, че настъпва часът на равностетката, че в тия бързотечни минути трябва да огледа, като под рязка светлина на мълния, живота си, да застане като изправен на съд пред неумолимите въпроси: “Честно ли премина животът ти? Достойно ли живя? С чиста съвест ли напускаш света? Ще остане ли поне мъничка следа подир теб, или времето ще заличи всичко?”... Мартин познаваше характера на своя баща и не вярваше, че щяха да го разпъват такива въпроси, на които едва ли някой е успял да отговори със стоическо спокойствие. Забравил, че идва тоя съдбоносен миг, неговият баща щеше да се усмихне мълчаливо на нещо, което никой нямаше да узнае какво е – може би далечно утро, когато са цъфвали прасковите до прозореца, може би спомен за някой откраднат миг щастие, свят за него и грешен за другите, щеше да посегне към стария джобен часовник и усетил с дланта си хладинката му, дълго щеше да го навива. Верен на своя навик, щеше да погледне стрелките (“Късничко е вече, но седем часа сън са достатъчни за човек на моята възраст...”) и когато се наканеше отново да сложи часовника на нощната масичка, щеше да чуе как пружинката се скъсва с глух пукот и той, пронизан от съвсем тънката, но смъртоносна иглица на звука, щеше да се отпусне с подсечени колене и да счупи при падането си кристалната ваза...

Така размишляваше Мартин.

А всичко беше станало много по-просто.

Баща му се върнал от разходката. Вечерният въздух го освежил и той се почувствал по-добре, макар че тежестта в лявата страна на гърдите му си оставала. Постлал слама на кучето под балкона – направил я като гнездо и смятал, че неговият изморен гостенин тутакси ще легне в това шумолящо със сламките си

легло, но палашът дори не погледнал към него. Мартиновият баща поел по стъпалата към къщи, кучето – след него. Влязъл вътре, като усетил, че е необичайно студена бравата на вратата. Мислел, че и кучето ще влезе, и вече търсел в съзнанието си думите, с които ще успокои своята жена, ядосана от посещението на палаша, но кучето останало отвън – легнало да нощува до прага.

Към полунощ на Мартиновия баща му станало лошо. Някакво острие, сякаш държано в ръката на скрит под леглото човек, пробило дюшека и пронизало лявата му плешка. Опитал се да извика – не може. Успял да прошепне само: “Лошо ми е...”, прозорецът се завъртял пред очите му и се забил в земята без никакъв звук – сякаш под него нямало пръст, а само тъмнина. Бездънна тъмнина.

Жена му чула тоя стон и запалила лампата. Побутнала го и той се свлякъл от възглавницата. Уплашила се може би не толкова от случилото се, колкото от зловещата тишина, изпълнила цялата къща. Тръгнала да повика съседите: заспали са, но ще ги разбуди. Как да остане сама с мъртвия? Отворила вратата. Мракът я обгърнал с хладината си и с непоносимото стържение на шурците. Прекрачила прага и стъпила на нещо меко, което отскочило от нея. Устата ѝ се сковали от суеверен страх. Чула стон на куче и изтръпнала: дали самата смърт, приела образ на куче, не лежала до прага? Дръпнала се мигновено и с разтреперани пръсти заключила вратата.

Влязла в другата стая, където е диванът, ползван за легло от Мартин. Седнала на него така – както е по нощница. Напрягала мислите си, за да реши какво трябва да направи, но не само къщата, а и нейната душа била глуха и празна. Някой изведнъж бил разбъркал всичко в паметта ѝ (така, както обичат да правят децата с горските кладенчета): утаената кал, изгнилата шума, сламките, перцата от птиците – всичко се размесило с прозрачната доскоро вода, местело се с бавни тласъци, противно на вкус, от което ѝ се повръщало. А кучето глухо и протяжно скимтяло до прага. Тоя глас правел нощта още по-тъмна и непоносима.

На сутринта, когато Мартиновата майка тръгнала да потърси съседите, съсипана от безсъницата и от борещите се в нея чувства на самота, неприязън и съжаление, видяла, че на прага няма никакво куче. Помислила, че е сънувала или че просто така ѝ се е привидяло нощес – от страх – и на никого не споменала за случилото се.

А кучето било отпътувало към Дунава – и вече никога не се появило в Мартиновия дом...

Върнаха се от погребението късно следобед. Мартин чувстваше нужда да полегне. Беше безкрайно уморен – не само от дългото пътуване с нощния влак, но и от хлипанията в техния дом, от миризмата на босилек и вощеници, от вихрушките, вдигнали стълбове прах, които през целия ден идваха откъм нивите край градчето и размятваха във въздуха дълги като саби царевични листа.

Отпусна се на дивана и потъна в него. Потъна за миг, защото след секунда усети, че олекналото му от умората тяло изплува над позвънващите пружини и се задържа на повърхността – безсилно и неподвижно, както се задържа върху застояла вода стъбло на изсъхнал трън или изкривен от сланата ясен лист.

Помисли, че сънят ще го увесе – и това щеше да се случи, ако преумората и притеснението не бяха така изпънали нервите му. Дрямката не идваше. Той се чувстваше и смъртно уморен, и някак особено, болезнено бодър. Усещаше тялото си олекнало, безплътено и му се струваше, че ако вихрушката, която продължаваше да удря по прозореца царевични листа и съчки, нахлуе в стаята, без никакво усилие ще го понесе над къщите...

Цели две години не беше си идвал у дома. Много му се искаше това завръщане да стане през есента, когато започне гроздоберът: да погледа как баща му потяга бъчвите, как ги плакне и техните дъги ехтят от ударите на водата, как наетият от скотовъдния обор кон с бяла ивица на шията, един и същ през всички гроздобера в юношеството на Мартин, потропва с

копита и гледа в далечината, откъдето се носи мирис на шира и на памидова шума.

Искаше му се да дойде през есента, в съдбата пожела това да стане по-рано...

Мартин лежеше на дивана и слушаше шумовете на стария дом.

През детството му те бяха други. Имаше весело и безгрижно в попукването на огъня, в разходката на гугутките по покрива, в тракането на бравата, когато някой отвореше вратата, в свирукането на кипящия чайник, изпод чието капаче се носеше мирис на мащерка. Сега той се напругаше и не можеше да долови нито един такъв звук. Дали душата му беше загубяла по войнишките пътища, дала беше се напластил в нея оловния прах от регалите на оная скромна военна печатница, в която прекара толкова месеци? Едва ли. Слухът му си беше останал все така буден, но сега, след две смърти – дядовата и бащината, – навестили за по-малко от едно десетилетие този дом, нещо непоправимо беше се изменило тук. Мартин забеляза паяжини по ъглите на стаите, в които чернееха сухи мухи (не беше ли това първият признак на запустението?), съзря бащините си очила, забравени на прозореца, и проследи как по тях пълзи едра зелена муха, обърна се към масичката и чу там да тиктака джобният часовник на баща му: навит преди два дни от погребания вече човек, механизмът продължаваше да движи своите колелца и да люлее със звука си увисналата тънка верижка. Когато се заслуша в равномерно тиктакане, което го успокояваше с монотонността си, чу протяжен звук на тавана. Не разбра дали това е стържение на мишка, или поскърцване на гредата, подхваната от дървояди. В съседната стая долови шум от пантофите на майка си. Друг път този шум винаги бе го радвал, сега в него се прокрадваше сухо, изчезващо ехо. Може би за тия негови усещания беше виновна умората? Може би те бяха предизвикани от несекващите прашни вихрушки на двора?... Той не можеше да си отговори. Но нещо беше се случило. Нещо непоправимо...

През детството на Мартин и наум не беше му идвало, че в един пращен августовски ден баща му ще изчезне завинаги от тоя дом, където момчето беше преживяло най-щастливите си мигове. След време, вече ученик в гимназията, а и по-късно, когато живееше в тясната таванска стаичка до столичната гара и зубреше старобългарските склонения и спрежения, той рядко допускаше в съзнанието си мисълта за смъртта, въпреки че леко прегърбената фигура на баща му и побелелите, проредели на темето коси подсказваха на неговия син, че, както всичко на света, и животът на тоя най-скъп за него човек безмълвно се изнизва. Ако някой път със свито сърце помислеше за смъртта на баща си (Мартин беше забравил много негови постъпки, но с натрапчива яснота си спомняше как сутрин старият го взеше с велосипеда и как дъхът му хладно гъделичкаше неговото вратле), ако допуснеше такава мисъл в съзнанието си, Мартин я свързваше с нещо възвишено-печално и тържествено, с някакво пронизано от слънце мълчание, което увенчава изминатия от човека път.

Сега разбираше, че се е лъгал.

Мартин си мислеше за дошлите на сбогуването хора, за крадешком поглежданите часовници, за повяхващите от зноя цветя в запотените ръце, за леката досада, изписана по лицата, защото церемонията се протакеше безкрайно, и сърцето му се свиваше от болка, че толкова малко хора истински тъгуваха за неговия баща. Той беше сговорчив човек, умееше да зачита и близките си, и непознатите, да им услужи и на Мартин му се искаше да вярва, че тия хора не могат да не изпитат мъка за него. Но в очите на малцина съгледа сълзи. Зрелите години на живота му го научиха да вижда в тия сълзи не толкова тъга за отпътувалия, колкото болка за друг скъп човек, припомнен сега и изплувал из глухотата на небитието, или пък да открива печал, която човек изпитва за самия себе си, разбрал тук (защото грижите не му оставят време да се замисля над вечните въпроси), че нишката и на неговия живот се разнищава и изтънява като паяжина.

Мартин беше забелязал в държанието на майка си нещо, което го смущаваше. Цялата облечена в черно, с тънък воал над лицето, тя пристъпяше, крепена от две нейни братовчедки, хлипаше, като скланяше главата си ту към едната, ту към другата жена, но в крачката ѝ Мартин долавяше, съвсем непроменена от скръбта, присъщата ѝ енергичност, и когато тя се обърнеше назад (това ставаше мигновено), вървящият зад нея син усещаше през тъмната мъглица на воала резкостта на нейния поглед.

Тя се мъчеше да открие в тълпата някой неприятен за нея човек.

Тоя човек се издаде сам.

Когато буците започнаха да се размърдват под лопатите на гробарите, в тихото похлипване между кипарисите и хилавите люлякови храсти се вряза женски плач. Той прозвуча ненадейно, някак предизвикателно и всички се обърнаха, за да разберат откъде идва тоя стон. Мартин видя съвсем в края на скупчените хора светлокосата жена на капелмайстора, която се мъчеше да прокъса веригата на няколко жени. Хванати здраво една за друга, те я тласкаха с рамене, не ѝ даваха да се помръдне напред. Тая жена, която Мартин винаги беше гледал с необяснимо детско възхищение, плачеше неудържимо, единствена в умълчаното множество, и мачкаше с разтреперени пръсти неположените пред баща му цветя. Плачеше, без да се съобразява с нищо: че издава неразумно тайната си връзка с тоя човек, за която всички до един ще узнаят, и това ще ѝ донесе не малко огорчения, че ще чува зад гърба си обидни думи, за които не по-малко са достойни и тия, които ги изричат... За нея навярно най-страшно беше не това, а другото: че тоя човек няма вече да го има, че никоя привечер няма да чуе вече звънчето на неговия велосипед техния условен сигнал, че няма да види как на тревата до нея е оставен каскетът му, по чиято козирка лази, като не смее да се спусне по перваза ѝ, една калинка... Всичко друго за нея беше жалко и безсмислено.

Мартин гледаше как майка му се обръща със стиснати устни към плачещата жена и към ония, които преграждаха с

лакти пътя ѝ – властни селянки, поставени да изпълнят предварително обмислена задача; слушаше отначало резкия, а след това съвсем глух и едва доловим звук на буците; наблюдаваше гърбовете на разотиващите се хора и ситното подскачане на врабците, открили трохи или късчета от коливо в пръстта, и усещаше, че го обзема глуха неприязън към майка му. Мъчеше се да освободи мислите си от коравите ѝ ръбчета, но тя, като отронена от лопатите суха бучка, само се размърдваше в душата му и оставаше там, загнездена в някаква пукнатинка...

Вървеше по алеята. Конете се отдалечаваха с празната катафалка и между колелетата се виждаха изящните им крака, чиито копита раждаха бавен и тъжен звук. В неговия ритъм самотният мъж усещаше, странно защо именно тук, ехо от флигорните на кавалерийската музика. Това ехо беше толкова слабо, че Мартин си мислеше дали то не идва от някакъв негов сън, или го излъхват отдавна пресъхналите водоскоци на градската градина...

**КАТО СЪЗЕРЦАВАШЕ ВЪЗКРЕСЕНИТЕ ОТ  
ВЪОБРАЖЕНИЕТО ВОДОСКОЦИ,** които някога се плискаха в нозете му, и в слънчево време над фонтана трептеше едва доловима дъга, като си спомняше книжните корабчета, които и той, както другите деца, беше пускал и с примаяло сърце беше гледал как потъват, пометени от някоя вълна, Мартин продължаваше да проследява в мислите си пътя на самотния мореплавател.

Рано сутринта, преди разсъмване, когато в тъмната вода на океана едва бяха започнали да се прокрадват сини и зеленикави тонове, Мореплавателя забеляза в далечината остров и бели вълни, които се разбиваха в коралови рифове. Шумът на прибоя растеше, защото вятърът носеше сала право нататък. През въжетата вече ясно се очертаваха пенестите гребени на талазите и тъмната гърбица на острова. Мореплавателя избра един прорез между вълните – там

веригата на кораловия риф се прекъсваше – и като промъкна сала през него, разтърсван от напора на вятъра в платната, навлезе в тихо, закрито от грамадата на острова пространство. Там ивицата на зазоряването, очертала половината хоризонт, се отразяваше във водата и като сменяше всеки миг отсенките си, караше океана да се усмихва подобно още неразбуден човек, усетил по лицето си ласката на утрото. Островът се приближаваше към сала. По хребета му Мореплавателя забеляза просветващи корони на дървета. Те се разгръщаха като ветрила – бяха палми. Очерта се и залив – голяма сияеща подкова. Салът се отправи нататък – плавно, сякаш се хлъзгаше по огледалната вода.

Мореплавателя се вълнуваше. Очакваше да срещне хора на острова. Толкова дълго не беше виждал човек и не беше чувал дума сред това немлъкващо ехтене на океана!... Отвърза лодката, сложи в нея брадва и въжета, намести веслата до предната седалка и като я хлъзна към водата по мокрите греди на сала, скочи в нея. След миг го сподиреха котките. Старите негови спътници още от първия ден на пътешествието Одисей и Пенелопа заедно с цялата си челяд изоставиха сала и наскочаха в лодката. Имаше нещо ликуващо в движенията им, в мъркането, в очите, по които пробягваха отблясъци от крилете на летящите риби: може би островът ги привличаше с предчувствието за сигурност, с уханието на дърветата и тревите, с чуруликането на птиците между клоните, с полета на пеперудите, чиито ярко сиви и оранжеви петна се очертаваха върху тъмната грамада на скалите.

Мореплавателя закотви лодката, взе брадвата и въжетата и като усети с особено вълнение островния бряг под нозете си, пое между ниските храсти по нагорнището.

Котките го сподиреха.

Преживели толкова месеци на сала – тоя малък затвор с вечно мокри греди, – котките изведнъж се оживиха, усетили шумоленето на тревата и тънкия ветрец в листата на дърветата. Разтичаха се, започнаха да се боричкат, да гонят пеперудите и да се качват по палмите, като смешно помръдваха опашки и



страхливо поглеждаха надолу, сгушени до някой кокосов орех...

Мореплавателя вървеше по коравата земя на острова с усещането, че тая изплувала из океана червеникава грамада, прорязана от камъни и бодли, се люлее под него, плъзга се, сякаш е съставена от едри късове, които лежат върху тресавище и за да запази равновесие, той пристъпваше бавно, широко разкрачен, като че ли опипваше със стъпалата си почвата и се боеше тя да не хлътне под него.

Приятно му беше да усеща прохладния повей, роден от широките ветрила на палмите, и да гледа безгрижната игра на котките. Той беше преживял радостта при раждането на всяка една от тях (само Одисей и Пенелопа тръгнаха с него, без да познава детинската им възраст), помнеше тромавите им телца, капризите и хитрините им, забавните борби с падналите на сала летящи риби. Всяка котка той беше обиквал по различен начин, защото всяко рождение беше свързано с различни тихи или бурни часове от неговото досегашно пътешествие и в тия рождения той виждаше как придобиват отново плът изчезналите дни и нощи от живота му.

Целия ден се лута из острова. Не срещна жива душа. В тоя необитаем кът на света, появил се, за да му вдъхне увереност, че белите вериги на океанските вълни не ще успеят да оковат волята му, се показваше само по някой гушер и като го поглеждаше учудено с неподвижните си очи, изчезваше в скалните пукнатини.

Мореплавателя отнесе няколко наръча кокосови орехи и фурми в лодката, откара ги на сала, върна се, окастри други палми и отново пое към платната, които едва потрепваха от ветеца. Отрупа сала с плодове и когато за последен път стъпи на острова, за да прибере котките, не успя да примами при себе си нито една от тях. Котките бяха забравили езика му. Те се лутаха из храстите, гонеха прелитащите от клонка на клонка огненочервени папагали или се мъчеха да издърпат из някоя пукнатина току-що пропъзлял гушер и в устата им оставаше да

помръдва само откъснатата му опашка.

Стъпките на Мореплавателя ги плашеха. Котките се катереха по дърветата и го гледаха с очи, в които имаше неприязън. Опита се да улови едно от най-малките котета, родено тая пролет – рижо, с черни уши и черен връх на опашката. Котето, което обичаше да спи на скута му и гальовно да мърка, сега се изплъзна из ръцете на Мореплавателя, одраска го и изчезна зад скалите.

Котките бягаха от него. Примамвани от тайните на острова, който им обещавахе свобода и сигурност, спътниците на Мореплавателя му обръщаха гръб, скачаха от камък на камък и се изгубваха към другия край на залива.

Тръгна бавно към лодката. Започваше отливът и трябваше да се прибере на сала. За пръв път след толкова дни и нощи в океана усети, че душата го боли. Той не можеше да намери думи, за да изрази тая болка. Не можеше да посочи и мястото ѝ. Усещаше само някаква празнота в себе си сякаш гръдният му кош беше станал кух и кънтеше при всяка негова крачка. Мускулите го стягаха, но той продължаваше да се спуска към залива с мъчителни стъпки и сълзи, изстискани от клепачите, мокреха дългата му побеляла брада.

Сега започваха дните и нощите на неговата истинска самота. Говореха ли сълзите на Мореплавателя за страха му от нея? Не – той беше избрал сам тая участ и душата му трябваше да издържи въпреки всичко! Мореплавателя беше от ония хора, които можеха да прегризат последния си дъх като корабно въже и с кървави устни да стоят срещу вятъра, хванати за мачтата или за лъча на някоя звезда. Така, останали без дъх, те се докосваха, макар и с мъртви ръце, до онова, към което беше ги повело сърцето им...

Стъпи на пясъка, изтри с длан сълзите, които изсъхваха по бузите му, и когато се нагани да скочи в лодката, усети, че нещо го докосва по крачола.

Наведе се и видя Одисей.

Старият риж котарак, когото наричаше на шега Шотландеца, го гледаше с мълчалива преданост, позната на Мореплавателя още от първия ден на неговото пътешествие...

Веслата пръснаха пяна, лодката се разклати и като описа широка дъга, пое към сала.

Одисей лежеше върху въжетата, загледан към отдалечаващия се остров. След час всичко пред него щеше да изчезне в бездната на безкрайната вода...

Звездните нощи вълнуваха Мореплавателя и той дълго не можеше да заспи. Това бяха часове на безветрие, когато мачтите едва потрепваха от лекия повей над океана. Заслушан в шумоленето на платната, той лягаше по гръб върху натоплените от слънцето греди на сала и се заглеждаше в глъбините на небесния простор. Океанът го люлееше бавно, с измамна нежност, след която щяха да започнат бурите, Мореплавателя познаваше привичките на океанските глъбини и беше готов да посрещне гнева и заплахите им, но тая звездна нощ, засияла над очите му и край него в дирята след сала, в полета на рибите, които се носеха над водата като окрилени съзвездия, го разнежваше и той се оставяше да плува между небесните светлини като незнайна комета, чиято опашка от пяна се дипли в безбрежния океан...

Когато човек съзерцава звездното небе от сушата, той не се чувства така възвишен и безпомощен пред безкрайността на Вселената, както в самотните часове сред океана. Земята му дава сигурност и го прави по-реален. Шумоленето на дърветата, говорът на хората в тъмното, скриптенето на вратите, светлините на прозорците – това са корени, за които човек може да се задържи, ако мислите му, подобно оловните пояси на водолазите, го повлекат към водовъртежите на Нищото. Тия корени са здраво преплетени, жилави. Те могат да върнат човека на повърхността, при делничните грижи, които не му оставят време да се замисли над вечните въпроси, и това е може би негово лекомислено, но спасително щастие... А и

сиянието на звездите, гледани откъм сушата, е друго. През пушека на градовете човек трудно успява да ги съзре – дребни, мъждукащи, сякаш фабричните комини са ги посипали със своите сажди. Извън градовете – по пътищата, в планините – звездите светят по-ярко, особено през августовските нощи, когато започват звездопадите, но колцина от хората намират време да седнат на тревата и пригушили в скута си едно дете, живяло някога в душата им, да се взрат към небето?

Усещането за звездите, гледани откъм океана, беше друго. Те се струваха на Мореплавателя по-ниски и по-бляскави от ония, които беше виждал от сушата. Наредени в странни фигури, съзвездията приличаха на букви от тайнствено писмо, което той не можеше да разчете, но беше сигурен, че това е премъдро писмо, защото всички негови думи излъчваха светлина. И друго усещане имаше: тук звездите бяха надарени с глас. Дали не го подлъгваше шумоленето на платната? Дали това не беше плясъкът на вълните след сала? Не – той умееше да отличава гласовете им от говора на звездите. Небесните светила тихо си споделяха нещо и като ги слушаше. Мореплавателя съжаляваше, че не знае техния език и никога няма да го научи. Звездното небе, чиято безкрайност се удвояваше, защото океанът бе отразил всички негови светлини, изпълваше Мореплавателя с благоговееен трепет и боязън. Какво беше той, залутаният над водните бездни самотник, със своя сал? Една пращинка, която можеше да бъде отмита от най-леката вълна. И в същото време, пронизан от сиянието на безкрайните простори, той чувстваше силата си на човек, дръзнал да се изправи срещу стихии и да се обрече на самота, но да достигне онова, към което го води сърцето му...

Общуването със звездите го пречистваше. Той лежеше по гръб върху сала, усещаше как думите им го докосват по лицето и когато се надигнеше на лакти, за да погледне след платната, виждаше, че следата на акулата, която го следваше неотстъпно, също изглежда златна от блясъка на небето.

Общуването със звездите — това бяха големите мигове в неговия живот.

ВСЕКИ ЧОВЕК, ОБЪРНАТ КЪМ ИЗМИНАЛИТЕ ГОДИНИ, по различен начин оценява голямото и незначителното в тях, мислеше си Мартин, завладян от величието на изплувалата в съзнанието му океанска нощ. Един се вълнува дълбоко при спомена за първото си пътуване с влака например, когато през стъклото на вагона пред очите му за пръв път се е разкрил кръгзорът на големия свят — с реките и с градовете в далечината, прилични на разхвърляни мраморни блокове, с тунелите и с обаждането на гаровите камбанки. Друг не иска и да си спомни за своето първо пътуване, защото тогава е видял прегазен от локомотива човек — възрастен селянин, който дежи, покрит с вестници, върху чакълестата настилка и когато се разсее парата под туловището на локомотива, изникват сандалите на проснатия по гръб човек. Един си спомня с умиление годините на своята войнишка служба, когато някакъв вуйчов приятел го е наредил да бъде писар на ротата и облеченият във войнишка рубашка галеник на съдбата е имал единственото задължение да се разходи до градската поща, за да вземе писмата, и след това да премете ротната канцелария; друг не иска и да си спомни за тия години на изпитания, когато е вървял в безкрайни походи под дъжда, пекъл е на накладен от траверси огън осланени чушки, задигнати от някой оставен в глуха линия товарен вагон, и е слушал как войниците се карат при подялбата на буца шипков мармалад, сложена върху парче от циментов чувал.

Такава е логиката на живота. Всеки по своему преценява големите и незначителните събития от своето битие. И може би е несправедлив в тая преценка, защото се доверява само на чувствата си. Ако направи свой съдник разума, ще види, че нещата са по-други. “Ти — ще му каже разумът, — не искаш и да си спомниш миговете, когато лежеше тежко болен и в огледалото на лампата се виждаха ръцете на хирурга, посегнали към скалпела; не искаш да си спомниш, а това бяха големи

мигове в живота ти, защото тогава те крепеше **н а д е ж д а т а.**”  
Ще възразиш: “Защо да се обръщам към болката? Малко ли са били радостните ми часове?” И разумът ще ти отговори:  
“Всички мигове на човешкия живот, дори най-горчивите, са светли, защото няма да се върнат никога, и те са истинско достойствие на твоя живот... А пясъкът изтича през пръстите – неумолимо изтича.”

В думите на разума има строга истина за живота, но тая истина е студена, лишена от трепета на сърцето, от странните му импулси, от доверчивостта и заблужденията му. Тя не може да бъде абсолютна истина, макар да е претеглена до грам върху везните на разума, защото ѝ липсва искрицата на човешкото чувство, а то, колкото и различно да е с поривността или сдържаността си, е неотменна съставка на истината за живота – то е душата ѝ.

За това човекът, колкото и противоречив да е в своите предпочитания, се мъчи именно чрез чувствата да открие истината за своя живот и да се докосне до върховните му мигове.

За Мартин тия мигове, които му се струваше, че траяха цяла вечност, бяха във времето на детството и на първите сърдечни трепети. Той знаеше, че е несправедлив към много други години от своя живот, когато е преживявал и лековерни, и мъчителни радости; знаеше, че някак наивно търси възвишеността на своето съществуване в онова време на душевен хаос, на още неосъзнати чувства, на болка, в която има повече сладост, отколкото страдание; знаеше, но се оставяше да го владее увереността за правота, защото всяко връщане към онова време го караше да изпитва пак тогавашната неосъзната, тръпна болка. Тя не беше успяла да се превърне в страдание, а беше съхранила странното усещане за сладост, каквото излъхват пролет цъфналите трънки, целите закипели от бръмчене на пчели.

Той се връщаше към времето на своите първи сърдечни трепети, като опиянен от утрото човек, който върви през безкрайна ливада и усеща аромата на цветята и на ситната роса, искряща край него. Зад кой кичур се таи пепелянката, в коя пукнатина, чер и остър, като ковашки гвоздей, се крие шипът на драката, към който са се отправили нозете му, той не мисли. Светът изглежда сътворен само от светлина и от ухане на цветя, посети сякаш от ръката на самата съдба в това безбрежно поле...

Всъщност ливадата беше съвсем малка – с пътека, която я прекосяваше точно по средата. Намираше се на хълма над родната му къща и Мартин като малък често беше играл там със съседските дечурлига. Когато вече учеше в гимназията и заниманията му станаха други, той рядко отиваше на ливадата. Това обикновено се случваше в ранна пролет, когато сред шубраците се показваха първите цветенца и той по навик, останал от детството му, се залутваше из тях, да бере теменужки или иглики. Няколко дни, докато букетчетата повехнеха, стаята му се изпълваше не толкова с аромат на цвете, колкото с дъх на изгнила ланска шума и на мокър мъх и това остана за Мартин най-истинското ухане на ранната пролет.

Един ден, като минаваше през тая ливада, гимназистът видя да се задава момиче. Беше по-високо от него, стройно, с походка, от която се люлееше цялото му тяло сякаш момичето вървеше през невидима гора и се стараеше да се провре между стеблата и клоните, без да ги докосне. Косите му бяха черни, с оня блясък, който има конска грива, изкъпана от дъжд, и може би от тъмния цвят на тия коси продълговатото лице на момичето с бледосиви очи и с лебедова шия изглеждаше златисто бледо, дори синкаво – сякаш беше не от плът, а от пролетен въздух. На гимназиста му се струваше, че и самото замайващо ухане на земята се излъхваше от движенията на моминското тяло. За пръв път това момиче, с което Мартин учеше в един клас на гимназията (то беше в друга паралелка),

му се стори така необичайно. Неведнъж той беше виждал своята съученичка в двора на гимназията, през междучасията, винаги заобиколена от приятелки, които се възхищаваха на нейната грациозност. Движеше се между тях с подчертано самочувствие, което се долавяше и в царствено вдигнатата глава, и в балетната походка, сякаш дълго репетирана пред огледалото. Свит и стеснителен по характер, Мартин не обичаше показността и се дразнеше от тая влюбена в себе си красавица, вечно съпроводявана от свитата на своите съученички – нискобедри селски момичета с кръгли червендалести лица и с доверчиви погледи. Може би не толкова се дразнеше, защото той лично не се познаваше с нея и можеше да я отмине с безразличие – повече ѝ се надсмиваше в себе си заради прекаленото самочувствие, незащитено от нищо друго, освен от тялото ѝ на балерина и от разкошните тъмни коси, на чийто фон още по-необичайни изглеждаха големите бледосиви очи. Забеляза, че въпреки това свое отношение към Мария (гимназистката се казваше така и беше родена в едно от богатите села край Дунава), той всяко междучасие се мъчеше да я открие сред навалищата на ученичките и когато успееше да я зърне усмихната, с ритмично помахвани ръце, сякаш се готвеше да започне танц, той усещаше сладка тръпка в сърцето си и отново мълчаливо се опитваше да се надсмее на самочувствието ѝ, но в тая насмешка, в която имаше необяснимо за него хлапешко раздразнение, все по-често започнаха да се прокрадват нотки на опрощение. Ако не смогнеше да я види по стълбището на гимназията или на двора през междучасията, Мартин ставаше неспокоен. Луташе се сред учениците, които закусваха сухи мармеладени кифли, обикаляше из коридорите, надничаше смутен в стаята, където учеше паралелката на Мария, и се успокояваше едва тогава, когато успееше да я зърне, седнала на своя чин до вратата или облегната на прозореца, увлечена в разговор с някакъв невидим за Мартин човек, повикал я откъм улицата. Смутеният гимназист затваряше бързо вратата, защото момичетата се нахвърляха върху него: “Ти какво надничаш, бе?” и се



отправляше към своята класна стая с някакво особено – и светло, и тревожно чувство в душата..

Сега, запътен към шестото десетилетие на своя живот, Мартин Калинов можеше спокойно да прави разрези на това някогашно свое чувство, да го слага под лупата и да го оглежда от всички страни, можеше да види в него, светло като скалпела, който държи в ръката си, лекуващото начало на по-сетнешните свои душевни драми и да се обърне с опрощаваща усмивка към него, както сутрин, застанал до прозореца, се обръща към планината и вижда (защото отдалечеността от нея му позволява това) всички нейни върхове и падове, свлечищата, сивите като сянка на облак пасища и каменистите усои, в които се въдят пепелянки... Тогава, в предпоследния клас на гимназията, той не можеше да мисли и да чувства така: не само защото беше видял и преживял твърде малко в живота, а и защото той, юношата с едва набол мъх по бузите, стоеше сред самата планина, към която щеше да погледне след време с отрезвени очи. Той нямаше представа за мащаба на планината, защото всичко беше съвсем близо до погледа му – докосваше го или закриваше с клоните си онова, което е отвъд, и то не се измерваше от разума му, а само от чувството, прилично на разпенена пролетна вода, опалова от сок на разбудени корени и от огледани в нея облаци запътена нанякъде вода, без да знае точно накъде, искряща и в същото време потайна, защото в нейната дълбина всичко изглежда особено, като че ли видяно насън.

Ливадата потрепваше от вятъра, роклята на приближаващата към него Мария също потрепваше и Мартин, смутен от тая неочаквана среща, за пръв път забеляза как нежно са заоблени бедрата и под пъстрата тъкан и как шава пазвата ѝ, сякаш вятърът е намерил отнякъде пролука и не мирува в нея. Мария погледна идващия насреща ѝ гимназист, когото беше срещала в училищните коридори, без да задържи погледа си на него. И сега може би щеше да го отмине пак, само с небрежно кимване

на главата, ако не беше видяла в ръката му съвсем дребното, забележимо само поради своя сапфирен блясък, букетче теменуги.

– А! – погледна теменугите тя и Мартин усети как в очите ѝ, които тайно беше обикнал, се усмихна зеленината на цялата ливада. – Колко нежни цветенца!... Къде ги набра?

– Из шубраците. Съвсем си изподрасках ръцете...

– отговори смутен той, за пръв път застанал до нея толкова близко, че усещаше дишането ѝ по лицето си.

– Тук е така хубаво... – продължи Мария. – А аз никога не съм се качвала на хълма. Все стоя в квартирата си до гарата. Омръзна ми това скърцане на вагоните. Тая сутрин реших да се поразходя. Оставих учебниците, захвърлих тетрадките и поех насам...

В низината, сред прозрачната зеленина на върбите, се виждаше как посветва реката, виждаха се излъсканите от колелата на влаковете релси. Те вървяха успоредно с бързеите и изчезваха в далечината, където се извисяваха склоновете на Балкана – прозрачни в долния си край (там царстваше току-що появилата се зеленина) и сиви по върховете, все още обхванати от диханието на земята.

Гледката от хълма наистина беше величествена. Мария задържа поглед върху часовничето на ръката си – със син циферблат, дребно като цветчетата на теменугите, които Мартин беше набрал в шубраците и в стеснението си не се решаваше да и ги подаде, кимна му с глава и без да каже нищо повече, изведнъж тръгна по нанадолнището, сякаш беше си спомнила нещо много важно. Мартин я гледаше как се отдалечава с познатата танцуваща походка, в която отново долови високомерието ѝ, гледаше капризната игра на нейното тяло под пъстрата рокля и му се стори, че с изчезването на Мария (тя се скри след минута зад оградата на крайната къща) така ослепителните преди малко цветове на пейзажа започнаха да губят яркостта си и да потъват в пепелява сянка.

Това наистина беше така, но то се дължеше не на Мартиновото душевно състояние – просто се зададе облак и

сянката му, която се местеше заедно с облака, започна да обхваща цялото поречие...

Много години след случайната среща на хълма Мартин можеше да си представи с най-тънки подробности всичко, което се случи по-късно. В него нямаше никакви особени събития, които да оставят трайна следа в душата му, но навярно през ония дни и нощи на неговото първо влюбване тя е приличала на опъната до скъсване струна, която протяжно и болезнено се е отзовавала на всеки трепет в него и край него и той е съхранил за цял живот в паметта си съвсем незначителни случки, на които възрастният човек може само снизходително да се усмихне. Те изглеждат незначителни за възрастния, който нерядко заплаща с разочарование разкриването на тайните, вълнували и извисявали душата му, но за юношата, първи път докоснат до тях, усещал ги повече със сърцето, отколкото с разума, това беше време на душевен смут, на просветление и отчаяние и всички тия дни и нощи бяха пронизани от уханието на криновете, жасмините и момините сълзи в градинката пред неговата родна къща, през чиито лехи Мартин минаваше всеки ден, запътен към гимназията. Това ухание на цветята беше особено силно вечер, когато юношата си лягаше, дълго чел някой урок по история или френски, без да запомни нито дума. Рязкото тракане на будилника, далечното обаждане на някой петел и свиренето на пристигналия влак му подсказваха, че отдавна е минало полунощ, но сънят не идваше. Мартин си мислеше, че не може да заспи от уханието на цветята, което се разливаше на упойващи тръпки по тялото му, и ставаше да затвори прозореца, уверен, че сънят ще дойде, щом от стаята изчезне дъхът на пролетната нощ, но се лъжеше. Сънят скиташе някъде под дърветата и не намираше път към неговата стая. Започваше мъчителна дрямка, в която на Мартин се привиждаше безкрайно цъфнало поле, над което се гонят пеперуди. Пеперудите са яркоцветни и на мъчения от безсъница юноша му се струва, че цялото небе е изпълнено с жълти, сини, виолетови и оранжеви пламъчета. Пеперудите

летят две по две, правят плавни кръгове, настигат се, някаква тайна сила слива телцата им и тия сдвоени пламъчета продължават летенето си или падат опиянени върху тревата. Мартин отмества поглед от тях, защото вижда, че откъм далечината се задават кучета. Лаят им дипли като вятър поляната. Кучетата тичат скупчени, задъхани, сякаш преследват невидим звяр. Мъченият от безсъница юноша се дръпва, уплашен от кучешката ярост, но когато идващите откъм кръгозора пратеници на разлудялата се пролет приближават до него, разбира, че това е кучешка сватба. Има нещо сатанинско в тая оргия. След всеки пес, като че ли вързана за опашката му, върви заднишком по една кучка. Опашката на самец я дърпа, кучката подскача и едва се задържа на краката си или паднала по гръб, се мята из тревата и препускащата сива лавина я влачи след себе си. Мартин гледа това дяволско шествие и се смее, защото си спомня как е тичал заедно с други малчугани след кучешките сватби, как е размахвал тояга и е удрял безмилостно, за да раздели слените от любовен порив тела. Но смехът изчезва от устните на Мартин: срещу кучешката лавина върви Мария. Тя е в същата пъстра рокля, с която я видя на хълма. Бедрата ѝ са очертани под копринената тъкан и Мартин долавя всяко движение на мускулите. Неговата съученичка гледа с особено любопитство тия кучета, навързани едно за друго от дявола, гледа очите им, замъглени от страстта, следи лудите им подскоци, в които има неистово ликуване, и се смее така радостно, че разкошната ѝ тъмна коса се развява, сякаш е духнал внезапен вятър...

Тия сънища с полуделите кучета притесняваха Мартин и той се мъчеше да ги прогони от съзнанието си, когато тръгнеше към гимназиалния двор, защото кучешките пориви грубо и нелепо се вмесваха в неговото нежно и болезнено чувство към Мария. Обзет от необяснима тревога, той прекрачваше училищния праг, но не отиваше в класната стая, а дълго обхождаше стълбището и коридорите на старата сграда, сякаш търсеше някой приятел от другите класове, комуто трябваше да каже

нещо много важно. Качваше се и слизаше с трескави пламъчета в очите и се успокояваше едва тогава, когато зърнеше в някой ъгъл на коридора или до входа на гимназията сивите, пронизващи го очи на Мария. Той не тръгваше към нея да я поздрави или да ѝ каже нещо. Спускаше се изведнъж по стълбището, като блъскаше идващите насреща му ученици, втурваше се в класната стая и за учудване на всички, които го познаваха като мълчалив и затворен зубрач, започваше да прави лудории: замеряше висияния под тавана глобус с изтривалката на черната дъска, слагаше в нечий джоб забравените от учителя по история очила на катедрата или рисуваше с тебешир по нечий гръб. Не рядко това завършваше с кратко сдърпване, от което Мартин, най-слабоватият и непохватният в класа, си изпащаше. Момчетата гледаха пламналите му от дърпането уши и не можеха да си обяснят внезапната промяна в поведението на чудака. Схватката можеше да продължи, но откъм коридора се задаваше учителката по латински “Змията на Клеопатра”, както я наричаха всички в гимназията и класът замираше, обзет от лоши предчувствия. Само Мартин продължаваше да бъде весел, въпреки че ушите му пламтяха от дърпането и че учителката по латински, почти долепила очилата си до тефтерчето, се готвеше да изкара пред дъската своята поредна жертва...

Страданията на младия гимназиален Вертер навярно щяха да продължат много дни и нощи. На тях щяха да гледат с мила усмивка и баща му, и майка му. Разгадали тревожната разсеяност на своя син и доловили как нощем скриптят в другата стая пружините на дивана, върху който се мята улученото в сърцето тяхно момче, те щяха да си спомнят наивните мигове на своето първо влюбване и отмерили с хладния си разум перушинката на онова страдание, което им се е струвало някога цяла планина, щяха да се докосват мълчаливо до възкресеното от спомена чувство като до глухарче, чийто пух се разпилява от най-леката им въздишка.

Щяха да продължат страданията на младия Вертер, край чийто дом, по баира, цяла нощ се чуваха звънчетата на пайванисаните коне и техните звуци като стъклени късчета нараняваха тревожните му сънища. Щяха да се нижат кратки дни и дълги нощи, през които той щеше да върви – и наяве, и насън – след момичето, което бе обикнал дълбоко и безнадеждно и което отвръщаше с безразличие на неговите чувства – да върви от другата страна на улицата, защото няма смелост да застане до Мария и да ѝ каже какво го измъчва. Щеше да изпраща на нейния адрес писма с неумели стихчета и да се навърта цял следобед край гарата, за да дочака часа, когато пощальонът ще се изправи до зелено боядисаната врата на дома, в който живее тя, и ще подаде на разрошената сивоока гимназистка (била е полегнала да си почине) писмото с Мартиновия почерк.

Всичко това щеше да продължи, ако не беше дошъл краят на учебната година и Мартин, уж случайно наминал към гарата, не беше видял на улицата до къщата със зелено боядисаната врата файтон с два черни коня, чиито гърбове лъщяха като полирани, и зад файтона – каруца, в която двама мъже товареха багажа на Мария – куфари, вързопи с книги, препасани с въженца одеяла, и над тоя куп, наместен между ритлите, слагаха пружината, на която беше спала заминаващата си гимназистка. Единият от двамата мъже беше възрастен, с вехта шаячна дреха. Куцаше и едното му коляно скриптеше при вървежа – имаше дървен крак. Другият (това беше бащата на Мария) се извишаваше две педи над него – строен, с бяла риза и кафява жилетка, към чието ляво джобче се спускаше ланче на часовник. Панталонът му беше също кафяв, с широки маншети, които се докосваха до островърхи обувки. Лицето на тоя мъж, продълговато и бяло като на Мария, с бледа синевинка по бузите и брадата от утринното бръснене, беше до половината закрито от сянката на сламена шапка и Мартин не можеше да види цвета на очите му, но тяхната бледина в леката сянка подсказваше, че са сиви като на момичето, с което Мартин се разделяше може би завинаги.

Когато наместиха целия багаж в каруцата и пристигнаха с въже кушетката, щръкнала от двете страни на ритлите, вратата на къщата се отвори и към файтона, на чиято капра вече седеше баща ѝ, се запъти Мария. В дясната си ръка носеше широкопола сламена шапка и беше със същата рокля, с която Мартин я срещна през пролетта на баира. Мария погледна към гарата. Застаналият в сянката на липите неин съученик помисли, че тя го е видяла и ще му кимне за сбогом, но момичето само за миг задържа погледа си там, след това намести шапката върху своите разкошни коси и като разклати при сядането си яйовете на файтона, кимна на баща си да тръгват. Конете, сепнати от камшика, разлюляха гърбове, копитата им зачаткаха равномерно и файтонът, като се клатушкаше и оставяше лъскава диря по прахта на пътя, пое първо през малкия площад до гарата, после – по главната улица, която водеше през засиялата от слънчогледи равнина към Дунава – към оня непознат за Мартин край, откъдето идваше в годините на детството му музиката на ломския конен полк.

Файтонът се изгубваше между къщите и пак се показваше, сподирян от каруцата, в която се люлееше пружината.

Мария нито веднъж не се обърна, за да каже сбогом – ако не на него, поне на къщата, в която бяха останали спомени за много нейни радости и тайни. Широкополата ѝ шапка се мярна още веднъж – на един завой – и изчезна.

Мартин вървеше през засиялия от ранното лятно слънце градец. Вrabци се боричкаха из клоните на тополите, прозорците светеха, все още запазили розовината на утрото, но на Мартин всичко изглеждаше сиво, празно – и улицата до неговия дом му се струваше безкрайна.

С мъка се изкачи по стъпалата. Влезе в стаята (нямаше никого), тръшна се по очи на леглото и заплака безнадеждно, задавен от сълзи, които пареха клепачите му и попиваха в коравото хасе на възглавницата.

Една зимна вечер, повече от тридесет години след тая случка, телефонът в Мартиновия дом продължително иззвъня. Тъй като дърветата в градината бяха обхванати от скреж и прозорците също, всички звуци и навън, и в стаята тънко ехтяха, сякаш бяха родени от докосване до кристал. Мартин чу телефонния звън в кухнята, където вечеряше, остави чашата с чая и забърза към хола, защото помисли, че го търсят от провинцията. Сигурно се обаждаше майка му, отишла на село да прекара със сестра си Ивановден, който от стари времена се празнуваше тържествено в неговия роден край: с веселби в реката, където просичаха леда и докарваха волски коли, по чиито ритли сядаха и свиреха селските музиканти; с канонади на ловджийски пушки над главите на замаяни от ракията веселяци; с луди гоненици по моста, откъдето хвърляха в ледената вода заергеняващите се младежи. Мислеше, че се обажда майка му, и очакваше тя да му разкаже как е минал празникът, а чу в слушалката непознат женски глас, в който се вмесваше подсвирване на влак. Гласът беше тих, с леко провличане на р-то. Той ставаше ту едва доловим, сякаш скрежът на дърветата го облепване с власинките си, ту прозвучаваше съвсем ясно и Мартин долавяше в мекотата му вълнение, което непознатата жена се опитваше да скрие зад изречените на шега думи: “Да видим ще познаеш ли кой ти се обажда?” или “Ще се притесниш ли, ако отново ме видиш?” Тъй като не можеше да познае гласа на жената, с която разговаряше, Мартин допусна, че някъде се е събрала компания от пийнали приятели, които са решили да си направят шега с него, и се накали да остави телефонната слушалка. Щеше да го направи, но чу в мембраната на слушалката два забравени от него стиха: “Гори ме жажда! О, Диана, с роса и смях ме напои...” Тия стихове го накараха да трепне. Кой беше се ровил из неговите ученически тетрадки? Кой беше надничал в писмата му до високомерната красавица, изчезнала завинаги от неговия живот в лятното утро, когато файтонът се поклащаше от лекия тръс на конете и се носеше към превала на полегатия хълм, подобно хвърчило,



което очаква да се вдигне в небето, щом стигне ръба на хълма, и да изчезне сред облаците?

Не беше ли това самата Мария, самата обожавана и ненавиждана сивоока красавица, която живееше до гарата на далечния северен градец и в ранните следобеди отваряше зелено боядисаната врата, за да поеме от ръката на пощальона Мартиновите писма с наивните стихотворни откровения?

Да, беше тя. Обаждаше му се от столичната гара. Била взела неговия телефонен номер от един ломски книжар, техен съученик, който ѝ показал подарената му от Мартин книга с преводи и особено се гордеел със сърдечния автограф на Преводача. Идвала в столицата за няколко дни. Имала да урежда някои въпроси във връзка с пенсията на мъжа си, загинал при самолетна катастрофа. (“Кога?” “През пролетта. И погребяхме от него само шепа изгоряла пръст”...) Цял час вече звъняла на свои близки, които трябвало да я посрещнат на гарата и в чийто дом трябвало да отседне, но никой не ѝ се обаждал. Не допускала, че може да се случи така (изглежда, че се е наложило да заминат някъде), и не си осигурила хотел. Нищо. Ще поседи в чакалнята на гарата и ще продължи да звъни по телефона. Може да ги открие по-късно. Мартин слушаше тоя глас, останал повече от три десетилетия дълбоко в подсъзнанието му, усещаше как неговото трептене очиства думите от праха на времето и те засияват с грапавините и извивките си, с онова капризно подскачане на звуците, запомнено през юношеските години и му беше приятно да криволичи из лабиринтите на тоя глас, да върви между думите, без да ги докосва нито с погледа си, нито със скрежната пара на дишането – просто да лъкатуши сред тях, както прави човек, запътен през зимна гора, и да усеща с лицето си гъделичкането на скрежа, ръснат от някоя клонка, или да потрепва с ноздри от мокрия, леко нагарчащ дъх на мъха по зимните дървета.

Тия мисли му подсказваха, че някогашното юношеско чувство, от което беше вярвал, че се е избавил завинаги, продължаваше да живее в душата му, непокътнато от годините.

В това се убеди, когато пое към гарата, седнал до заскреженото стъкло на трамвая. Взираше се с отдавна неизпитвано безпокойство през тесните прорези на улиците и се мъчеше да открие в далечината опушената грамада на гарата, в чиято чакалня седеше Мария и за пръв път в живота си сега, в мразовитата зимна вечер, очакваше него – някогашното стеснително момче, което се луташе по стълбището и коридорите на старата гимназиална сграда и не тръгваше към класната стая, докато не зърнеше сивите очи на оная, която безнадеждно бе обикнал.

Сега тя го чакаше на някоя от пейките в чакалнята на гарата, по която са наслагани вързопи и до тях дремят селяни, подложили за възглаве смачканите си каскети.

Мария видя да влиза в чакалнята среден на ръст мъж, чиито ноздри потрепнаха от ударилия го в лицето спарен въздух. Видя го, но едва ли разбра, че това е Мартин, защото с нищо не издаде вълнението си от неговото появяване. Тя продължаваше да седи до куфарчето си – едра жена със синьо, закопчано от горе до долу палто, което беше тесновато и плътта ѝ го изпъваше така, че ако Мартин беше по-близо, щеше да чуе лекото попукване на шевовете. Той също не се запъти към нея, защото не беше уверен, че това е тя. Погледът му обходи цялата чакалня с очакването, че ще открие сред навалищата (такова, каквото го пазеше в спомена си) онова момиче, чиито контури бяха поизбелели в съзнанието му, но там бяха останали, непокътнати от времето, разкошните тъмни коси, матово бледото, продълговато лице и сивите очи. Той търсеше тия очи и ги откри всред обхванатите от дрямка погледи. Жената със синьото палто също се вгледа в лицето му. Очите ѝ бяха спокойни, с оловна сивота, но тая сивота трая само миг и те засияха – може би не толкова от усмивката на жената, колкото от искриците на някаква мисъл или спомен. Тя се изправи – навярно се готвеше да тръгне към Мартин. От осанката на някогашното момиче времето беше пощадило само походката: тя, макар че в нея Мартин долавяше лека тремавост

и умора, продължаваше да бъде плавна и царствена такава, каквато беше я съзърцавал той в двора на гимназията и по уличките на градчето, останали далече, накрай света... Изминалите десетилетия след раздялата им бяха оставили своите следи в побеляващите коси, които, въпреки старателното боядисване, тук-там издайнически сребрееха, в забележимите под грима бръчки край очите и устните, в доста едрата гръд, която изглеждаше мека и отпусната под палтото, в задебелите глезени, които се усещаха през надиплената кожа на ботинките. Той продължаваше да наблюдава Мария, през която прозираше някогашното, обичано от него момиче, така, както през прозорците на чакалнята прозираха зимните дървета. Мартин виждаше как това нереално същество се мъчи да възкръсне, но закопчаното от горе до долу синьо палто не му позволяваше, и мислеше за себе си. Колко ли променен го вижда сега Мария? Навярно и тя се мъчи да открие в чертите на тоя застанал посред чакалнята човек, чиито побелели къдрици се извиват под сивата шапка, нещо познато? Мъчи се да го открие в очите, но техният израз сега е друг – предишната мечтателност е отстъпила място на изпитателна съсредоточеност; търси го в така характерната някогашна походка на Мартин (той вървеше леко приведен, сякаш се стараеше да се промъкне незабележим между предметите и хората), но сега открива друг човек – също стеснителен, но с непохватността на застаряващ, изнервен мъж, чиито движения са неуверени, и наблюдавайки го, тя има усещането, че ако Мартин посегне към чаша например, или ще разлее по масата питието, или в старанието си да я задържи, ще я събори на пода.

Така мислеше Преводача, вгледан в себе си с нейните очи. А тя едва ли беше овладяна от подобни мисли. Както всички хора, неизкушени от литературата, Мария сигурно гледаше много по-просто на нещата и не ги разочопляше, за да открие сърцевината им, а търсеше техните видими белези. И сега откри един от тях, който подсказваше, че насреща и стои Мартин – това беше неговата усмивка. Неочаквана, озаряваща

цялото му лице, от което очите леко примигаваха, скрили под клепачите златистия си блясък, а бръчките край очите заприличваха на власинки от глухарче, които можеха да се разлетят след първата изречена дума, тая усмивка изведнъж преобразяваше Мартин и правеше движенията и думите му някак особени – пъргави, сияещи.

По тая усмивка Мария го позна сред навалищата и се запъти към него, като заобикаляше куфарите на насядалите в чакалнята хора.

Вървяха дълго пеша под заскрежените дървета, преди да изчакат от другата страна на градския парк трамвая, който щеше да ги откара в Мартиновия дом. (Мария прие поканата му да поседят у тях, докато открият по телефона близките ѝ. После той ще я придружи до посочения адрес.) По улиците рядко се мяркаха хора. Януарският мраз рано беше ги прибрал зад спуснатите пердета и заключените врати. Паркът немееше пуст, с отрупани от сняг пейки и със заскрежени дървета. Мартин и Мария тръгнаха да го прекосят. Вятърът ронеше скреж и той, когато повеят се засилеше, обгръщаше двамата самотни пътници с искряща мъглица. През нея Мартини зърна фонтана, до чиято бронзова фигурка обичаше да спира през летните дни. Скулпторът беше изваял голо дете, яхнало риба, из чиито хриле цвърти вода. Сега фигурката я нямаше. На нейно място се издигаше ледена грамада – едно изваяние, моделирано от полета на подскачащата, замръзнала вода и от шумовете на парка. Тия шумове се обадиха като ехо, когато Мартин с момчешка развеселеност викна на Мария: “Пази се!” и скрежът на едно тръснато от него дърво я скри от погледа му. Чу се шумоленето на кристалния пращец, из който тя изплува цялата сребърна, оживена от внезапно разбудена в душата ѝ радост. Мария пристъпи към Мартин, разлюля дървото, до чиито клони се докосваше шапката му, и отново усети с лицето си облака на скрежа, който ги обгърна двамата и ги завъртя в полета си...

Ако с случайно минал човек можеше да наблюдава странната игра на двамата възрастни пътници край замръзалия фонтан

във вечерния парк, той щеше да се усмихне снизходително, помислил, че тия двамината се връщат развеселени от някоя почерпка. И нямаше да допусне, че между искриците на скрежа, посипали раменете и лицата на един мъж и една жена, кръжи край замръзналия фонтан неизживяната радост на тия застаряващи хора, които се мъчат да усетят топлинката ѝ през рязката студенина на зимата и през глухите пространства на три десетилетия.

Тичаха задъхани един към друг под сиянието на разлюлените дървета, разминаваха се, заслепени от скрежния облак, и като насън се докосваха в неговата мъглявина. Дърветата, изгубили зимната си украса, очертаваха, като изписани с туш в небето, своите тъмни клони и Мартин забеляза сред тия клони празни гнезда. Учуди се, защото не допускаше, че на това шумно място, незащитено от зли намерения, една птица може да избере дърво, на което да свие гнездо и да отгледа рожби. Празните гнезда стояха в небето и погледът му не се откъсна от тях, докато между стеблата не се мярнаха светлинките на трамвая и те двамината не тръгнаха към трамвайната спирка.

Мария вървеше пред него. Косата ѝ беше бяла от скрежа (тя не посягаше да го махне) и като я гледаше, облечена в прозирната дреха на снежната вечер, Мартин си мислеше, че с подобен бял воал тя е стояла в сватбения ден до оня непознат за него човек, от когото са погребали само шепка изгоряла пръст, събрана под останките на разбития самолет.

Мария прекрачи прага на Мартиновия дом и още тук, където беше границата на вечерния мраз и до машиния уют, я лъхна топлината на камината, чиито бежови кахли се виждаха през откrehнатата врата на хола. Сне палтото си, сложи го на закачалката и се усмихна, като видя колко много скреж има по него. Докато да събуе ботинките си, чиито връзки бяха замръзнали и не се помръдваха под пръстите ѝ, докато да поиска от Мартин четка за дрехи, за да махне скрежа от палтото, тя видя, че кристалните иглици започнаха да изчезват,

докоснати от полъха на камината, и по яката потекоха капки – съвсем обикновени капки, от които беше изчезнало чудото на скриптящата до преди малко под стъпките им зимна вечер.

Пиха чай. Мария се обади по телефона, но оттатък никой не отговаряше. Тръгна от единия до другия край на хола започна да разглежда картините, гъсто накачени по стените, като в галерия, и да разлиства книгите, натрупани навсякъде: по телевизора, по столовете, върху бюрото в съседната стая, по рафтовете на библиотеката. Питаше го всички книги ли е прочел и когато Мартин шеговито ѝ отговаряше: “Разбира се, всички до една!”, тя се обръщаше към него с учудване, което правеше уморените ѝ сиви очи топли и наивни. Мария продължаваше да обхожда с поглед дебелите гърбове на томове и крадешком да поглежда към помръдващия с пантофите си чудак, който беше обричал дните и нощите си на тия книжни грамади.

– За мен ти винаги си бил странен – каза тя, като се облегна на камината. – Някога се луташе из коридорите и по стълбището на гимназията, за да ме видиш само – и изчезваше, без да кажеш нито дума. Вървеше след мен по другия тротоар на улицата, когато се връщах от училище, също ням и непонятен. Аз се правех, че не те забелязвам, а виждах всичко и знаех, че ме обичаш. Ти не се решаваше да ми кажеш това. Знаех, че страдаше, но, мисля си сега, колко жестока е младостта: болката ти не раждаше у мен състрадание, напротив караше ме да бъда още по-безразлична и да се надсмивам на твоето чувство...

Мартин погледна към прозореца. Пердето не беше спуснато и той забеляза, че пепелявата здрачевина на стъклата започна да просветлява, че леки сенки зашаваха по тавана, сякаш край нощната лампа се завъртя пеперуденото ято. Започваше да вали сняг. Той се спускаше бавно, сякаш се утаяваше по дъното на безкрайната нощна глухота.

– Навярно най-дълго и най-мъчително страдат стеснителните, затворените в себе си хора – продължи Мария, загледана към внезапно завалелия сняг.

– Аз не съумях да стана друг – каза тихо Мартин. – Човек се ражда такъв и колкото да се мъчи, не може да излезе из кожата си.

– Понякога съм си мислила за тебе по-късно, когато вече стана известен човек и виждах преводите ти по витрините на книжарниците. Спомнях си гимназиалните години и се укорявах, че съм била така жестока към тебе. Горчиво се укорявах, защото в ония години едва ли съм заслужавала твоята толкова чиста и искрена обич. Тогава бях хубава, ухажвана и когато ти, страхувайки се от своя порив, си ме пожелавал само в сънищата си, имаше мъже (нека да бъда съвсем искрена), които ме пожелаваша настойчиво и успяваха. Аз вървях през гимназиалния двор с ученическата барета, стремях се да изглеждам ту горда и недостъпна, ту весела и лекомислена, а дълбоко в душата си носех тревога от разкриването на една тайна, към която ти пътуваше смутен и стеснителен.

– Имаше един Сашко, син на дрогериста, чийто магазин беше до пощата...

– Имаше – каза тя, без да се обърне към Мартин. – Той идваше понякога следобед в квартирата ми да учим по латински. Прочитахме по страничка и захвърляхме учебника, защото буквите се размазваха пред очите ни. Тогава усетих и радостта от първата близост с мъж, и разочарованието, че чудото не е толкова голямо, колкото съм си го представяла. Тогава (моля те да ми простиш) четяхме двамата със сина на дрогериста твоите стихчета – аз не казвах кой ги е писал – и се смеехме, защото за нас съществуваше само тайно започнатата близост, която ни се струваше, че ще бъде вечна...

Мария отново седна до телефона и металният кръг дълго жука под пръстите ѝ. Оттатък не отговаряше никой.

– Навярно твоите близки отсъстват от града – каза Мартин. – А и да бяха тук, как щеше да стигнеш до тях? Улиците са затрупани от снега и трамваите едва ли пътуват.

Прозорецът става съвсем бял от снеговалежа и Мартин си мислеше, че ако угаси лампата, в къщата ще бъде светло като денем.

Предложи на Мария да пренощува в съседната стая (той ще приготви за себе си леглото до библиотеката), но гостенката му каза, че не ѝ се спи и би искала да бъде още малко с него – да си поговорят.

Отидоха в кабинета на Мартин. Не запалиха лампата, а потънаха в снежната здрачина, седнали един до друг на леглото. Останаха дълго така, без да кажат дума. Ръцете им се докосваха, галехи се... После, когато двамата бяха се отпуснали върху одеялото и телата им се търсеха, леглото започна повтаря тиктакането на стенния часовник до вратата.

В движенията на Мария имаше нещо несдържано. Тя снемаше дрехите си енергично и ги мяташе по столовете, сякаш се боеше да не изпусне мига, който ще отлети безвъзвратно, ако не смогне да се вкопчи в него. Фосфорно бледо от сиянието на снега, тялото ѝ плуваше край Мартин наедряло, отпуснато от годините, но с отдавна запомнените царствени движения. Дъхът ѝ го търсеше, той усещаше докосването на нейните ръце, леки и палави, и потъваше в мълчанието и в обземащата го с тръпките си мекота на безкрайната нощ...

Стенният часовник се обади и звуците му, в които се долавяше кристален ек, дълго се носиха из стаята. Беше два часа след полунощ.

Мартин гледаше заспалата до него жена. Тя лежеше по гръб, положила върху възглавницата ръце с обърнати нагоре длани, както спят децата. Дишането ѝ беше тихо, едва доловимо, и като гледаше ритмичното повдигане на гърдите ѝ, Мартин си мислеше колко дълбоко и блажено спи тя сега. В такива мигове не ѝ ли се присънваше оня, чийто прах бе останал под алуминиевите отломки на самолета? Толкова бързо ли се е заличил в душата ѝ преживения кошмар? Или тя не е обичала



оня човек? Или преживените с него години, които може би са били щастливи в началото, са отнемали с делниците си капка по капка от нейното чувство и накрая в душата ѝ не е останало нищо?...

Преводача се мъчеше да заспи, но безсъницата, която не рядко го навестяваше, сега беше безмилостна. Тиктакането на часовника се засили и пружината му остро заскърца.

“Защо случайността я доведе тук тая вечер? – продължаваше мислите си Мартин. – Да ми върне една пропусната радост или да ме натъжи още повече?... Колко сложно беше всичко това някога, в наивните години на юношеството, и колко просто изглеждаше сега. Съжаляваше ли ме тя заради нанесената ми тогава обида, или изправяше пред съда на своите зрели години някогашното високомерно момиче и го караше без свян да размятва дрехите си по столовете и да търси прегръдката ми, за да изкупи стара, незабравена вина? А може би тя, познала много разочарования в живота, търсеше един неизпитан миг щастие, който не бе ѝ достигал досега, и щеше да го запази в душата си като тайна, споделена само с тихия снеговалеж зад прозореца?...”

Сънят унесе Мартин. Тиктакането на часовника изтъня, нишката му се скъса, увисна във въздуха и Мартин, запътен през една гола равнина, усети, че тая нишка се омотава като кабел в краката му. Залитна, спънат от нея, и когато очакваше да падне по очи, ръката му се задържа за нещо плоско и гладко, чиято студенина го прониза. Изправи се и видя, че това е крило на разбит самолет. Опита се да продължи нататък, но му беше невъзможно, защото отвсякъде го обграждаха останки от самолета: виждаха се седалки с обгоряла тапицерия, кръгли прозорчета, чиито стъкла бяха строшени и оттам духаше пронизващ вятър, а от багажника висеше, с издути от вятъра ръкави, прогорен по средата шлифер. Мартин отначало не можа да разбере как е попаднал тук, после си помисли дали не е единственият оцелял пътник от разбития самолет и като

разбутваше алуминиевите отломки, се обърна объркан, готов да вика за помощ. Наоколо нямаше никого... След минута откъм чертата на кръгозора се чу лай. Задаваше се кучешката сватба, която беше гледал в годините на детството си. Сивата лавина се носеше насам, обзета от сатанинско ликуване. Очите на кучетата бяха замъглени и зад тях, навързани за опънатите им от лудия бяг опашки, се мятаха техните спътнички с набъбнали бозки.

Мартин помисли, че лаят на кучетата ще доведе тук някой човек, може и дете да бъде, и тоя зрител на пролетната вакханалия ще го издърпа изпод самолетните развалини. Но равнината си оставаше безлюдна. Само едно куче, което накуцваше след другите, поспря до алуминиевата грамада, подуши я оттук-оттам и като не забеляза Мартин, за да изръмжи срещу него или приятелски да замаха опашка, вдигна крак, помириса крилото на самолета и то светна от тънка лъкатушна струйка

Когато се събуди с натежала от тоя сън глава, Мартин видя, че леглото до него е празно. Снегът беше затрупал половината прозорец и някак странен се стори на Мартин в зимната утрин дъхът на жасмин, който се носеше откъм банята. Там се миеше Мария, станала тихо, за да не го разбуди.

Преводача се приближи на пръсти към нея (тя го видя в огледалото, но не се издаде), закри с длани очите ѝ, наведе се над рамото, чиято жълтеникава кожа беше отпусната от съня, и тихо го целуна. Огледалото ги събра в своя кръг, подобен на самолетното прозорче от неговото мъчително съновидение, Мартин се усмихна, защото помисли, че усмивката му ще възкреси в това огледало образа на някогашното момиче, но оттам се взираха към него, обхванати от леки бръчки, очите на друг човек, който Мартин виждаше тая сутрин за пръв път.

– Обади се, когато имаш път към Дунава – каза му Мария на трамвайната спирка, като потропваше със заснежените си

ботинки. – Лесно ще намериш нашата къща – тя е до бившата кавалерийска казарма.

Мартин не ѝ отговори нищо. Гледаше идващия с огромна пряспа на покрива си трамвай, който щеше да отнесе от него Мария, и не знаеше да се радва ли на тая среща, или да тъгува за онова, което се е сринало в душата му.

Часът беше осем без пет. След малко щяха да отворят пенсионното отделение. Затулена от скрежа на стъклата, Мария се мъчеше да очертае с дъха си прозорче, през което да кимне за сбогом на Мартин, но не успя, защото завоят бе съвсем наблизил и я скри от погледа му...

Преживяното в зимната нощ няколко дни държа Мартин в своя плен така, както го държеше снегът, затрупал алеите на квартала и пътищата. Преводача беше неспокоен и разсеян. Опитваше се да работи, но по цели часове на листа не се появяваше нито една дума. Мартин не можеше да си обясни дали го измъчва съжалението за нещо безвъзвратно изгубено, за което разумният човек не бива да тъжи, или това е по-сложно чувство, в което се обаждат други гласове, приглушени от времето, и появяването на жената, позвънила му от гарата, е само повод, отронено камъче в тихата вода, около което изникват догонващи се кръгове и всеки от тях оглежда мигове, без чието съществуване човешкият живот би бил сив и безсмислен...

ПРЕДИ ГОДИНИ, КОГАТО НИТО ПРЕД ОЧИТЕ НА  
МАРТИН, нито в сънищата му не беше се появил Акрополът, по чиито каменни стъпала Преводача изживя най-нежните и най-болезнените може би мигове на своята изчезваща младост, той прекара един незабравим месец край балчишкия бряг. Не помнеше никакви особени събития от тия дни и нощи. В съзнанието му беше останал мирис на водорасли, примесен с аромат на зреещи праскови, беше останало свиренето на парахода, което всяка вечер, в едно и също време, се носеше над върховете на тополите. Гласът на параходната сирена,

тънък и продължителен, се задържаше в небето и на Мартин му се струваше, че ако се вгледа по-внимателно, ще види нишката на звука, опъната от единия до другия край на залива и тя ще бъде златна, защото през цялото време на неговия престой край морето властваше пълнолунието. Знаеше, че мисълта го лъже, тъй като срокът на пълната луна е кратък, но се оставяше да го владее измамата и беше сигурен, че ония нощи са били един безкраен лунен празник, защото за него чувството винаги съхраняваше повече истина, отколкото хладният разум. Тогава до него вървеше Златина. Беше първото лято на тяхната обич и той приучваше душата си да обожаваше това, което му даряваше милосърдната съдба: песента на щурците, пляска на лунната вода, шумоленето на стъпките, когато Златина се приближаваше в тъмнината към леглото му, мириса на нейната коса неизразимо с думи ухание на слънце, на водорасли, на пепел от огнището, край което обичаха да седат вечер, и на плът, която е повече трепет, отколкото реалност.

През тия дни на юношески унес, към които Мартин се обръщаше подир години със снизходителна усмивка и само минута след това се укоряваше за своето коравосърдечие на застаряващ човек, край морския бряг на няколко пъти, за кратко, се срещнаха с една отколешна познайница на Преводача.

Когато се видяха за пръв път, тя извика нещо, което Мартин не разбра какво е, защото вълните заглушаваха думите ѝ, после се затича към него и както беше разсъблечена, с мокър от къпането бански костюм, обви ръце около шията му. Тая интимност го накара да се изчерви, защото никога не бе толкова близък с нея, че да заслужи прегръдката ѝ. А това, помисли си той, ще смути и обиди Златина. Но дребната жена със залепнала за тила мокра коса, от което главата ѝ изглеждаше островърха и твърде малка, направи няколко крачки и със същия сърдечен и малко лекомислен жест протегна ръце да прегърне Мартиновата приятелка. Златина я погледна хладно, с което ѝ даде да разбере, че не обича подобни интимности с непознати хора, ръкува се с нея, като

изрече глухо името си и помоли Мартин да отидат до мостика, където била видяла някаква приятелка.

Отдалечиха се. Вместо да потърси своята приятелка, Златина се обърна да огледа оная, която бе оставила мокри петна от банския си костюм по панталона на Мартин. Непознатата събираше миди, приведена над пясъка. Имаше слаба фигура с изпъкнали ръбове на прешлените по гърба и тънки, сякаш без мускули ръце, които загарът не бе обхванал под мишниците. Там кожата изглеждаше неприятно бяла, сякаш по нея е останал неотмит сапун. Краката на летовницата също бяха слабовати и гладки, подобно нозете на пъпчивите ученички от началните класове на гимназията. Само леките дипли на повяхналата кожа под таза и ъглестите колене подсказваха, че събирачката на мидени черупки отдавна е прекрачила на попрището жизнено средата.

– Е, какво, стара любов? – обърна се към Мартин застаналата на мостика негова спътничка. – Не знаех, че имаш слабост и към балерините... Те са като пеперудки – кацат от ръка на ръка... Мисля, че жена с нейната професия би трябвало да има по-добър вкус – ако не към мъжете, то поне към банските костюми... Никога не бих сложила подобна сива дрипа на тялото си...

– Заслужава ли да се нервираш в такъв хубав ден? – усмихна се Мартин. – Балерините едва ли идват на сиромашки плаж като нашия. Тях ги привличат шумните курорти... Жената, на която се гневиш, навярно също е танцувала и танцува, както всички създания от реброто адамово, по нечий нерв, но мога да те уверя, че това не е главната ѝ професия...

Познатата на Мартин, която продължаваше да събира мидени черупки и да ги разглежда, възхитена от цветовете им, се казваше Тамара Руменова. Занимаваше се с преводи от полски. Истинското ѝ име беше Занферия Маринова (била е кръстена на баба си, балканджийка от поречието на Камчия), но когато напечатала своя първи превод и видяла под него името си,

разбрала, че звучи много прозаично, провинциално, и решила да потърси друго, по-приятно за ухото съзвучие. Избрала Тамара Руменова. Имало нещо маниерно в това име, но подсещало за артистичност, за поезия и бившата Занферия започнала да се подписва с него.

Преводачката от полски беше дошла да летува с четиригодишната си дъщеричка, която се появи след малко, съпроводена от няколко голи малчугана. Беше хванала морско раче и като го държеше страхливо с два пръста, идваше да го покаже на майка си. В движенията ѝ се долавяше плавността на рибките, които в тихо време се появяваха из плитчините на залива. Момиченцето имаше смолисто черни коси, с една плътна къдрица над веждите и големи тъмни очи, прилични на разпукнат бадем. Майката се дръпна (тя се боеше от щипките на морското раче), каза на дъщеричката си веднага да го хвърли, защото рачето може да я ощибе, но детето не обърна внимание на думите ѝ. Сияещо от щастие, то тръгна по крайбрежната ивица, съпроводено от своята гола свита, да показва и на други деца малкото си съкровище.

Към обяд, когато Златина закопчаваше плажната си рокля и усещаше, че докосването на басмата я опарва по раменете (беше прекалила със слънцето още в първия ден), видя преводачката от полски, наметната с дълга хавлия, да облича момиченцето и да събира багажа си: сламена шапка, сандали, посипана с пясък книга, за да не я прелиства вятърът, и найлонова чанта, в която прозираха патронче от червило, гребен и кутия цигари... Към нея се приближи мъж с твърде зачервена кожа по плешките, с харпун в ръката и с една голяма риба, която беше още жива и като се мъчеше да отскубне хрилете си от пръстите му, го шляпаше по глезените.

Така се появи Григорий третият човек от компанията на Тамара Руменова.

Като видя как мъжът със зачервения гръб се радва на рачето, което му показва момиченцето, и с какво удоволствие дава на детето да носи голямата риба, Златина си помисли, че

това е съпругът на дамата с безвкусния бански костюм. Задържа погледа си на тоя роб на семейството, когото съдбата бе удостоила с не особено голямото удоволствие да има такава грозновата и лекомислена жена, и се наведе да закопчае каишките на сандалите си.

След няколко дни, когато вече беше се опознала по-отблизо със срещнатата на плажа летовничка, Златина съжаляваше за прибързаността на своите изводи.

Една вечер Тамара покани нея и Мартин в ниската вила сред лозята – още недовършена, повече прилична на барака, отколкото на удобна за живеене къща, където беше се настанила с дъщеря си и Григорий. Масата, застлана с мушама, цялата на кръгове от стояли по нея горещи съдове, беше сложена на тераса без мозайка, с гол цимент. Когато седна до тая маса, Златина усети, че я докосват леторастите на разделената над главата ѝ лозница. Щяха да вечерят риба, уловена от Григорий. Той я пържеше в кухничката и в равномерната песен на щурците и на морската вода се вмесваше попукуването на горещия тиган.

Когато Мартин се зае да приготви салата и на терасата започна да се чува тракането на кухненския нож, който разполовяваше доматиите, двете жени тръгнаха от дума на дума към не винаги искрено споделените истории от своя живот. Златина научи, че седналата срещу нея жена, чиято сламена коса беше бухнала от бриза и обгръщаше с мека светлина лицето ѝ (тя изглеждаше хубава), е вдовица от няколко години и е дошла да летува тук с човека, който се бе навел над печката с облепени от рибешки люспи ръце. Григорий е женен. Работи като монтьор в един софийски гараж и участва в автомобилни състезания. “Няма защо да питаш дали е състезател, той носи визитната картичка на шията си” – каза Тамара и видя, че очите на Златина се обръщат към заетия с рибата човек. Лампата огряваше голям червеникав белег от дясната страна на шията му. Той обхващаше половината лице и завършваше с ухото

– малко, ръбесто и приплеснато. “При една катастрофа автомобилът се запалил и това му останало за спомен от мечтата за първото място – продължи домакинята. – Втора година идваме с него тук. Намира начин да се измъкне от семейството и да дойде с мен. Сигурно обяснява на жена си, че са го командировали в някой варненски сервиз... Когато поиска, един мъж винаги може да излъже така, че да му повярваш. И да му простиш после. Зависи каква е била лъжата...”

Вечеряха. Кожицата на рибата хрущеше под вилиците. Григорий се смееше (белегът от катастрофата се бърчеше на бузата му), наливаше вино, като се стараеше струйката да пада отвисоко, за да се разпенва в чашите, и подрусваше момиченцето, което се гушеше в прегръдката му. Нагорещеното олио не бе успяло да заличи раните от острието на харпуна в телата на рибите. Те бяха останали и остро червенееха върху ослепителната белота на чиниите.

После се отдръпнаха в другия край на терасата, където беше стълбището. Пиеха кафе и гледаха към морето. Пълната луна посребряваше всичко наоколо: лозите, пътеката, тополите край залива, морската вода. Мартин усещаше, че възприема нощта по-реално със слуха си, отколкото със зрението. Всичко се бе превърнало в звук, в трептяща сянка, която също имаше глас, и в пространството витаеше опияняващият дъх на августовската нощ.

Домакинята разлисти томчето, което всеки ден лежеше до нея на плажа, и зачете. Бяха стихове от Норвид. Четеше на полски. Звучите се гонеха, гъгнещи и шипящи, и напомняха на Мартин ту нагорещеното олио в тигана, където преди час Григорий беше слагал рибата, ту наподобяваха шумолене на суха трева, по която върви човек – непрекъснато върви и обикаля къщата. После слушаха превода:

И няма отчаянието да свали  
звездата от челото ти, когато кажеш:  
– Аз съм човек – обичам, страдам и ръце протягам,  
макар от златни гвоздеи пробити,



към всичко най-красиво на света,  
което хората скъпят и обожават...

Четеше приповдигнато, с паузи, след които гласът ѝ преминаваше в шепот, с бавно изречени думи, оставени да прозират в глухотата на паузите, както прозираха звездите през тъмната шума на лозницата... Четеше като на сцена, сякаш пред нея, чак до залива, седяха невидими в лунния здрач хора и жената на терасата разговаряше с тях. Но от трептенето на гласа, от задъхването, от бледността на лицето ѝ Мартин разбираше, че тя разговаря със себе си, че в тия стихове на поляка звучи нейна болка...

Когато преди двадесетина минути Тамара Руменова отвори томчето и се нареди да чете, Григорий стана и поведе момиченцето да си ляга. Беше още рано, то можеше да поседи и да погледа лунното море, но Григорий го хвана за ръка и като му шепнеше нещо нежно на ухото, тръгна с него към стаята. Отиде уж само да оправи леглото, а се забави и дойде едва тогава, когато четенето на стиховете беше завършило и гостите разговаряха с Тамара за съдбата на великия поляк и за парижкия приют, където беше умрял той, никому неизвестен.

Григорий седна, скриптейки със стола си, и преводачката от полски го погледна дълго и ласкаво с очи, в които беше събрано сиянието на цялата лунна нощ.

– Ти се забави и пропусна да чуеш. Четох онова стихотворение, нали го помниш: “Обичам, страдам и ръце протягам, макар от златни гвоздеи пробити.”

– Помия го. Веднъж ли съм го слушал – отговори сухо Григорий и разбрал, че изреченото от него прозвуча неучтиво, се усмихна и добави: – В такава лунна нощ навярно всички гвоздеи изглеждат златни. А иначе човек го разпъват с най-обикновени гвоздеи...

Заговориха за сонети, за метафорите на Гонгора, които като костелив орех могат да счупят зъбите и на най-добрия преводач. Григорий мълчеше и рядко се намесваше в разговора. Всичко това му беше чуждо освен жената, която седеше насреща му и не се мъчеше да скрие от никого, че го обича.

Участникът в автомобилните състезания се притесняваше от подобни хора, чиято професия ги правеше наблюдателни и им даваше добро самочувствие. Беше сигурен, че тия изнежени интелигенти го мерят на своя кантар и изкарват душевния му багаж по-лек от перцата на гларусите по плажа. И в същото време мълчаливо се надсмиваше на тия книжни създания, увлечени в своите едни и същи разговори, на тия душевни аристократи, прилични на нощните пеперуди, които се виеха под лампата на терасата, и беше нужен само един лек повеи откъм залива, за да се докоснат до нажежената крушка и да свършат. Подът край нозете му беше застлан от мъртви нощни пеперуди.

Тръгнаха си. Златина се гушеше до Преводача и тръпнеше от нощния хлад. Лъкатушеха заедно с пътеката между лозите и като усещаха с лактите си студенината на падналата роса, си говореха за Тамара Руменова и за човека, когото тя така всеотдайно обичаше. Какво свързваше тия съвсем различни хора? Самотата ли беше ги сближила? Или се привличаха телата им? Отговорът на тия въпроси можеше да бъде само приблизителен, защото всяка близост между хората, дори най-ясната за всички, е една тайна, която понякога и те самите не могат да разгадаят и да си я обяснят

А лятото течеше. Пълнолунието властваше над тоя свят с дъх на безкрайни простори и с песен на щурци, която се стичаше по тополите и светеше като разтопено стъкло. Тамара Руменова се къпеше в морето, щастлива като обикнала за първи път гимназистка, и смешно подскачаше, уплашена от изплъзващия се под краката ѝ пясък. Участникът в автомобилните състезания се задаваше с енергично плуване откъм кръгозора, излизаше на брега и като сваляше от лицето си големите очила с врязан в челото гумен пръстен, подаваше на момиченцето пронизаната от стрелата му риба. Детето се смееше, мъчеше се да удържи в ръцете си тежкото сребърно тяло на рибата и видяло отразено в окото и своето лице, а до него слънцето, тръгваше да се похвали на майка си...

Това щастливо лято отдавна беше минало. И терасата край морето, на чиято маса фосфоресцираха скелетите на оглозганите риби, и томчето със стиховете на Норвид, и пеперудите, които се удряха в нажежената крушка и падаха мъртви на пода – всичко беше изчезнало от паметта на Мартин и едва ли някога щеше да се мерне там следата му, ако един ден, десет години след онова лято, не беше срещнал на улицата някогашната обожателка на Норвид. Мартин едва ли щеше да я забележи, ако не беше задържал погледа му един яркозелен тюрбан, който плуваше сред навалищата от сиви шапки, палта и пазарски чанти. Мъгливият зимен ден приглушаваше цветовете и всичко изглеждаше сиво, потискащо. Затова и ненадейно появилият се тюрбан накара Преводача да се вгледа в идващата към него жена. Беше Тамара. За да я изненада, той извади от джоба си вестник и като се наведе над него, уж четеше, тръгна към нея. Леко я блъсна по рамото, промърмори: “Извинете!” и когато очакваше да чуе: “Вне сляп ли сте?” или “Улицата не е място за огромяване!”, усети около шията си ръцете на Тамара и го лъхна от яката ѝ мирис на мъгла. Жената с тюрбана се зарадва като дете на неочакваната среща, хвана Мартин под ръка и заяви, че няма да го пусне за нищо на света, че каквато и работа да има, трябва да я отложи за друг ден. Толкова години не са се виждали!...

Каза му, че се е върнала от Полша преди няколко дни. Тича да се оправя с квартирата. А и работа трябва да търси. “До каквото се докосна, все грижи ми създава, но ще се оправя някак...” говореше тихо тя, заситнила по мокрия тротоар. Мартин познаваше гласа ѝ друг – възторжен, с ликуващи нотки, или притихнал, в чийто тембър се долавяше нежност и опиянение. Глухотата на гласа ѝ сега той се опитваше да си обясни с потискащата атмосфера на зимата, въпреки че наблюдателен човек като него не можеше да не долови в този глас неизречена човешка драма.

И не се излъга.

Седнаха в един ресторант. Супата ги позатопли. Пиха по

чашка вино за ознаменуването на тая мила среща.

Сервитьорите, които бяха свикнали да виждат Мартин Калинов в обществото на по-изискани дами, минаваха край масата, кимваха вежливо и се подсмиваха. Тамара Руменова беше облечена твърде безвкусно, сякаш вкъщи е навлякла набързо това, което ѝ е било под ръка: тюрбан с цвят на водорасли; блуза – синя, с пришита към нея оранжева дантела; жилетка – маслено зелена; пола – кафява, от кадифе; обувки – тъмновиолетови.

Тя забеляза, че Мартин я наблюдава, и за да го улесни в изводите му, рече:

– Поляците здраво ме държат в своя плен. Не само с поезията, а и с модата. От тях научих едно важно правило: б ъ д и н е в е р о я т н а! Обличай се така, както ти е приятно. Търси дисонансите. Може да ти се надсмиват, но ще те з а б е л е ж а т. А това значи, че с ъ щ е с т в у в а ш, че тълпата не те е погълнала... Имаше един поет в Краков – с рядка брадица, с прошарени, може би никога немити коси, щръкнали на всички страни изпод смачкан кожен каскет. Носеше синя рубашка, каквито имат китайците, и оранжеви чорапи. Всички го познаваха и го сочеха с пръст, когато минаваше по тротоара или се качваше в автобуса. Говореше високо, с привлечен глас – разказваше анекдоти или декламираше стихове. Каскетът му миришеше на пот, но хората не се отдръпваха. Тоя служител на музите беше намерил начин да прави впечатление, да бъде невероятен и всички го смятаха за знаменитост. Другите поети се подстригваха, търсеха хармония между ризата и вратовръзката си и стихове пишеха къде по-добре от него, но знаменитост си оставаше оня със смачкания кожен каскет и оранжевите чорапи.

– Краков ли каза? – прекъсна я Мартин. – Имам хубави спомени от тоя град.

– Да, Краков. Доста години прекарах там

Тя беше заминала за Полша, без да се обади никому, дори на най-близките си приятели. Няколко вързопа багаж, два-три

куфара, момиченцето – до прозореца на вагона, от другата му страна – мокри от есенния дъжд стрелочници, релси, купища картонени кутии, скашкани от влагата, вдигнати бариери по прелезите и – сбогом на всичко...

Човек мисли, че когато тръгва на дълъг път, оставя зад себе си хора, които го очакват и тъгуват за него. Но се случва да се върне след години и да открие, че мнозина от неговите приятели съвсем са го забравили, а други дори не са и забелязали многолетното му отсъствие. И самата Тамара Руменова беше постъпвала така, затова не се сърдеше на никого от своите приятели... Имаше един пенсионер, който ѝ носеше за мнение стихове – безнадеждно творчество, над което тя се надсмиваше, макар да търсеше по-деликатни думи. Старецът продължаваше да ѝ досажда, без да се обижда от нейното мнение за стиховете му. Един ден Тамара прочете некролог с неговото име. Стана ѝ мъчно, че се е отнасяла тека бездушно с нещастния човек. Но това трая само докато прекоси трамвайната линия и повече не си спомни за него. След две години някой позвъни на вратата ѝ. Отвори и едва не припадна: пред нея стоеше злополучният стихотворец... Той не беше възкръснал – не, просто станало съвпадение с имената. Каза ѝ, че жена му получила доста съболезнователни телеграми. Чели ги в къщи и се смели.

Тамара го гледаше изтръпнала. За нея той човек две години беше отсъствал от света предаден от мислите ѝ на пръстта, на тревите и на надгробните кипариси. А той стоеше пред нея и мачкаше тетрадката в шепата си.

Тя също като него беше отсъствала дълги години от съзнанието на много хора, които сега я срещаха и изразяваха изненадата си с учудени възгласи или с изречени между другото думи, които показваха, че в тоя град съвсем не са забелязали отсъствието ѝ.

Нейният прозорец в Краков беше обърнат към Висла. От него се виждаше пристанището и тя обичаше да гледа привечер параходите, които оставяха след себе си широки дъговидни

вълни. Тия вълни, затрептели след много плавателни съдове, се раздипляпа като опашка на паун и тя беше особено красива в ясни дни, когато залезът я осветяваше и перата ѝ ослепително светеха.

Пристигането на вечерните параходи беше свързано с поскърцването на дървените стълби, което подсказваше, че се връща Казимеж. Това беше човекът, в чийто дом живееше Тамара. Пристигналият отваряше леко вратата, сякаш искаше да я изненада, безшумно сваляше палтото си и като го слагаше на закачалката, с едва доловими стъпки се приближаваше към Тамара и я целуваше по бузата...

– Искан да се омъжа за тоя човек – каза преводачката от полски и Мартин видя през дима на цигарата си, че лицето ѝ е бледо. – Живееше сам. Имаше единствена дъщеричка – две години по-малка от моята. Затворен човек. Отначало мислех, че това вечно вслушване се дължи на неговата професия – Казимеж се грижеше за органите в катедралите и допусках, че слухът му, свикнал да се напруга, за да долавя най-тънките трептения на звуците, измъчва човека дори в неговите обикновени житейски занимания. Наблюдавах го в неделни дни, когато отивахме на тържествените литургии да послушаме изпълненията на органиста. Избирахме винаги едно и също място, където падаше светлина от витражите. Казимеж стоеше до мен – висок, слаб, със сако на сиви карета. Лицето му, и без това бледо и продълговато, се издължаваше още повече и аз усещах цялата игра на звуците в преливането на цветовете от витража и в трептенето на клепачите и на устните му... Беше артистичен човек. И като всички хора с болезнена чувствителност – и безкрайно нежен, и лесно уязвим, и необяснимо злъчен.

Аз преподавах в курсовете по български, занимавах се с моите преводи, четях по библиотеките. Децата ходеха на училище. За няколко години те така се обикнаха, че не можеха да живеят едно без друго. А нашите отношения с Казимеж

оставаха неясни. Аз не бързах да свържа живота си с тоя човек, защото нещо в него ме плашеше...

Когато пристигнеше последният параход и шумовете в пристанището заглъхнеха, Тамара нареждаше масата и наливаше чай. Вечеряха, смееха се. После децата лягаха в съседната стая, а тя запалваше нощната лампа и се зачиташе в някоя книга. Така беше през първите месеци, докато не се случи онова, което я накара една нощ да изтръпне.

Казимеж беше заспал. (Той имаше плитък сън и се събуждаше при най-лекия шум.) Чешмата в кухнята капеше и понеже тия звуци я дразнеха, Тамара стана да затегне крана. Върна се и когато докосваше с ръка одеялото, видя, че леглото на Казимеж е празно. Обърна се, защото усети стъпки зад гърба си, и съзря острие на нож, който съненият човек държеше в ръката си. Дръпна се заднишком в ъгъла на стаята, устните ѝ затрепераха и преди да извика за помощ, чу пресипналия глас на Казимеж: “Какво искате от мене? Къде ме водите?... Оставете ме!...”

Ножът се тресеше в ръката му.

Това трая минута-две. После Казимеж прекоси с безшумни стъпки стаята (Тамара примряла следеше всяко негово движение), блъсна табуретката в кухнята, изскриптя с чекмеджето на бюфета и в него се чу звънът на оставения там нож. Казимеж си легна. На сутринта не ѝ спомена нито дума за станалото, не я успокои. Навярно нищо не си спомняше.

— Казимеж беше тежко болен човек — продължи тя. — Някаква травма от войната. Може би са го водели на разстрел и е успял да се изплъзне. Не обичах да го разпитвам... В такива състояния на лудост изпадаше рядко. Но знаеш ли кога ще се случи?... Всяка вечер събирах ножовете и ги за ключвах.

И една нощ го видях отново изправен в ъгъла на стаята. Имаше луна. Бялата му дреха беше като одежда на призрак. Викаше същите думи, сякаш ги е повтарял много пъти в някаква абсурдна пиеса, и понеже не беше намерил нож, се

бранеше единствено с протегнатите си ръце, готови да се вкопчат в нечия шия... Виждал ли си в лунна нощ пръсти, сковани от ужас? О, те са страшни! А Казимеж имаше дълги и костеливи пръсти...

Разделихме се, защото усещах, че и в мен се събужда лудостта. Отидохме на една последна литургия в катедралата. Светлината на витражите падаше по неговото успокоено лице. Той не знаеше, че това е последният ми ден с него. Музиката на органа благославяше дните, които бяхме преживели заедно. Аз плачех, разнежена от прелюда. Но решението беше взето.

На сутринта куфарите ми лежаха върху багажника в празния пътнически вагон. Валеше дъжд и минувачите по перона стъпваха върху нечий цветя, изпуснати при бързането. Казимеж стоеше обиден, че го изоставям, и дори не ми протегна ръка за сбогом. Само децата се прегръщаха под дъжда и плачеха, Бяха вкопчени едно в друго и аз едва успях да издърпам моето дете и тичешком да настигна тръгналия вече влак.

Така свърши всичко...

Същата мисъл, че всичко е свършило, я владееше и в мига, когато преди десет години пристигна на Краковската гара и видя в мъглата очертанията на катедралите – островърхи и хладни, изваяни сякаш от застиналото дихание на Висла. Надяваше се, че все някак ще уреди своя объркан живот: ще се занимава с любимата си работа, ще преподава в курсовете по български и ще превежда, а момиченцето ѝ ще ходи на училище. Нека научи полски – все ще му потрябва някога...

Тамара се мъчеше да забрави човека, с когото прекара няколко лета в недовършената вила край балчишкия бряг. Мъчеше се да го забрави не защото чувствата ѝ към него бяха изстинали. Не – тя продължаваше да го обича. В минутите, когато надделяваше разумът, Тамара решаваше, че всичко е било едно неразумно увлечение, лабиринт без изход, стъпване по нажежени въглени. Какво можеше да очаква тя? Развод на Григорий с жена му? Участникът в автомобилните състезания



никога не беше ѝ споменавал за това. Той прекарваше лятото с Тамара, завръщаше се в столицата и рядко ѝ се обаждаше, освен в дните, когато успяваше да се отскубне от семейството. Заслужаваше ли си да съжалява тя за тая мъгла, в която беше се лутала толкова години?

Така я учеше разумът.

Но идваше часът на непогубеното чувство, на онова живо въгленче под пепелта, което и опарва, и стопля едновременно – и тогава всичко започваше да изглежда другояче. Мъглата над Висла се разсейваше, чуваше се съвсем ясно сирената на идващия параход. На Тамара ѝ се струваше, че ехото на сирената не се докосва по стените на каменните краковски здания, а го подхвърлят с вечно трептящите си листа тополите край балчишкия бряг. Привиждаше ѝ се пясъкът, по който вървеше Григорий с пронизаната от стрелата на харпуна му риба; усещаше над главата си потрепването на лозницата, под която вечер четяха стихове от Норвид; виждаше в ъгъла на терасата чиниите с рибешките скелети, които фосфоресцираха в безкрайните нощи на пълнолунието; виждаше размятаните чаршафи на леглото и я пареше по рамото дъхът на Григорий...

Така чувството възкресяваше миговете на щастие, подарени ѝ от съдбата, която не винаги беше милостива към Тамара и тя се мъчеше да защити от всичко около себе си първородния им блясък.

В нея дълго се бориха чувството и разумът. Когато надделя разумът, тя усети под нозете си дървените стълби в къщата на Казимеж. Високото старинно легло в неговия дом ѝ даде увереност и ласка. Но усещането на Тамара, че е успяла да заличи всичко след себе си, беше измамно. Най-напред преживяното от нея се появи в сънищата. Това бяха дълги, неясни сънища, без никакъв звук. Тя вървеше край безлюден залив. Из вълните, прокъсал ги с тялото си, излизаше Григорий. Държеше в ръката си мъртва риба и я подаваше на Тамара. Рибата имаше огромно око, обърнато към небето. Жената виждаше, че това око е живо в него се движат облаци и между

тях плува, също като облак, лицето на участника в автомобилните състезания Той я гледа нежно и се усмихва – неизразимо хубав...

След време той образ започна да се прокрадва в думите ѝ. Тя изпитваше особена радост, когато, уж между другото, започнеше да разказва на дъщеря си за балчишкия плаж, където момиченцето изплашило майка си с едно раче и където щели да летуват пак, когато се върнат в България. А в един неделен ден, когато органистът беше изпълнил студеното пространство на катедралата с тържествени звуци и по лицето на Казимеж се местеха цветовете на витражите, Тамара усети, че човекът от балчишкия бряг е съвсем наблизо. Стори ѝ се, че го вижда до каменната колона – ето същия белег от изгорено на шията – и понечи да тръгне към него, въпреки че беше убедена в измамността на своето усещане. Органистът продължаваше фугата на Бах и в паузите тя чуваше дишането на възкресения от въображението ѝ човек.

Тук, под студените сводове на катедралата, тя разбра, че душата ѝ боледува...

– Върнах се в София, постоях на гарата под дъжда, да чакам трамвая – продължи разказа си Тамара. – Градът ме забравил, аз него – също. Тополите край булеварда – изсечени. Няма я къщата с магазинчето на ъгъла, откъдето в неделни дни купувах бира. Там се издигаше панелен блок, мокър и сив от дъжда като грамада мукавени кутии. Трамваят минаваше по друга улица... И аз като него трябваше да се отклоня от предишния си път, да търся нова посока в живота. А лесно ли става това?

Наместих багажа у свои близки (дадоха ми една стая, докато се оправя с квартирата) и първата ми мисъл беше да потърся Григорий. Знаех, че може да ме очаква разочарование, че за човека, когото още продължавах да обичам, всичко може да е приключило отдавна, но не трябваше да се предам на тая мисъл, защото тогава изгубвах и последната надежда... Аз не

искам нищо от този човек. Искам да знам само, че съществува, че мога да мисля за него... Навярно е странно да слушаш такива думи от жена на моята възраст...

Мартин не отговори нищо. Той не знаеше, че още на другия ден, след пристигането си, Тамара бе тръгнала да търси следите на човека, комуто беше изпращала не едно писмо от Краков, без да получи отговор.

Тя срещаше приятели, разпитваше ги за него, но никой не можеше да ѝ отговори къде е. Едни казваха, че го виждали преди година в болницата. Момченцето му се родило с изкривен врат и той чакал пред кабинета на някакъв лекар. Други ѝ съобщаваха, че бил заминал за Либия – работел като шофьор на един ръководен от наши инженери строеж, но не знаят за какъв срок е отишъл. Трети ѝ казваха, че се е преселил в Пловдив – там жена му получила в наследство голяма къща, а тук живеела в един приземен етаж.

– Вървах под дъжда и го търсех. Лутах се из крайния квартал, където живееше някога. Там всичко съборено. Където беше неговата квартира – издълбани основи на блок. Нямах когото да попитам за него. Тръгнах да потърся гаража, в който работеше. Беше близо до един железопътен прелез. Вървах между релсите, обувките ми се пързаляха по мокрите траверси. Обикалях. Връщах се и не намирах гаража. Мислех, че съм сбъркала пътя или че съм забравила къде е бил този гараж. Видях ме един железничар да се лута под дъжда, попита ме какво търся и като разбра, рече: “Имаше гараж, но изгоря миналата година. Късо съединение – и свърши...”

Железничарят отмина, а аз тръгнах през тревата. По въглените под обувките ми разбрах къде е бил гаражът. От него не беше останало нищо. Само един гвоздей видях в бурена и го прибрах.

Може да ти се вижда смешно това, което ти разказвам, но така беше...

Тя отвори чантата си и Мартин видя в ръката ѝ гвоздей. Беше изкривен (съпротивлявал се е на теслата, когато го е забивала), набъбналата ръжда по него се лющеше.

И в тоя мъглив следобед, сред шума на ресторанта, сред делничните разговори, Мартин видя над главата си не оплутия от мухите рано запален глобус, а пълната луна на онова далечно лято край балчишкия бряг; видя в ръката на Тамара, тънка и безпомощна като на дете, томчето със стиховете на Норвид и долови през позвънването на вилиците и ножовете чутите някога възвишени и печални думи на поета:

И няма отчаяние да свали  
звездата от челото ти, когато кажеш:  
Аз съм човек, обичам, страдам и ръце протягам,  
макар от златни гвозден пробити,  
към всичко най-красиво на света,  
което хората скъпят и обожават...

Мартин се боеше да погледне дланите на седналата срещу него жена. Струваше му се, че ще види по тях рани от тия гвоздеи...

Ако беше присъствала на тяхната среща, Златина щеше да слуша със снизходителна усмивка, доловима само в тъгълчетата на устните, мелодраматичния разказ на преводачката от полски. Щеше да я прекъсва може би с кратки въпроси, в които се долавя не толкова любопитство, колкото ирония: да я пита за магазина, откъдето е купила жерсето за своя тюрбан, и да се обръща към Мартин със засиял поглед под тъмните ресници: “Ще ме харесваш ли повече с такъв тюрбан, ти, дето започна съвсем да охлаждаваш към мене? И какъв цвят ще предпочетеш? Може би виолетов? Или поцуоли? Не вярвам, че ще се чувстваш особено добре, ако тръгна до тебе с ей такова жабешко зелено...” Щеше да произнася тия думи привлечено, с подчертаваща ги пауза, без да помисли, че може би засяга седналата от другата страна на масата жена.

И тогава, край балчишкия бряг, Златина не харесваше човека, за когото щеше да се води тоя разговор десет години по-късно. През ония дни тя внимателно го наблюдаваше и по движенията му, по трептенето на мускулите, по сластната влажност на погледа, по прихващането с ръцете, което винаги ѝ напомняше за прегръдка, разбираше, че това е мъж, твърде опитен в любовната игра. Той беше около тридесетгодишен – в разцвета на силите си. Нервите му не бяха опънати от амбициите и от душевните кризи, които рано разклащаха не особено уважаваните от него интелектуалци. Участваше в автомобилни състезания, а когато минеше сезонът им, разглобяваше карбуратори и продухваше жигльори. Според Златина тоя човек можеше да бъде любовник на една изискана жена най-много за седмица-две, и то в непознат град, по време на командировка, когато едно такова приключение идва като приятен дар на съдбата. Но ако трябваше тя, Златина, опознала вече с тялото си тоя човек, да продължи своята връзка с него – участника в автомобилните състезания, щеше да предсеща всичките му движения, еднообразното му галене, нескриваната досада тогава, когато тя най-много се нуждае от нежността му. За какво можеше да разговаря с такъв човек, след като са минали миговете на опиянението? За автомобилни калници и за магистрали, където непременно трябва да бъде изпреварен другият участник в състезанието, чийто надиплен от напрежение врат се вижда през задното стъкло на колата?

Златина беше познавала в живота си подобни мъже особено в моменти, когато биваше огорчавана от обичания човек, и кратките ѝ приключения бяха предизвикани не толкова от желанието за наслаждение, колкото от амбицията да отмъсти с изневяра за нанесената ѝ обида. Това бяха часове на надделялото самолюбие и тя търсеше понякога твърде неразумен начин, за да се защити.

Иначе Златина обичаше улегналите мъже, хората със сложна и деликатна душевност. Съжителството с такива личности я измъчваше, защото те често биваха себични,

залутани в лабиринтите на своите приумици, но с тях тя изпитваше и неподозирани радости, когато се докосваше до света на изкуството, където я водеха тия бледолики мъже с уморен поглед зад очилата и с изнервени пръсти, в които чашката с кафе потрепваше и се разливаше. Професията ѝ я сближаваше с тия хора и край материалите, написани от тях за нейната редакция в радиото, се завързваха и по-кратки, и по-дълготрайни приятелства...

Затова, ако присъстваше на разговора между Тамара и Мартин в мъгливия зимен следобед под рано запаления ресторантски полилей, Златина щеше да се подсмихва на тая история, напомняща появилите се напоследък по света сладникави любовни филми, чиито мелодии бяха станали модни шлагери. Но Златина не можеше да види дребната жена, отдалечаваща се към трамвайната спирка с невероятният си бледозелен тюрбан, който с безпомощна веселост се мъчеше да напомни на забързаните хора за пролетта, за зелените пъпки на кестените. Мъглата димеше край нея, излъхвана от гърлата на градските канали, и я закриваше.

Не можеше да я види, защото от оная априлска вечер, когато Златина стоеше на трамвайната спирка и откъм планината се задаваха с блеснали фарове автомобилите на участниците в международното състезание, бяха изминали няколко години. През това време Тамара вървеше в неделни дни из катедралите на Краков, слушаше под каменните сводове музиката на органите и понякога се канеше да напише писмо на Златина, без да знае, че то няма да намери своя получател. Тя не беше научила за катастрофата, за откъснатия от удара на автомобила парапет на трамвайната спирка и за проснатата върху релсите жена, чиито коси димяха от острата светлина на фаровете. Не знаеше за онова последно видение на взряната към небето Златина – синята ивица на Коринтския провлак, кораба в глъбината, дребен като книжна детска играчка, морските лястовици, чиито ята извираха изпод моста на гъсти

вълма, и над всичко – от единия до другия край на небето – бледата ивица на Млечния път...

И сега, след завръщането си от Краков, Тамара не беше научила нищо за Златина. Увлечена в разказването на одисеята си, тя просто пропусна да попита Мартин за нея. Мислеше да се обади на старата си приятелка след няколко дни, защото неотложни грижи не ѝ позволяваха да направи това по-рано... Ще седнат по женски в някоя сладкарница на чаша кафе да си побъбрят. Толкова време не са се виждали, толкова неща има да си кажат... Златина навярно много е пътувала (преводачката от полски познаваше добре тая нейна страст), ще ѝ разказва за пристанищните кръчми, за морските залежи, за плажовете по непознатите брегове. Тя умееше да съхранява в паметта си много подробности от видяното и когато разказваше, обичаше да говори бавно, сякаш изчакваше да измине разстоянието от един предмет до друг. Увлечена от ритъма на говора ѝ, Тамара си представяше тесните улички, пътищата с пинии, пристанищата със заплували по вълните щайги за портокали и усещаше дъх на влага или на вкиснати бананови обелки.

Това бяха за нея незабравими часове. Затова очакваше с възбуждане деня, когато Златина ще остави на съседния стол чантата си, винаги издута от вестници и ръкописи, ще я погледне с очи, които имат цвета на кафето, сложено пред тях, и като надипли с тънка усмивка слепоочията на мургавото си като на мулатка лице, ще рече: “Е, слушай да ти разкажа...”

Тамара не знаеше за случилото се със Златина и мислено я беше изпращала на път, беше я виждала да стои до куфара си на някое пристанище или да прибира с длан разпиляната от морския вятър тъмно бакърена коса, с гъсти спирални къдрици. Без да има вест от нея, тя беше давала приют на душата ѝ, залутана между каменни здания и подсвирване на локомотиви и кораби, не беше я оставяла сама под дъжда и вятъра на безкрайните пространства... Слаба, безпомощна за самата себе си, Тамара беше сторила чудо, давайки живот, чрез своите мисли, на един отдавна отпътувал от земята човек. Нейното чудо още продължаваше, сподиряше я по улиците на града,

надничаше от витрините, където преводачката от полски виждаше да се плъзга бледото ѝ лице под бухлатия тюрбан. Но чудото щеше да изчезне изведнъж и завинаги, щяха да го запратят в небитието няколко тихом отронени думи: “Златина ли? Нима не знаеш? Ами тя... при една катастрофа...”

И всичко щеше да се завърти пред очите на изненаданата жена. Тя нямаше да каже нищо. Дори сълзи нямаше да усети на клепачите си. Щеше да почувства само остър бодеж в сърцето – сякаш някой изскубва оттам последния дъх на старата ѝ приятелка.

Ето, тя отново върви по сивите улици, без да усеща тротоара под нозете си, върви между нищо неподозиращите хора. Край нея е глухо и улиците са онемели. Но това трае само до следващата пресечка. Шумовете избликват изведнъж, като че ли някой е отпушил гърлото на булевардите и градът целият обраства с тия шумове, подобно обхванатите от бръшляни дъбове в отсрещния парк.

ВРЕМЕТО, КАКТО ПРЕДСКАЗАХА СИНОПТИЦИТЕ, наистина се справи. От юг духна топъл вятър, необичаен за есента. Няколко нощи небето ехтя, сякаш в някакъв огромен склад зад планината разтоварваха камиони с ламарина. Чувахе се пукот на клони, които отърсваха снега си, и една сутрин Мартин, завърнал се отново в планинския дом, видя през прозореца, че склоновете на планината светят с есенната си украса още по-ярки от преди, защото мокротата правеше цветовете им свежи и дълбоки.

Пристигнала предишния ден с обедния влак, майка му цяла вечер се тюхка, че неочакваният сняг е съсипал градината ѝ. На сутринта, развеселена от слънцето, тя се появи на двора и Мартин я гледаше с каква загриженост опипва всяко стъбълце на доматиите, как изправя пречупените хризантеми и се мъчи да



ги закрепил за оградата, как забива колчета и завързва за тях полегналите леторасты на малините. Обходила целия двор и огледала всичко, възвърнато към живот от южняка, тя взе една мотика и като замахваше с все сила, от което цялото ѝ едро тяло се разтърсваше, започна да копае нова леха, превземайки стъпка по стъпка пощадената през пролетта трева.

Мартин се дразнеше от нея, появили се в старостта ѝ, селски навици да чопли непрекъснато земята, а после да се оплаква, че я болят ръцете от копаенето и няма кой да ѝ помогне, забраняваше на майка си да засажда зеленчуци край къщата (“Потрябват ли, ей къде е градът – ще прескоча и ще донеса каквото пожелаеш”), но тя всяка пролет продължаваше настъплението си срещу тревата. Разкопаните лехи ставаха все по-широки и вече превземаха половината двор, въпреки настояването на Мартин край къщата да има само трева със зюмбюли, лалета и хризантеми из нея, с фиданки, под чиято сянка да посяда лете, и с розови храсти. Той особено обичаше японските рози, донесени тук от градината на неговия роден дом. Високи и бухлати, с дребни тъмножълти цветове, чиито кичури караха стеблата да се навеждат до самата трева, тя рози упоително ухаеха и продължаваха да цъфтят дори след есенните слани, които попарваха всичко.

Майката на Мартин привидно се съгласяваше, че на двора трябва да има повече цветя, но ги засаждаше само край оградата, за да не отнемат място от нейната зеленчукова градина. Размахала мотиката, изпод която излитаха със свистене дребни камъчета, тя продължаваше настъплението си срещу тревата. За да убеди Мартин, че купеният зеленчук е съсипан от изкуствени торове и няма нищо общо с отгледания от нея, тя му подаваше едно розово доматице, през чиято изцибрана кожа се виждаха семенцата му. Синът ѝ опитваше хладния от утрото плод. Доматчето беше мръзнало и останалият в сърцевината му лед хрущеше между зъбите. Мартин не откриваше нищо особено във вкуса му, освен дъх на мокра земя или може би на плесен, но задоволството, изписано по лицето на старата жена, му подсказваше, че песькливата

планинска пръст е родила най-хубавите плодове, за които той тепърва ще си спомня, когато майка му няма да я има вече и тревата край тоя дом ще превземе всичко.

Прекарала много години от живота си в прашното провинциално градче, а след това при своя син в столицата, тя беше запазила селските си навици – и вродени, и придобити през детството и младостта ѝ. Когато беше малък, Мартин не ги забелязваше, защото тогава имаше други очи – те можеха само да обичат и да се възхищават – и във всички постъпки на майка си откриваше единствено истината и справедливостта. Дори когато беше обиждан и огорчаван от нея, Мартин бързо ѝ прощаваше, защото целият дом оставаше пуст без майка му – без ехото на стъпките ѝ, без аромата на ястията в тенджерите върху печката, без заревото на бялата прежда, от която тя му плетеше шалче. И Мартин се боеше да я вижда ядосана и тъжна, защото беше чел в някаква книжка, че тъжните хора бързо остаряват. Искаше тя да върви до него все така стройна и весела, с енергична походка, от която се люлее дантелената яка на нейната прилепнала към тялото блуза, и във витрините на магазинчетата, край които преминава, все така да се оглежда букетчето от изкуствени теменужки, забодено над лявата ѝ гръд.

Но годините минаваха – неподвластни на неговите желания. Блузата с дантелената яка отдавна остана в един кошник на тавана и молците я разнищиха. До купчината островърхи обувки на майка му, с които беше ходила да слуша концертите в градската градина (обувките бяха изкорубени, целите замрежени от паяжина), лежеше пепитеният каскет на неговия покоен баща и в него си бяха правили гнездо мишки. Животът променяше хората, ровеше незримо под нозете им, както къртиците ровеха под корените на ябълките из техните дворове. Стройните и пъргави някога тела ставаха тежки и тромави, обаждаха се първите болки, особено през дъждовни дни, в коленете и глезените. Застаналият до огледалото човек виждаше, че очите на отсрещния го гледат изпитателно, долавяше в тях ням въпрос, на който не се мъчеше да отговори,

защото смяташе, че е още рано за тревога, тепърва има да се живее, тепърва има да се умува за това, което неминуемо ще дойде...

Мартин не беше чувал майка си да размишлява с тревога за изчезващото време, което я отдалечаваше с безпощадна делничност от годините на нейните най-чисти радости. Може би дълбоко в душата си тя страдаше за изгубената младост, за празниците, които нямаше да се върнат никога, за годините на цъфтящо здраве, когато стъпките ѝ пееха по улиците на градчето, но с никого не споделяше своята тревога. Мартин си обясняваше това с жилавостта на нейния селски корен. Закърмена с философията на своите прародители – пастири, сеячи и лозари, тя се ръководеше в живота от една проста истина: бори се с това, което имаш сила да победиш, и не вдигай ръка срещу онова, пред което си дребен и нищожен. Завършила само класовете на прогимназията и малко разгръщала страниците на книги, в които по-умни от нея хора се мъчеха да разгадаят тайните на битието, тя се опитваше да стигне до истините на живота по свой път, твърде противоречива понякога в мислите и решенията си, защото всичко, подсказвано ѝ от нейния житейски опит, от болките, съмненията и страданията, през които беше преминала, само на пръв поглед изглеждаше просто и разгадаемо. Зачоплеше ли се в него, виждаше, че то прилича на пирея, с който от години се бореше в градината: мотиката отсича стеблото му и тя мисли, че всичко е приключило, а когато разрови наоколо, вижда, че коренът е останал жилав и лъскав, забит като ковашки гвоздей в пръстта. Той е толкова дълбок, че трябва да изкопае цяла яма, за да стигне до началото му, а може и да не го намери, защото колкото повече копае, толкова повече разклонения на корена открива...

И тъй като не ѝ достигаха сили да стигне до тайната на корена, тя сечеше само видимото – заплетените в нозете ѝ стръкове, които задушаваша браздата и оставяше тия стръкове да се спекат на слънцето. А коренът отново ѝ се надсмиваше

след седмица с друг жилав стрък и тя пак замахваше с мотиката.

Навлязла в седмото десетилетие на своя живот, майка му особено се пристрасти към земята. Тъй като големият град ѝ отне с покривите и опушените си фасади просторите на хълмистата равнина, където бяха преминали най-хубавите ѝ години, а шумовете на автомобилите и трамваите нощем се долавяха в стаята като вълни на дълбок подземен трус, от който чашите в бюфета не преставаха нервно да позвънват до сутринта, Мартиновата майка закопня за онова късче земя в планината, където се белееше ниската, прилична на воденица къща, до чиято врата зеленееше здравец и когато духнеше вятър или завалеше дъжд, мирисът на тоя здравец изпълваше целия дом... Дойдеше ли есен, старата жена ставаше неспокойна. Тръгваше из пазарите, където продаваха фиданки. Избираше гладкостебли черешки с рижи петънца по кората или черни и напукани – сякаш са опушвани на огън, праскови, и като ги увиваше с влажен парцал, за да не изсъхнат корените им, се блъскаше в автобусите, поели по завоите на планината, приела без огорчение укорите на хората, които се мръсеха и мърмореха, когато клончетата на фиданките ги дращеха по лицата.

Тя полагаше в земята корените на плодните дръвчета така нежно и грижовно, както майката полага в люлката своята невръстна рожба. Мартин я гледаше и това сравнение не случайно му идваше наум: старата жена оправяше с пръсти преплетените клончета на фиданките, сякаш приглаждаше детска косица, говореше им нещо, може би: “Дано доживея напролет да видя зелено листенце и бяло цветче” и увиваше с вестник стеблата – да не би заек да обели през зимата корицата им.

Донесе и лозови пръчки от запуснатия двор на Мартиновия роден дом и ги засади до терасата. Знаеше, че в тоя планински край през есента се захладява рано и гроздето ще си остане кисело чак додето го затрупа снегът, но това не я

разколебаваше. За нея беше важно да засади корена в земята, да мисли за него, когато паднат пролетните слани, да се радва, когато види изресилите димятови ластари или цъфналите на черешката само две цветчета – като обички, – и да не спи по цели нощи, когато мине градушка и помете всичко. Радваше се на плодовете, когато заруменееха и между листата се чуеше свирукането на косовете, но не откъсваше първа от тях да си разкваси устата: пращаше ги на Мартин в столицата и те изгниваха, докато вечно заетият ѝ син се сетеше да отиде до пощата, или викаше случайно задали се по пътя непознати деца и им даваше шепа черешки.

В тая нейна привързаност към земята нямаше нищо себично. Тя даваше на пръстта труда, надеждите и тревогите си и очакваше отплата не от дървото или от лозницата – удовлетворяваше я мисълта, че е отгледала техния плод, че е доживяла деня да му се порадва. Навярно без да съзнава това, в годините на своята старост тя беше овладяна от оня вечен стремеж на човека да остави следа след себе си. А какво можеше да остави на другите една душа като нейната, блъскана подобно речен камък от бързеите на живота, какво, освен някое засадено от ръката ѝ дръвче, което да цъфти и зрее и в годините, когато няма да я има вече на земята?... Мартин си спомняше, че когато за пръв път тя и баща му го заведоха на село (тогава беше четиригодишен), неговата баба му откъсна няколко черешки от едно старо хралупесто дърво, чиято кора цялата беше забелена и навита на фунийки, и като му ги подаваше с черната си шепа, рече: “Това дърво го е посадил твоят праядо Еремия...” Кой беше тоя човек? Къде почиваше прахът му? Никой не можеше да отговори на мълчаливия Мартинов въпрос. А черешата, посадена от тоя незнаен жител на земята, продължаваше да се държи с корените си за пръстта, в клоните ѝ бръмчеха пчели и косове ронеха костилки от ранозрейката върху козирката на Мартиновата шапка.

Колкото нежно се отнасяше майка му към фиданките, лозниците и цветята, толкова безмилостна беше към тревата. Не даваше стръкче да се покаже в лехите и скубеше кощрявата

и типеца и ги хвърляше зад оградата или сечеше с мотиката си проклетите стебла на пирея. В нашествието на тревата, което не спираше въпреки усилията ѝ, тя виждаше заплахата не само за своите растения; душата ѝ може би, без да съзнава това, усещаше, че вечният бурен, който идваше от безкрайността, тласкан на вълни от вятъра, пътува през необозримите пространства, за да скрие под себе си и нея, и всичко наоколо. Като я гледаше, застанала сред своите лехи леко разкрачена, с впити в пръстта боси нозе, Мартин си мислеше, че майка му прилича на самотен, обграден отвсякъде воин, който се брани и няма да се предаде, живо ли е сърцето му – няма да се предаде, въпреки че тревата, докато мотиката безмилостно я сече пред нозете на старата жена, хитро се прокрадва и настъпва откъм гърба ѝ...

Всичко, което подяждаше корена на дървото, на лозницата или на цветето, беше враг не само на градината, но и на самата нея. Мартиновата майка ненавиждаше къртиците например. Не затова, че прегризваха корените – на тяхно място можеха да се засадят други растения. Тя воюваше срещу силата на запустението, срещу предчувствието за смъртта, чиито черни циреи – къртичините – се показваха между лехите и до корените на фиданките... Мартин я виждаше как се приближава дебнешком до шаващата купчинка, как изчаква върхът ѝ да се изостри и тогава замахваше с тежкото острие на мотиката. Чуваше се тъп звук. Посеченото животинче не се и показваше. То оставаше под пръстта, затыпкано от безжалостните ѝ нозе. В борбата с къртиците старата жена беше особено настървена. Зашаваха ли пръстта в градината, тя оставяше всичко: чорапа, чиято прокъсана пета наплиташе, нарязаната китка магданоз в кухнята, тигана върху печката, където кромидът можеше да загори. С тежки дебнешки крачки и с остри очи, каквито навярно има ловецът, открил жертвата си, тя се отправяше към скритото в земята животинче – невидимо, както е незрима болката – и замахваше с мотиката, защото тая шаваща купчинка предвещаваше запустение...

Преди две години, през пролетта, в планинския дом се появиха съсели. Това бяха големи колкото катерица гризачи със сребристосива козинка, с рошави опашки и пъргави крачета, с които тия пришълци само за миг се изкатерваха от земята до най-затуления кът на тавана. Когато видя за пръв път съселите, Мартин помисли, че това са някакви особени катерици-албиноси и се зарадва на тяхното появяване. Беше му приятно да гледа белезникавите им коремчета, които се мяркаха през цепнатините на дъските под стряхата (там съселите започнаха да си правят леговища от намерени по двора кълчища, парцали и късчета хартия); драго му беше да слуша потракването на циглите, когато неканените гости започнеха да се гонят по покрива; с възхищение наблюдаваше скоковете им от стряхата до сведената над реката липа, чиито листа така изшумоляваха, сякаш някой беше хвърлил камък откъм пътя. Мартин си мислеше, че играта на съселите ще го разсейва след неговата уморителна работа и през часовете, когато така дълго мъчещата го болка в кръста ставаше нетърпима, но се излъга.

Сивоопашатите албиноси поиграха само седмица, прилични на циркови акробати, които се надпреварваха да покажат своето изкуство, после изчезнаха и когато Мартин предположи, че тая странстваща циркаджийска трупа за съвсем малко се е отбила в къщата, просто да я огледа, и е продължила с бохемска развеселеност пътя си, на тавана се чу стържене. То беше тихо и на Мартин му се стори, че в отсрещния дол дървари режат някоя бука и до слуха му достига скриптенето на триона. Но тоя звук стана по-силен, задържа се в единия ъгъл на тавана, след това в другия и една сутрин, когато Преводача излезе на балкона и се нареди да седне до масичката, за да продължи работата си над преводите, видя, че мозайката пред него е посипана с дребни стърготини и стружки. Вдигна очи към дъските на стряхата, чиято широка козирка лежеше над балкона, и видя муцунката на един съсел, а след това два остри като длето зъба, които със скриптене се забиваха в гредата. Тропна с крак. Съселът трепна, но не избяга. Погледна го

изпитателно с черното си като зрънце от къклица око и продължи своята работа...

Нощем стърженето на съселите го разбуждаше и той, вгледан към тъмния таван, имаше усещането, че целият дом е нападнат от дървояди, които безмилостно го разнищват. Гризачите заспиваха на разсъмване (или може би Мартин тогава потъваше в сънищата и не чуваше скриптежа), но щом росата по двора светнеше от слънцето и се обадеха чучулигите, съселите отново идваха над главата му като преплъзваха своите сребристи коремчета по дъските на стряхата и напук на неговото нервничене ронеха стружките от гредите направо върху пишещата му машина.

Раздразнението на Мартин от тия нахални пришълци се разсея, когато в леговището на съселите под стряхата се чу писукане. Той вдигна очи, помислил, че това е обаждане на новоизлюпено врабче, но видя в цепнатината между дъските коремче с мокри цицки и разбра, че под стряхата на планинския дом са се появили рожби на съселите. Тъй като всяко рождение беше чудо за Мартин, той се зарадва много на тия нови обитатели в дома до реката и му беше приятно, когато вдигнеше поглед от белия лист, да съзерцава техните плахи разходки от едната гредка до другата – съвсем късо разстояние, което изморяваше розовите им краченца, и новородените полягаха да си починат – дребни, с голи като плужеци телца, които бяха толкова бледи, че му изглеждаха прозрачни.

Стърженето на съселите, което продължаваше всяка нощ, вече по-малко дразнеше Мартин (той може би свикна с него) и първата работа на Преводача, когато застава на балкона, беше да погледне към дъските на стряхата. Щом там се мернеше мокрото коремче на майката и се чуеше птичото писукане на новородените, той забравяше безсънищата си и сядаше успокоен до масата, за да продължи работата си.

Сутрин майка му започна да се оплаква от главоболие:  
– Цяла нощ не мога да мигна – говореше тя бледа, с



посивели торбички под очите. – Откъде се появиха тия проклетници? Ще съсипят къщата...

Мартин не ѝ отговаряше нищо, защото сам не знаеше как да се пребори със съселите. Пък и не искаше да ги гони сега, когато отглеждаха малките си. Но майка му, изглежда, беше на друго мнение. Мартин я видя да обикаля къщата, загледана към стряхата (сигурно се опитваше да налучка пътищата на гризачите), после зърна майка си под балкона – слагаше посипана с отрова царевична баберка върху парче от керемиди.

Резултатът не закъсня. След два дни, като премиташе кухнята, майка му измъкна изпод печката нещо меко, приплеснато, изнесе го с лопатката до вратата и вместо да се сепне, защото пред нея лежеше мъртва, навярно влязла през комина на камината твар, сива като плъх, старата жена без никаква боязън хвана за опашката отровения съсел и с нескрито злорадство в очите го понесе към Мартин. Той не очакваше да види подобна картина и се дръпна изненадан. Мъртвото телце със съвсем избеляло, сякаш посипано с пепел коремче висеше под пръстите на майка му и той забеляза мокрите цицки, които беше зървал през процепите на дъските.

– Какво си направила? – погледна я той. – Отровила си женската. А тя има малки...

Сякаш усетили, че наблизко е майка им, съселчетата се разшаваха и записукаха. Погледът на старата жена се вдигна към стряхата над балкона. Като опипваше греда по греда, за да разбере къде точно са малките, тя съзря през една пролука на дъските кълчищените фандъци на леговището им и техните помръдващи крачета...

Следобед, когато се връщаше от разходка до близките водопади, Мартин видя, че по покрива на къщата върви висок мъж с разкопчано дочено яке. Помисли, че това е повикан от майка му работник, който сменя счупените цигли (в дъждовни дни таванът на северната стая се мокреше), но забеляза, че мъжът се отправя към южната страна на къщата и започва да разпокрива стряхата над балкона точно там, където е

леговището на съселите. До оградата стоеше Мартиновата майка, подпряла ръце върху дръжка на лопата. Тя говореше с непознатия мъж и сочеше към стряхата. Човекът от покрива подхвърли към нея нещо бяло, не по-голямо от орех. То изписа къса парабола, падна в тревата и лопатата на старата жена се стовари върху него. Втори замах на лопатата, втори тъп звук от удара, подвиждане на оня с избелялото яке: “Брей, мамка им, колко са се наплодили – плъзнаха по цялата стряха!...” И Мартин разбра, че майка му е повикала краваря, чието стадо се обаждаше със звънците си отвъд реката – повикала го е да избият съселите...

Тя замахваше с лопатата така весело и енергично, сякаш не убиваше, а преобръщаше пръстта, в която се канеше да пусне я семка от слънчоглед, я луковичка на синчец...

Краварят, слязъл от покрива, се ръкува с Мартин. Дланта му беше едра, напукана, и мирисът на тор и на мляко, който дълго остана по пръстите на Преводача, се излъхваше от тия пукнатини. Мъжът пи чаша ракия, подадена му от Мартиновата майка (замижа и ливна с един замах парещата течност в гърлото), избърса устни с ръкава си и изчезна към речния брод, откъдето идваше песента на звънчетата...

В къщата не се чуваше вече никакъв звук освен писукането на главните в печката и пошляпването на пантофите, когато Мартиновата майка – развеселена, забравила за главоболието – тръгваше да вземе чиния или буркан с компот от шкафа.

Невръстните рожби на съселите вече не шаваха над Мартиновата глава и не отронваха ни сламчица, ни калчищена нишка върху сложения пред него бял лист. Те лежаха десетина на брой по тревата край оградата, приплеснати от ударите на лопатата, лежаха с мъртви очи, неуспели да зърнат небето, защото им го беше отнемал покривът.

На сутринта Мартин не ги видя вече там. Бяха изчезнали така неочаквано и мълчаливо, както бяха се появили на света...

Имаше нещо жестоко в постъпката на неговата майка и то караше Мартин не само да размишлява за случилото се, но и да търси отговор на много въпроси, тревожили го през живота му. Смъртта на невръстните съселчета беше нещо съвсем дребно, което можеше да бъде отминато без внимание, но то разголваше черти от характера на майка му, обясняваше нейни постъпки, правени обмислено и хладнокръвно, без никакво съжаление и угризения на съвестта. Тя, която познаваше цялата сила на майчинския нагон, защото бе носила рожба под сърцето си и бе треперила над нея, без капка съжаление държеше за опашката мъртвата съселица с мокро от бозаенето коремче и оглеждаше стряхата, за да открие рожбите ѝ, към които също щеше да бъде безпощадна. Какво я подтикваше към тая разправа? Дали само заплахата на гризачите, чиито зъби дълбаеха гредите на покрива? Или това беше проява на един неотстъпчив характер, който трудно се отказваше от взетото решение: вие не ме оставяте на мира, вие смятате, че вече сте господари на къщата – аз ще ви дам да разберете!..

Тя беше вземала неведнъж такива решения. И не беше отстъпвала от тях, дори когато се увереше, че не е права.

Прекарала най-хубавите години от своя живот с Мартиновия баща – сговорчив човек, понякога затворен и необщителен, но винаги внимателен и сърдечен, надарен с умението да се усмихва шеговито дори в най-трудни мигове – тя до дълбоки старини го ненавиждаше и се мъчеше да заличи в себе си не само спомените за тоя човек, които се оказваха жилави като пирея в градината и отново пускаха зелени връхчета, когато ги отсечеше – мъчеше се да заличи синовното чувство на Мартин към него. Тя не можеше да прости на своя покоен съпруг, че е пренебрегнал нея, дете е крепяла на ръцете си къщата, дете не е давала прашинка да падне на него, и се е увлякъл по оная яловица, въртиопашка, саанска коза (тя не подбираще обидните думи, когато говореше за нея), не можеше да хване ръб в сърцето ѝ раната, нанесена от оня, чийто гроб отдавна беше тревясал и обхванат от корени на люляци.

Вместо да се приглуши от времето, омразата ѝ растеше. Мартин си обясняваше това със самотността на старата жена: оставила вече всичко зад гърба си, тя отърсваше спомените като прах, натрупан в душата ѝ по нелеките пътища на живота, и се държеше неотстъпно за своята омраза, дори към обичани някога хора, които са наранили честолюбието ѝ – държеше се като за тояжка, която я крепи да стои непоклатимо на краката си, уверена, че така най-достойно защитава своята чест.

А нищо скандално не беше станало през ония години в тяхното семейство – поне Мартин не можеше да си спомня някоя неприятна сцена, събрала пред вратата им любопитни съседи или породила мълва, която обхожда къща по къща. Нощем родителите му се счепкваха, но разговорът им се водеше с приглушени гласове, за да не се чува в съседната стая, където спеше синът им, и на улицата. Тия разговори понякога продължаваха цели седмици, но всичко изречено не излизаше от къщата – попиваха го стените, одеялата, измачканите от неспокойни сънища чаршафи. Глухите обяснения на баща му и хлипането на майка му оставаха семейна тайна, която тровеше дома, но не биваше в никакъв случай да се промъкне навън, затова Мартиновата майка сутрин със суеверен страх открехваше прозорците и изтърсваше одеялата: струваше и се, че семейната тайна ще излети изпод нейните ръце и ще се разнесе из градчето...

Цялата история за връзката на своя баща с оная жена Мартин разбра след погребението на стария. Беше смутен и объркан. Думите на майка му като размътена вода, през която не можеше да види дъното, подкопаваха неговите най-хубави спомени, ронеха се камъче по камъче и той, усетил глухотата на ямата под тях, се боеше от срутването им.

В съзнанието на Преводача неговият баща беше останал непроменен: с бледото си изпито лице, с размятаното от вятъра пепитено сако, край което се носеше свистенето на педалите, с усмивката, която надипляше две дълбоки бръчки в ъглите на устните и като че ли правеше светло и прозрачно не само лицето, а и душата му. Но думите на Мартиновата майка

облепваха тоя образ като ръждив прашец, който отначало само заличаваше тук-там контурите му, ала след време ръждата започна да пуска пипалата си в него, да лющи меките преливания на цветовете, да сковава нозете, с които покойният човек беше прекосявал безкрайните пространства на спомените...

В душата на Мартин се бореха две чувства – предишното благоговение пред баща му и прокрадваща се омраза към него. В годините на младостта си той усещаше, че започва да надделява второто чувство – и това му причиняваше болка. Съпротивляваше се на майчините си думи, но беше безсилен пред тях и мъка свиваше сърцето му, когато гледаше как тя се стараеше да заличи и последната следа на баща му вкъщи; подари пепитеното сако на непознати хора; хвърли на тавана фотографиите от семейния албум; даде на някакъв далечен роднина джобния часовник на баща му, който някога лежеше със сребристото си синджирче върху кръглата масичка сред стаята... Тя прогонваше спомените за баща му, както припряно гонеше осите, влезли през отворения прозорец, и можеше да бъде доволна, защото отпътувалият от света човек нямаше с какво да се брани...

През целия си живот Мартиновата майка се боеше от болката – не от оная, която измъчва душата, а от другата, чиито белези са видими: подпухнало гърло, обрив по тялото, пламнало от температурата лице... Случеше ли се през детинството на Мартин да го навести някоя от наричаните тогава “редушки” – дребна шарка, заушка, дифтерит или скарлатина, майка му изпадаше в паника. Вареше билки, правеше компреси, разтриваше мокрото от температурата коремче на момчето, търчеше посред нощ да търси лекар и не мигваше до сутринта, облакътена до леглото на своя болен син. Тя, още преди да тръгне на училище, беше видяла как умира нейната по-стара сестра – вече мома за омъжване – и в детската си уплаха беше разбрала, че за човека най-страшно от всичко е болестта, защото тя затваря завинаги очите му. Тогава бе открила, че

съществува и душевно страдание: това беше протяжният плач на майка ѝ, приличен на накъсана от хлипане песен, чиито думи се ронеха, разядени от болка, както се ронеше мазилката под стряхата на старата им къща; това беше сивото като пепел лице на баща ѝ, по което се стичаха сълзи и той не ги избърсваше, а оставяше солената им влага да се задържа в угълчетата на устните му и когато мъчително си поемаше дъх, като риба на сухо, усещаше да го задавя тяхната горчилка. Болката на душата сепваше момиченцето, но не го плашеше, защото детските очи забелязваха, че за разлика от поваления на леглото болник, оня, чиято душа страда, сяда на масата и не се мръщи на това или онова ястие, а яде с охота, разговаря с другите и в гласа му се долавят бодри нотки, дори човек може да го види как се усмихва на нечия шега, забравил, че само преди час сърцераздирателно е плакал или е стискал зъби от болката, която разяжда душата му... Нямаше шишенца с лекарства, нямаше го острият дъх на валериан или на мащерка – родителите на Мартиновата майка след ден-два вече си говореха за прекопаването на слънчогледа, за маната по памида, за метилясването на овцете, които били пасли в някакво мочурище и по енергичната им походка и по бодрото тракане на вратите момиченцето разбираше, че тая кратка болест на душата им е изчезнала безвъзвратно. Струваше му се дори, че в страданието на родителите има нещо пресилено, че те правят това не толкова, защото страдат, а защото искат другите да оценят скръбта им, да кажат, че всичко е направено така, както трябва. Как иначе момичето можеше да си обясня по-късно това, че още през следващите месеци за покойната му сестра започнаха да споменават между другото в своите съвсем делнични разговори?... Дъщеря им беше малка тогава и грешеше, защото не разбираше, че всевластният живот се мъчи да отдръпне очите на страдащите от причинители на тяхната болка, за да им върне увереността, че трябва да се живее въпреки всичко. В по-късните години на своя живот, когато горчивата чаша не отмина и нея, тя разбра, че в много свои размисли за болката на душата се е лъгала, но до дълбоки

старини остана с убеждението, че човешкото страдание е резултат преди всичко на душевна неустойчивост и на слаб характер. “Твърдият човек по-малко страда – казваше тя, – защото умее да отдели неминуемото от маловажното и случайното. Умее да приеме първото с примирение, а на другото да обърне гръб...” Оня, който търсеше многобройните преходи на багрите между черното и бялото, трудно можеше да бъде разбран от нея дори когато тя го обичаше или уважавам.

Изглежда, нейният син беше се появил на света, за да опровергае убеждението ѝ, че нещата в живота са твърде прости и се решават предимно от човешкия характер. Въпреки че беше наследил от нея упоритостта и неотстъпчивостта на някогашните селяни, чиито навици тя носеше в кръвта си, Мартин още от малък беше болезнено чувствителен, лесно нараним и тая негова болезненост растеше и се усложняваше с годините. Душевните му състояния рязко се меняха – миговете на съзерцание и съсредоточаване отстъпваха място на внезапна развеселеност или на мрачно мълчание. Майката разбираше уязвимостта и беззащитността на своя син и тъй като не можеше да го промени и да го направи свое подобие, въпреки нееднократните си опити, започна да се отнася покровителствено над него. Кой друг, ако не тя, майката, имаше право на това? Смяташе, че без нейните грижи и напътствия Мартин, подвеждан от чувствата си, а не насочван от разума, прави грешка след грешка, и се мъчеше да го отклонява от неравния път. През младежките си години синът ѝ, който беше започнал мълчаливо да се съпротивлява на това наставничество, все още долавяше в постъпките на майка си нежност и загриженост. Това го караше да се чувства уверен и сигурен под златната сенчица, за която се говореше в някогашното злополучно стихотворение. Но годините минаваха. Сенчицата ставаше все по-малка и не можеше да обърне душата на възрастния вече човек, а старата жена се мъчеше да не го пусне извън нейните очертания. Тя предпазваше сина си от несигурни приятелства, особено от

жени. Отначало проявяваше нежност и внимание към оная, която Мартин бе обикнал, а после постепенно започваше да охлажда, особено като разбереше, че синът ѝ отдава цялото си внимание и грижа на новопоявилата се в техния дом жена. Започваше да споделя с Мартин уж случайно чути разговори, да рови като къртица под корена, докато един ден стъблото останеше да стърчи над земята със суха шума. Тогава в къщата ставаше тихо и пусто. Мартин се затваряше в стаята си и страдаше. Чувстваше се безкрайно самотен и безсилен да направи решителната крачка срещу тая, чиято необяснима за него майчина обич го потискаше и нараняваше. Но тъй като майка му знаеше, че от такава рана не се умира (“Само смахнат човек може да посегне на живота си за една жена. Жени колкото щеш – майката е единствена!”), тя изпълваше къщата с тракане на тенджери и лъжици и подреждаше масата за празничен обяд, чиито залъци засядаха в гърлото на Мартин...

И той започна да усеща, че разстоянието между тях двамата, макар да седяха на една и съща маса, от ден на ден става все по-голямо – сякаш между тях не лежаха чиниите, от които димеше лютив супа, а това бяха обли камъни от поречието на една буйна някога река, чиято вода все повече изтъняваше и сега се виждаше само в подмолите и между овалните синявици по бързеите. Майката на Мартин посягаше към чинията и на Преводача му се струваше, като я гледаше през парата на супата и едва различаваше чертите на нейното спокойно, тържествено лице, че тя протяга ръката си от някакъв отвъден бряг, и тая ръка е дълга и лека като самотния вик на кукувицата, който се носи над поречието...

– Появил се е отново язовецът в лозето – каза тя. – Ще съсипе гроздето. Мискетът вече е узрял, чепка няма да остане от него...

Тия думи на майка му значеха, че е решила още днес да отиде до своето родно село, откъдето сестра ѝ беше провела вест за появата на язовеца. Мартин каза, че след снега навсякъде е много мокро и разкаляно и няма смисъл точно сега



да се лута из тия хълмове. Тя отговори: “Добре, ще отида друг ден”, но само след час, когато Мартин беше седнал до пишещата машина, старата жена започна да приготвя багажа си за път.

– Ще тръгвам сега – каза тя.– До утре язовецът може да съсипе цялото лозе. Ще се обадя на някой ловец да му види сметката...

Мартин разбра, че е безсмислено да я увещава повече. Щом беше решила да тръгне, нямаше сила, която да я спре.

Желязната порта скръцна и той видя майка си да се отдалечава по калния път смалена от годините, с едър като юмрук побелял кок над тила и с тромава крачка, която с упорита ритмичност разклащаше наметнатите с тъмновинен селски шал рамене и я отвеждаше към тясната просека, между чиито черни стебла се губеше пътят.

Тоя язовец беше се появил преди няколко години. Говореха, че язовината му била в един дол, където той денем спял, а нощем се отправял към лозята. Това караше Мартин да се усмихва, защото след пиесата “Папагал в лозето”, в която внукът на Есеиста, отличен с голямата награда за драматургия, беше оставил своя герой да размишлява сред лозето за различните житейски дела, сега беше се появило друго, все още неописано действащо лице, което не се луташе из философските лабиринти на битието, а чисто и просто ядеше зрелите гроздове и по стеблата оставаха само сухи чепки.

Мartiновата майка как ли не се бори с язовеца, но не успя да го прогони. Посипа от четирите страни на лозето натрошени пъздерки, които нощем светеха като фосфорни, и редно беше човек да помисли, че злосторникът не ще посмее да прекоси тая преграда. Но той само две вечери се колеба – души пъздерките, дъвка ги и плю трошливата им дървесина и през третата нощ опоска всички мискетови лози. Тогава Мартиновата майка доведе едно момче от селото и то се качи на черешата сред лозето да закове тенекиено кречетало. Имаше вятър и ламаринените пластинки така звънтяха, че всичко наоколо се

изпокри – ни птица остана, ни лалугер, само сегиз-тогиз над тревата се показваше някое уплашено око. Но вятърът не винаги духаше, пък и язовецът свикна с неспирното гъргорене на ламарината и престана да му обръща каквото и да е внимание. Още по залез, щом видя през гърлото на язовината как шарената блуза на момчето и побелелият кок на старата жена се изгубват сред ластарите на горунака, язовецът излезе от леговището си да се поразтъпче и докато изгря месечината, не остави нито зърно в другата вада, където зрееше памидът...

Всичко беше опитано, без да има полза. Оставаше последното средство – да дойде ловецът и да залегне между къпините. Майката на Мартин знаеше, че сачмите нямат милост.

Докато тя обхождаше сечините и търсеше пътеките на язовеца, а след нея вървеше ловецът, препасан с патрондаш и с перо от сойка на шапката, докато избираха скришно място, където оня с тулската двуцевка ще изчака своята жертва – дори това да му струва не една и две безсънни нощи, слънцето натопли земята, локвите изсъхнаха, пръстта изпръхна и зад брода се чу подвиждане на орачи, които забраздваха с конете си дребните късчета земи между зеленчуковите градини и гористите склонове на планината.

Сутрин гората се изправяше пред Мартин с цялото великолепие на своите есенни цветове. Росата караше да сияе всеки листец, всяка паяжина, понесена в небето. Въздухът беше мек и звънък. Когато се чуеше гръм откъм каменоломната, неговото ехо се предаваше от склон на склон тънко, звънтящо, сякаш и то бе изковано от златното сияние на есенните гори. През деня окото свикваше с преливанията на багрите, насищаше им се и те започваха да губят своето утринно очарование, свързано за него не само с цветовете, но и с уханието на влажните мъхове, на папратите и на окосените млаки, което изчезваше през деня. Но мръкнеше ли, Мартин отново усещаше край себе си особеното, неизразимо с думи очарование на есенната гора. Свечеряването се прокрадваше

през просеките, луташе се край бродовете на реката, спускаше се през прорезите от птичите криле, оставени в небето, ала не можеше да обгърне котловината, защото сиянието на дърветата пронизваше здрачината и я правеше безплътна. Тя повече се чувстваше, отколкото беше зрима, и всичко наоколо потъваше не в лека сянка, а в някаква своя съкровена мисъл.

И така до утрото, когато шумът на листопада утихваше и росата светваше по клоните и по крилете на дивите пчели.

Мартин гледаше свечерените хълмове и си мислеше за ловеца, който сега се е спотаил сред къпините и чака язовеца. Само шапката му с перо от сойка се вижда над бодливите плетеници. Заслушан в шумовете на гората и на лозовите ластари, ловецът си мисли за язовеца: добре ще бъде, ако е свински. Тлъст е и от сланината му ще сварят цяла тава сапун. Кучешки ли е, всичко трябва да се хвърли. Дори кожата му вони на псе...

Листопадната вихрушка шумеше, сякаш ловецът беше излязъл от скривалището си да се поразтъпче и обръщаше гръб срещу вятъра, за да запали цигара. Като извикваше във въображението си приведената над огънчето дребна фигура, Мартин неочаквано си спомни за своя баща – може би пушката на непознатия човек, който гледаше към сечините, го подсети за него.

Ако беше жив, сега бащата на Мартин щеше да се гуши сред къпините, вместо тоя селянин, и да дебне язовеца. Въпреки неговото настояване отиването до лозето да се отложи за друг път, защото е много уморен, а рано сутринта има важна работа, той щеше да прегледа гумите на велосипеда и сподирян от мълчаливия поглед на жена си, щеше да закриволичи по пътя, догонвайки лъчите на велосипедния фар, и да се отправи към хълмовете на запад, които се виждат над потрепващата цев на презрамчената му пушка...

Много години бяха изминали от последното отпътуване на тоя човек. Едва ли вече някой си спомняше за него... Мартин мислеше за съдбата на своя баща, която навярно щеше да бъде

и негова участ. Люляците над гроба на стария бяха станали толкова гъсти и бухлати, че не се виждаше нищо от изравнената със земята тревясала могила. Всичко – и възвишеното, и печалното в неговия живот – беше дадено на бурените. “Всичко – мислеше си Мартин, а душата му се съпротивляваше на бездната, над която се надвесваше, когато произнасяше тая дума. – Дъждовете подкопават родната къща, дървоядът разнищва мебелите, молецът тържествува по празничните дрехи, ръждата прогизва велосипедното звънче... Сърцето би могло да се примири с това, ако времето със същата безпощадност не посягаше и на най-съкровено в човешкия живот... Как да го спасим? Имаме ли сила за това?...”

Смрачената в доловете гора светваше като докосната от фара на залутан сред планината колоездач, когато минеше вихрушката с изпредено от земята до небето сияние. Тая баладична светлина озаряваше най-потайните кътчета на Мартиновата душа и той виждаше да лежи в самата ѝ глъбина, както бе лежало пред прага на техния дом ловджийското куче в смъртния час на баща му, неговата тиха и нежна обич към тоя възхищавал и тревожил сърцето му човек...

С какво особено, надмогнало делниците, събитие беше свързал живота си скромният жител на провинциалното градче, за да го запомнят хората? С никакво. Животът му беше съвсем обикновен: сутрин отиваше с велосипеда до ветеринарната лечебница, след работа – до месарницата или в зеленчуковата градина при реката, вечер – отпуснат на креслото – четеше вестник, докато майката на Мартин белеше картофи или пържеше домати със сирене. Седмиците се въртяха така еднообразни, с привичен ритъм, който се изменяше само в празнични дин. Тогава отиваха на излет или поканваха у дома приятели и познати. Гостите се нареждаха край разтегателната маса, заела половината стая, пиеха ракия и разговаряха за свои домашни работи или за станали в градчето събития. Разговорът вървеше спокойно до мига, когато ракията почнеше да размътва очите. Тогава гостите сваляха саката си и ги размятваха по леглото, разгърдваха се, набутваха

вратовръзките в джобчетата на жилетките и кроткият разговор изведнъж променяше тона и насоката си. Заговорваха за данъците, за скъпотията, за околийския началник. Захващаха се с политиката. Изглежда, че всички ги болеше за това или онова, защото говореха разпалено, убедени в правотата си, забравили, че между тях, въпреки многогодишното им познанство, може да има някой, който запомня всичко и ще го каже, където е нужно. Стигнаше ли работата до политиката, страстите се разпалваха и Мартиновият баща разбираше, че празникът е свършил. Опитваше се да започне друг разговор, но разгорещените в спора гости не се отклоняваха от своето. Тогава и той, не малко видял и премислил в живота си, казваше: “Тя, политиката, е сложно нещо и не е залък за всяка уста. Но в едно съм се убедил: започнат ли да се разминават думите и делата, работата не върви на добре...”

Това правило – за думите и делата – беше го ръководило през целия му живот. Той се мъчеше да го спазва винаги, за да опази чиста съвестта си, и в награда получаваше повече неприятности и огорчения, отколкото радости, защото отбягваше да се съобразява с една немаловажна подробност: срещу подлеца и лицемера трябва да воюваш с неговите средства. В противен случай ще ти бъде трудно да спечелиш схватката само с голите ръце на правотата си. Но тъй като в живота му не бяха се случили особени събития, които да поставят на изпитание честта и съвестта му, той можеше да каже, че е минал спокойно и честно дните си: зло на човек не е сторил, когато е можел да помогне, не е пожалвал силите си...

Възпитан от своите родители да тачи и крепи семейството (“Ако ти се е паднала умна и сговорна жена, ще живееш добре, ако не си имал късмет, ще търпиш – няма как...” – съветваше го майка му). Мартиновият баща беше се примирявал с неотстъпчивия характер на своята жена и особено мил и нежен стана с нея, когато се роди момчето. В къщата беше весело от бърборенето на малкия, дори от плача му, взаимните грижи сближаваха родителите и всичко предсказваше тих и сговорен живот.

Но невидимата за другите пукнатина между двамата, разяждана от времето, трудно можеше да се заличи, дори когато я спояваше среброто на едно детско гласче.

Мартин се връщаше мислено към оня августовски ден, когато кипарисите на гробището чернееха като опушени и жената, прилична на скандинавка, плачеше задавено за баща му, тласкана от лактите на няколко едри селянки. Едно човешко чувство, докосвано от погледите и мислите на събраните там хора, се носеше подобно скъсана паяжина над полегналата трева, прекосяваше оградата – тънко като лъч от лятното слънце и се изгубваше над изпотъпканите от коне и каруци стърнища. Сега, в нощта на големия листопад, Мартин разбираше колко възвишен е бил в своя порив баща му. Въздържан във всичко, сковаван от своята стеснителност и от задълженията си към хората, с които го е свързала съдбата, в един миг на душевна слабост или на просветление той е направил необичайната за него крачка. Изменил на строгите правила в живота си, баща му изведнъж е разбрал със смущение и задъхваща го радост колко щастлив може да бъде човек. Трябвало е да крие своите чувства, макар че тая обич не е ограбвала с нищо другите, трябвало е да поеме риска на отклонилия се от повелите на разума съпруг и баща и той, душевно мекият и отстъпчив човек, за пръв път твърдо и неотклонно се е отдал във властта на неизпитваното дотогава чувство на привързаност и просветление.

“Да поемеш риска, за да защитиш едно чувство, с което те е ощастливила съдбата, без да мислиш, че можеш да изгубиш всичко останало, това е може би най-възвишената проява на човека...” – мислеше си Мартин.

Той се връщаше към свои преживявания, в които неизмеримата радост бе неотделима от болката, и разбираше, че тая болка също е възвишена, защото е сянка на пронизвалата го със светлината си обич. Спомняше си моста над Коринтския провлак, изпод чиито сводове излитаха гъсти валма лястовици

и Златина им се усмихваше, притисната до рамото му; спомняше си лозницата край балчишкия залив и томчето със стихове на Норвид, от което влюбената в автомобилния състезател жена четеше строфите за човека, прикован със златни гвоздеи; усещаше да шуми зад прозореца гъст сняг и от огледалото, прилично на самолетно прозорче, го гледаше безнадеждно обичаната през юношеските години жена, която бе събирала праха на своя мъж изпод отломките на изгорелия самолет. Мъчителна обич. Всичко беше заплетено с болка. И под пепелта беше останало живо въгленче.

“Утре ще отида до каменоломната – каза си Мартин, загледан към пътя, където чернееха съвсем оголели от вятъра дървета. – Ще помоля майсторите да издялат един мраморен къс за татковия гроб...”

Небето над хълмовете беше тихо, тъмномастилено и в неговата глъбина се разпалваха безброй съзвездия, все по-ярки с настъпването на нощта. Те сякаш не стояха на едно място, а се приближаваха едно към друго да си кажат нещо. Падащи звезди, необичайни за есента, обхождаха цялото небе и създават у Мартин впечатлението, че всичко над него пътува, подмамено от някаква вечна загадка.

Видя по пътя човек с фенер, който се клатушкаше от вървежа. Помисли, че е дървар, запътен към сечищата, но когато пътникът прекрачи канавката и се отби насам, разбра, че това е майка му. Тя вървеше опипом, с тояжка в дясната си ръка, залиташе, спъната от някоя къртичина, и като плъзгаше светлината на фенера по стеблата на дърветата ту от едната, ту от другата си страна, вървеше бавно, съпроводжана от тъмната стража на оголените буки. Походката ѝ беше несигурна като на слепец и Мартин, надигнал се да я посрещне, си мислеше колко мъчително е пътувала тя от спирката на рейса дотук. Навярно автобусът е закъснял. Добре, че някой човек от крайните къщи на града ѝ е дал фенер.

Майка му вървеше опипом със своята тояжка като бедния цар Едип, за когото може би никога не беше чувала. Вървеше под неразгадаемите тайни на звездното небе, от чиято бездна никога не беше се сепвала, защото не ѝ оставаше време от земни грижи да съзерцава изпълнения със загадки звезден свят и мислеше за язовеца, изплъзнал се от сачмите на ловеца.

Дигна сепната фенера, когато чу стъпки до себе си, и видя Мартин. После, като се подпираше с тояжката, прекоси двора и започна да търси стъпалата на къщата. Мартин, останал да заключи портата, гледаше нейната приведена черна фигура, очертана върху бялата стена, сякаш нарисувана там с въглен, и си мислеше: “Боже, колко е остаряла мама... Толкова бързо ли изтече животът?” Усещаше, че мъка стиска гърлото му.

**ПЪТЯТ МИНАВАШЕ КРАЙ КАМЕНОЛОМНАТА** и докато времето беше хубаво, Мартин всеки ден отиваше до там.

Целият склон на планината беше отрупан с грамади от разноцветни мраморни късове: имаше снежнобели, сиви, розови, дори портокалови, които приличаха на сияние от промъкнал се през облаците слънчев сноп по залез. Из каменоломната се лутаха камиони и каруци. Чуваха се удари на чукове и длета, които цепеха камъка. Мраморът ставаше за всичко: за основи на къщи, за настилка на пътища, за чешми и плочници, за гробници и паметници. Хората товареха ръбестите, сякаш посипани със скреж късове и всеки беше зает с мислите и планове си. За няколко седмици склонът на планината се опразваше и отдолу започваше да червенеет глината. Но взривовете отново разтърсваха земята и мраморът отново излизаше из бездната – подкопаван, тикан и разцепван от човешкия мравуняк. Излизаше – а колелата на камионите и каруците го разнасяха по пътищата. Процепът между хълмовете ставаше все по-дълбок – като оная бездна от свещените книги, където се спотаяват скакалците, за да дочакат часа на Апокалипсиса.

В тая многолика навалица, която ту проредяваше, ту ставаше по-шумна и забързана, на едно и също място от много



години седеше един стар човек – каменоделец. Мраморните грамади се трупаха край него, скриваха го от погледите на работниците и на минувачите и за съществуването му говореше единствено звънът на неговото длето, който не секваше от сутрин до вечер. За хората той човек беше чудака, дори някои говореха, че душата му е болна, но никой не се подиграваше с него. Когато работниците от каменоломната спираха до майстора да му подадат цигара или стомна с вода, те гледаха камъка, с който се бореше длетото му, мъчеха се да проникнат в тайната на чудака, но не успяваха и мълчаливо си отиваха.

От много години старият човек ваеше ангели. Едно време, в младостта му, хората гледаха с благоговение тия крилати създания и ги слагаха като надгробия сред тревата, поникнала над скъпи за сърцето им покойници. Нямахте селище от Цибрица до Дунава, в чиито покрайнини човек да не срещне крилатите рожби на неговото длето. Хората смятаха майстора за верующ и мислеха, че извайва пратениците на небето, за да осигури спасение за душата си. Не знаеха, че неговите мисли са обсебени от друго: от болката за крилето, които човекът, роден, за да се извиси над тленното, губеше – един още в ранните младини, друг – по-късно... Крилето измъчваша длетото му с извивките си, с тънката възба на перата, с онова усещане за лекота и небе, което адски трудно му се удаваше да предаде. Той можеше да се избави от тия терзания и да дяла мраморни риби за фонтаните или козлета и мечета, каквито слагат из градските паркове. Можеше, но не се разтъркваше да намери подходящи за това мраморни късове, а търсеше оня камък, през чиято зърнеста плът съзираше крилето на ангела.

Имаше един друг каменоделец. Бараката му беше до отвъдния склон на каменоломната. Той също се опита веднъж да направи ангел за гроба на протосингела, но излезе тромаво създание, защото длетото на този каменоделец беше създадено да дяла само корита и чешми, прилични на исполински гъби. Господарят на бараката беше човек с остри, избелели като

мрамора очи, които опипваха крадешком всичко наоколо, сякаш търсеха нещо, изпуснато в цепнатините на камъните. Той обичаше да говори, че вижда в каменоломната лъвове и цели каракачански стада, пленени от мрамора, заедно с ехтенето на звънците и с блеснето на агнетата, но длетото на сладкодумеца, който обичаше да взема за свои от другиго подслушани думи, нямаше сила да изведе тия стада на пътя, и блеенето им да изведе, а лъвовете – да ги обикалят величествени, с шаващи светкавици по гърбовете и да гледат планината, чиято дреха неумело в окърпена от есента с парцаливи облачета.

Мартин не познаваше тоя човек.

Старият майстор, когото виждаше да седи с длетото си до канавката, не обичаше хората, които много говорят и се мъчат да изглеждат дълбокомислени. Все му се струваше, че край него се носят не думи, а свистят студени и остри люспи от мрамора, и той примижаваше, за да защити очите си от резеца им. “Щом като виждаш лъвове, защо не ги възкресиш от камъка? – говореше си старият майстор. – Защо не им дадеш душа? Или е слабо длетото ти?”... Оня, който имаше очи на лалугер и очите се лутаха между камъните, нямаше ръка за такова дело. Той припечелваше от коритата и чешмите, а разправяше, че с лъвовете ще се заеме от идната година. Но все не започваше.

Една нощ склонът на каменоломната, над бараката му, се срина и го затрупа. Говореха, че бил предал човек. И убили тоя човек. “Дали затова не е било безсилно неговото длето? – думаше си старият ваятел. – Тъмна е била душата му. А от тъмнина какво може да се роди?”

Всичко това беше описано от един тукашен летописец, за да се съхрани за поука на поколенията...

Дълги години, докато беше по-млад, ваятелят даряваше с криле детето. За него то беше символ на чистотата и непорочността и

кому другиму, ако не на детето се полагаше да бъде небесен пратеник на земята?

Времената се меняха. Хората ставаха други – по-реални, а може би и по-мъдро проникваха в загадките на живота. Тях ги смайваха нови, непознати някога чудеса и ангелите, които старият човек дялалаше в самото сърце на каменоломната, им изглеждаха смешни играчки, достойни само за възхищението на някое невръстно дете.

Но ръката на майстора продължаваше да опипва ангелските криле и да очертава извивките на перата им.

Като гледаше ваятеля, наведен над камъка, като слушаше длетото му, което не дълбаеше мраморната грамада, а я галеше, Мартин си мислеше за друг един майстор, когото беше срещнал преди пет лета край алжирския град Типаза. Отведоха го да разгледа стара римска крепост, издигната на самия морски бряг. Мартин обхождаше срутините, обхванати от кактуси с невероятно ярки червени и лилави цветове; спъваше се по каменни стъпала, които са водели някога в разкошни дворци, а сега отправяха стъпките му към тревата и бодилите; надничаше през прорезите между разядени от дъждовете каменни блокове и виждаше да свети пред него гладко, мастиленосиньо Средиземно море, край чийто бряг рибари опъваха мрежите си. Крачка по крачка, обзет от размисли за преходността на всичко в тоя свят, Мартин излезе на открито и видя дървена барака. Пред отворената ѝ врата седеше бос човек и поправяше фара на стар и неугледен като него автомобил. Каза му: “Добър ден!”, но арабинът сигурно не го чу, защото само погледна към непознатия и продължи да чопли фара с отвертката.

Зад вратата на бараката Мартин видя скулптури от златист пясъчник. Те имаха цвета на камъка, от който бяха изградени зидовете на крепостта. Скулптурите лежаха по земята, небрежно разбутани, и Мартин си помисли, че тая барака е склад на музея, чиято сграда, до входа на крепостта, беше затворена поради ремонт. Из полуздрача на бараката го гледаха

каменни изваяния с лица на мадони и като задържа поглед на тях, пътникът забеляза в единия ъгъл чук и длето.

Арабинът се надигна, приближи до непознатия. Дебелите стъкла на очилата правеха бръчките край очите му дълбоки като пукнатините на пясъчниците по крепостните зидове. Той откrehна и другото крило на вратата, зад което също се откриха каменни фигури, и рече:

– Разбрах, че ви интересуват моите скулптури.  
Заповядайте да ги разгледате.

Вървяха между смълчани жени, издължени и странни, каквито са негърските дървени скулптури. Оня, който беше ги ваял, говореше:

– Дялам ги от пясъчниците на римската крепост. Камъкът е мек, моделира се като глина. И знаете ли какво си мисля, когато вземам длетото: от тоя камък трябва да се направи мадона, за да остане той вечен... Виждате, че крепостните зидове не са издържали на времето...

– Арабинът е бил мъдър човек – каза седналият между мраморните късове каменоделец, след като изслуша разказа на Мартин, – но не е бил прав, като е казвал, че камъкът ще остане безсмъртен само ако от него се извае мадона. Майката е свята, но по-свят от нея е ангелът, защото не е роден от плът, а от светлина, и пътят му минава над всичко земно. Той трябва да се дяла не от пясъчник, а от мрамор: пясъчникът е слаб за крилете му...

Половината си живот дялах крилати деца – продължи майсторът. – Търсех най-бистрия цвят на мрамора, за да бъде красиво всичко в това невинно същество. И успях да го направя красиво: и къдриците, и усмивката, и тялото, и крилете, които дялах тънки – дори прозрачни ставаха, защото какво има да носят тия криле, освен радостта и невинността на детето? Длетото ми беше весело и аз усещах това по песента му... Но през другата половина от моя живот грижите и мислите започнаха да ме дълбаят така, както аз мъчех камъка. Длетото натежа в ръката ми, ставите ме стягаха в дъждовно

време и аз се лутах из каменоломната да търся камък с друга душа. Не ме привличаше вече бистрият цвят на мрамора... Крилатите деца останаха да лежат под слънцето – някои недовършени, други покрити с праха на каруците и камионите. Не ми бяха отмилели, но си мислех: защо цял живот да давам криле на тия, които си ги имат, макар невидими скрити под дрешките им?

Пред Мартин се изправяха мраморни късове, докарани от най-дълбоките процепи на каменоломната, където хората изглеждаха дребни като мравки. Камъкът имаше цвят на жътварско лице, прегоряло от лятното слънце. Майсторът опипваше тия късове първом с ръце, после леко хлъзгаше по тях длетото си и те му се обаждаха с глас, който не достигаше до слуха на Мартин.

– Цветът на тоя камък само привидно е тъмен и тежък. Длетото ще го изсветли и мраморът ще олекне. Това е твърд камък, с който мъжки трябва да се пребориш, но стане ли ти приятел, няма да ти измени никога...

От тоя мрамор майсторът беше започнал да дяла образи на хора, прилични на него самия и на работниците, които подвикваха на конете и товареха камък за темели на къщи и за настилка на пътища. В техните фигури нямаше нищо от веселостта и изяществото на предишните малки ангели. Това бяха тела, тежко седнали на земята, с отпуснати върху коленете длани, надиплени от бръчки и сухожилия. Лицата на тия хора наподобяваха орниците до каменоломната – целите бяха набраздени, сякаш по челата и бузите им са текли пороите, издълбали глинестата планинска земя. Очите им няхаха гледец и погледът беше някак особен, отсъстващ – обърнат повече към душата на камъка, отколкото към околния свят.

– Мъча се да дам криле на тия хора – каза ваятелят, когато забеляза с какво учудване Мартин гледа към една от фигурите,

паднала ничком на земята. Мъча се, а камъкът не може да издържи – чупи се точно там, където крилото е най-тънко и се прихваща за рамото...

Наистина над плешките на изоставените от майстора скулптури личаха къси, преломени израстъци.

– Едва ли някой ще седне да се възхищава на тия каменни хора, защото животът им е дал повече грижи, отколкото радости, мъчил ги е с размисли и разочарования. Но аз ги обиквам все повече и сред праха на каменоломната длетото ми се мъчи да улови истинския им образ. Искам да извая криле над раменете им, приведени от бремето на живота, защото са изкупили със страдание тяхната святост. Искам да върна, както може да направи това само Създателят, изгубените криле на тия хора, чиято душа не е смогнала да отиде по-далече от хляба и разбирам, че камъкът е мек да понесе подобен товар, троши се. Пукнатина подяжда мрамора точно там, над раменете. Търся друг къс и започвам пак. Погледни дланите ми – целите са в кръв от длетото... Ония с каруците идват, дават ми цигара, гледат натръшканите по земята каменни хора и не разбират какво така дълбоко ме измъчва. После замахват с чуковете и разбиват онова, което съм изоставил – правят чакъл за настилка на пътищата...

Една вечер Мартин се връщаше късно от града. Пълната луна озаряваше каменоломната с безразборно натръшканите мраморни късове. Всичко наоколо беше пусто, дори глас на щурец не се чуваше. Като гледаше мъртвите отломъци (те му спомняха за сринати древни храмове), в съзнанието на Мартин изплува тих, подобен на тоя път, по който в една отколешна вечер той вървеше към развалините на Делфи. Застанал пред храма на Аполон, до стъпалата, по които се е качвала Пития – пророчицата, и в чиито пукнатини помръдваха насън гущерчета, Мартин изпита странен възторг и страх от безмълвието и величието на непознатата гръцка планина.

Същото чувство го обземаше сега тук, сред апокалиптичните изваяния на каменоломната. Ще дойде ден и той ще изчезне завинаги от тоя път, от пепеляво синкавите под луната планински склонове, от песента на щурчето, което изведнъж се обади до нозете му навярно, за да не бъде така глухо наоколо. Тоя ден, ако се сбъднеше жлъчното пророчество на Есеиста, можеше да бъде съвсем близък... Скалпелът ще резне, а после ще зашият отново раната. Няма смисъл. Пред това страдание медицината е безсилна... И вятърът ще прелисти последната страница от корабния дневник...

Но сега Мартин стоеше под пълната луна, дишаше уханието на есенната нощ и в душата му се събуждаха думите, изречени някога в Делфи пред храма на Аполон: “Бъди щастлив, че живееш, че съществуваеш... Това е може би най-простата и най-възвишената човешка философия. Но ние трудно достигаем до нея, защото търсим осъществяването си в сложните лабиринти на битието. Приличаме на оркестър с много инструменти – все някой взема фалшив тон. Сигурно оня, който свири с най-проста пастирска свирка, е по-щастлив от нас...”

До самия ръб на пътя Мартин съгледа скулптура, започната от ваятеля. Мраморен човек, приличен на сатир със светнало от луната оголяло теме, с венец от къдрици край ушите и със скрит под сянката на дебели вежди поглед, седеше дълбоко замислен, подпрял с юмрук брадата си. Бръчките по челото му изглеждаха под лунната светлина като дълбоки пукнатини. Беше изваян до кръста. Нозете му чезнеха в тежката грамада на камъка. Тишината на пълнолунието се долавяше в изработените до последното перце криле, които си почиваха, отпуснати към земята.

“Дано не се опита да полети сега, когато нозете му още са вращнали в камъка. Сигурно крилете няма да издържат...” – помисли си с тревога Мартин.

Едва дочака да съмне и отново тръгна към каменоломната. Работниците още ги нямаше, но майсторът вече беше тук.

Крилете стояха зад гърба на каменния човек – леки, сияещи от утрото – и длетото на ваятеля се мъчеше да освободи нозете му от плена на земята...

ОБЛАЦИТЕ СЕ СПУСКАХА НИСКО, ДОКОСВАХА СЕ един до друг, но в пролуките между тях оставаше да синее небето. През някоя облачна цепнатина се провираха снопове лъчи, огряваха океана и островът, образуван от тях, се задържаше до мига, когато облаците се слепяха. Само след секунда въображаемият остров изчезваше, сякаш потъваше в бездната и оловносивият цвят на океана ставаше още по-мрачен. На Мореплавателя му се струваше, че долавя в движението на вълните скриптене на тежки оловни късове – толкова гнетяща беше глухотата и сивотата на безкрайните пространства. В такива часове най-силно усещаше лепкавата, пронизваща студенина на влагата. Мускулите му се стягаха, всички стави го боляха непоносимо и морякът си мислеше, че ако тръгне да се разтъпче по сала, ще усети как ставите му също метално скриптят като вълните.

И Одисей трудно понасяше мрачните дни в океана. Появеха ли се облаците, станеха ли остри вълните, с пепелявобели гребени, той се свиваше зиморничаво върху една стара дреха на Мореплавателя и започваше сънливо да мърка. Седналият до него човек слушаше тихите, едва доловими сред попукването на мачтите звуци, и се мъчеше да разбере разговора на своя спътник. Преди да стъпи на сала, той никога не беше обръщал внимание на котешките разговори. Дали мяukat котките, дали съскат с наежена козина, или мъркат гальовно за него беше едно и също: израз на животински инстинкти. Но в океана, през безкрайните месеци на своето пътуване, той разбра, че се е лъгал. Тъй като самотата го караше да се съсредоточава не само в себе си, но и в онова, което е край него, той стигна до убеждението, че природата е надарила тия безсловесни същества – котките – с език, неразгадаем за човешкото ухо, но навярно богат и дълбок като човешката реч. Сега, когато беше останал на сала само с



Одисей, той си припомняше случки с него и с Пенелопа, с рожбите им, припомняше си техни котешки разговори караници, когато котетата не мируваха; гальовно мъркане на майката нощем (това бяха нейните люлчени песни); поривни мяукания, като изсвирени на флейта трели, когато започваше тяхната любовна лудост; предупредително съскане, когато се бореха с паднала на сала риба (“Вие, малките, стойте настрана – само с едно замахване на опашката ще ви запрати в океана!”)... Това беше цял свят от звуци, който му ставаше все по-понятен, когато си го припомняше, и в глухото мъркане на стария Одисей, свит върху дрехата, той се мъчеше да долови една изповед или да разчете разговора му с ония, които бяха го изоставили, да си припомни блясъка на очите им, мекотата на лапичките, докосвали го по рамото...

Островът беше останал далече. Там, по червеникавите скали, сега се разхождаше Пенелопа със своите рожби. Щастливи ли бяха те, спасени от вечното клатушкане на сала, под който ехтеше океанската бездна, готова всеки миг да ги погълне?... А тоя остров сред океана не беше ли също затвор, от който нямаше излизане – затвор със стени, иззидани от вечното ехтене на океанската вода? И не стояха ли сега там, на брега, изоставилите го спътници, не търсеха ли в безкрая платната на сала и развяваната от вятъра побеляла брада на Мореплавателя, по чиито рамене бяха се качвали и бяха наблюдавали оттам играта на летящите риби?... Мореплавателя вярваше, че те тъгуват за него така, както той страдеше за тях, но ако не беше се отдалечил толкова много от острова, навярно отново щеше да се отправи нататък. Но морякът имаше една правило, което строго спазваше в живота си: “Не се връщай с обич към онова, което те е наранявало – стисни зъби, ако те боли и отвърни очи от него...” Лесно е да се каже така, но може ли човек да бъде толкова неотстъпчив пред чувствата си? Мореплавателя на смяташе, че това е коравосърдечие. По такъв начин се защитаваше от своята доброта, от безволието, което го дърпаше назад. Чувстваше дълго по раната си пламтящото

докосване на солената вода, но изпитваше особена, болезнена радост, когато усетеше, че от раната в останал само ръбест белег. Това значеше, че душата му не се е предала...

Оловните облаци се напластяваха един върху друг, ставаха все по-мрачни и Мореплавателя усещаше тежестта им не само с дъха си, който ставаше мъчителен, с астматично свистене, усещаше и е раменете, които го боляха не толкова от влагата, колкото от тежестта на прихлупеното небе.

Отпусна се и не усети кога е заспал. Отначало чуваше мъркането на Одисей: то беше меко, пухкаво и Мореплавателя потъна в него с усещането, че гредите на сала са се разместили и той се спуска през леката вата на пяната към дъното, после чувството му за реалност се върна, той усети с цялото си тяло твърдостта на балсовите трупи, стори му се, че е прикован за тях, че е разпънат между мачтите и водата – и заспа отново, проснат по гръб, тежко отпуснат, поклащан от тъмните вълни на океана...

Колко беше спал – час, два? Събуди се и помисли, че е оглушал. Никакъв звук не се чуваше край него. Океанът, докъдето стигаше погледът на Мореплавателя, лежеше гладък, без нито една вълна. Нощните облаци бяха изчезнали. Слънцето още го нямаше, но от цялото небе струеше светлина. Салът стоеше неподвижен сред океана, залепен за гладката вода. Нито мачта поскърцваше, нито платно се поклащаше. Мореплавателя беше свикнал в миговете на зазоряването да гледа как старият Одисей се разтъпква по корабните въжета, как се изтяга, извил в дъга своето рижо, отпуснато от съня тяло, как се мие с лапички, примижал срещу прогарящото кръгозора слънце. Тая сутрин Одисей, за пръв път от толкова време, продължаваше да спи. Беше наврял муцунката си под яката на старата моряшка дреха и тялото му изглеждаше приплеснато, лъснало от студена мокрота. Повика го по име. Одисей не се помръдна. Главата му продължаваше спокойно да лежи върху дрехата и когато се приближи до рижия моряк, Мореплавателя

видя, че окото, обърнато към него, е неподвижно, със стъклен блясък. Зората се прокрадваше в дъното на това око безкрайно далечна, бледа и в цвета ѝ се усещаше студенината на смъртта и резливият ветреца на утрото...

Одисей беше починал през нощта тихо, навярно както е спал. “Дали неговото мъркане снощи не беше сбогуване с някого? – мислеше си Мореплавателя. – С мене, с острова, където останаха Пенелопа и рожбите ѝ, със сала, върху чиито греди преминаха безкрайните месеци на неговия кратък живот?” Одисей не можеше да му отговори с поглед, в който винаги имаше нещо много човешко, всеотдайно, не можеше да му отговори с помръдване на опашката, вдигната успоредно на мачтите (това значеше: “Настроението е чудесно, вдигни всички платна!...”) Той беше завършил дните си редом с него – самотния мореплавател, беше споделял всичките му радости и тревоги така, както прави най-верният приятел, не го изостави в часа, когато се появи островът, въпреки че зеленината на палмите обещаваха безметежен покой – и салът стана негово последно ложе...

Мореплавателя беше гледал как под ноктите на котките умираха летящите риби. Тая борба го развеселяваше. Рибите се мятаха, като търкаляха с подскоците си котките, дращеха по сала с прозрачните си криле и ги чупеха като слюдени люспи. Тънките седефени пръстенчета на рибешките уста се мъчеха да задържат дъха им, но той се промъкваше със свистене през тях и отпуснатата върху гредите опашка (тъмна и остроръба, сякаш е излята от бакелит) показваше, че смъртта е настъпила...

Мореплавателя не се сепваше от тая смърт. Дори не я забелязваше. За него беше съвсем естествено рибата да умре, за да нахрани спътниците му. Тая риба беше прилична на всички други, които летяха край сала. Нищо не я свързваше с него. Той не я беше виждал малка, не познаваше рибешките ѝ палавости; не беше се възхищавал на подскоците ѝ, мислейки, че тя ги прави заради него; не беше споделял с нея тъжни и радостни часове от своя живот, за да му бъде мъчно, когато тя вече е

мъртва... Защото човек скърби за другите дотолкова, доколкото те са станали неотделими частици от неговото битие. Ако ги е обикнал дълбоко и всеотдайно, той чувства, че съдбата изтръгва от него жива плът и тогава болката е непоносима... Това не е печал за ближния, а плач за нас самите, припомняне, че всичко на земята е тленно, че с кончината на всеки наш близък и ние бавно се отдалечаваме към чертата на кръгозора...

Такава неподозирана болка почувства Мореплавателя сега, застанал до бездиханното телце на Одисей. За какво страдеше той – за това, че остава съвсем сам в безбрежния океан или за изчезналата завинаги преданост на неговия спътник, който не искаше нищо в замяна? Мореплавателя беше чувствал до себе си в дните на изпитания дишането на Одисей, беше усещал дори в съня си стъпките му, които го ограждаха като невидима стена от неумолимите пристъпи на съмнението и безволието – това му беше достатъчно, за да преодолее душевните си кризи. Сега всичко беше свършило – незабележимо за летящите риби, които прокъсваха тихата вода като златни игли, тикани от ръката на скрит в глъбините шивач, незабележимо за изгряващото слънце и за розовата пътека на зората, продирана от плавника на акулата, която сегиз-тогиз помръдваше, за да покаже, че неотстъпно следва сала...

Мореплавателя стана и сне шапка. Смъртта беше минала наблизко, но той не откри дирята ѝ нито в огледално гладката вода, нито в прозрачното небе, обхванато в долния си край от сиянието на зазоряването. Може би шумоленето на нейните стъпки беше останало в гънките на платната, но колкото и да се взираше в тях, едва ли щеше да го усети, защото над целия океан тържествуваше утрото и неговата светлина, излъчвана не толкова от небето, колкото от океанските бездни, го караше да усеща нещо празнично в душата си, да чувства, че неговата печал по мъртвия приятел просветлява, че в болката му има нещо пречистващо.

Далечно ехо на камбани се обади в душата му и той не можеше да разбере дали това е съхранено от спомените ехтене на камбанариите в неговия роден град (те го събуждаха някога, в неделните утрини, с такива нежни напеви, че той, все още в плен на сънищата, усещаше как го носят в небето незримите криле на камбанния звън), или пък питаше се той дали тия звуци не излизат от океанското дъно, където реките на света са утаявали векове наред донасяния от безбройни градове ехтеж на празничните камбанарии?... Мелодията на камбаните ставаше все по-ясна. Той я усети в помръдването на грота и в поскърцването на обувките си, когато се наведе да завие с къс от корабно платно очите на Одисей.

Това корабно платно, проядено от океанската влага и прокъсано от бурите, обгърна телцето на рижия моряк, прибра лапичките му между коравите си гънки и се спусна над очите, които продължаваха да аленеят от утрото.

Гроб на Одисей щеше да стане океанът. С благоговейно мълчание Мореплавателя щеше да даде на бездната неговото олекнало телце така, както беше виждал през юношеските си години, когато работеше по търговските кораби, да погребват мъртвите моряци. Тогава всички заставаха в траурно мълчание на борда и гледаха как корабното платно, с което бе обвит покойникът, бавно потъмняваше от водата, поклащаше се (не толкова от вълните, колкото от внезапно появилите се рибни стада) и единият му край изведнъж се забиваше във водата. Навярно някоя акула беше подушила своята плячка...

Край дадения на океана Одисей не се появиха никакви риби. Плахите окръжности се настигнаха, сляха се и над вехтия къс от корабното платно, който се напои с вода, натежа и бавно започна да потъва, мълчаливо се затвори сиянието на утрото. Водата отново стана гладка, сякаш нищо не беше се случило преди минута.

Някъде на хиляди мили от сушата оставаше гроб на моряк, неспоменат в страница на корабен дневник, а съхранен само в

спомена на един самотен мореплавател и положен в светлината на огромния океан.

Към обяд се появи вятър, изду платната и като поклащаше сала с пукот, сякаш го отлепваше от клея на тихата вода, очерта след него дълга диря, в чиято пяна се появи плавникът на акулата. Сега тя оставаше едничкото живо същество, поело неотстъпно след Мореплавателя, с което той можеше да общува – да го ненавижда и благославя през своите безкрайни дни и нощи.

Историята на Мореплавателя можеше да завърши тук с печалната тържественост на утрото, в което самотният пътешественик беше се простил с най-верния си спътник, можеше да завърши с избликващата на глъбините мелодия на камбаните, многозвучна като ехо от огромен оркестър, чиито инструменти карат звуците да прокъсват водата и да растат в небето като кристални дървета, които диригентът ще отсече изведнъж с рязко помахване на палката, и седналият в залата човек ще долови в края на симфонията ехтящото сриване на кристалната грамада, чиито късчета подскачат и продължават да излъчват музика от сърцевината си.

Всичко можеше да завърши така – с една нирвана. Ето вечността: приеми я и се слей с нея. Приеми я като висша промисъл и успокой душата си. Нека твое ложе стане вечната тайна на океана...

Всичко можеше да завърши така, но Мартин Калинов се съпротивляваше на подобна мисъл. Той беше изваял образа на самотния мореплавател със своите пръсти така, както скулпторът извайва от глина лицето на оногова, комуто в минути на неудържимо вълнение ще викне: “Стани и говори!”; беше му давал свои черти, свои привички и странности; беше го забравял в дни на неотложни грижи и после, с чувството за вина, беше поемал по дирята на сала му из безбрежните пространства на океана. И го намираше отново остарял, с дълга до пояса брада, но с онова неугасимо пламъче в очите, което

съхраняват до последния си миг хората, несвикнали да се предават.

Тогава Мореплавателя виждаше край себе си танц на летящи риби – едно ветрило от светлина, което ту се разгръщаше, ту се свиваше край сала и си мислеше, че боговете на океана празнуват и летящите риби са танцуващите на тяхното тържество, дошли да зарадват и него с пируетите си. Не допускаше, че това са мислите на един непознат нему човек – Мартин Калинов или Преводача, както обичаха да го наричат приятелите му, – непознат, защото не са заставали лице срещу лице, но ако Мореплавателя можеше да го зърне през океанските простори как върви по разкаляния есенен път с люлееща се походка, а над него и над обраните лозя се хлъзгат в мъгливото небе мокри врани, ако беше го видял вечер до белите листа – изнервен, защото мисълта му не ражда нито едно слово, с бледо лице, половината осветено от лампата, половината тъмно и загадъчно – Мореплавателя щеше да открие свои черти във фигурата и в характера на тоя човек. Щеше да ги открие в болезнено изопнатите мускули на лицето му, в астматичното дишане, в нервното почукване на пръстите по масата, в резките гънки на устните, в упорито присвитите вежди и в скриптенето на писеца, който не полагаше думите върху листа, а ги дърпаше, както родителят дърпа за ръка своето упорито, съпротивляващо се дете и щеше да се усмихне, с мъка разтягайки устните си, защото солта на океана ги е вкоравила и те се пукат дълбоко, като оставят браздулици кръв след всяка усмивка...

Мартин Калинов продължаваше да го вижда в мислите и сънищата си.

Мачтите скриптяха от океанските ветрове. Платната се издуваха и плавно носеха сала над потайните подводни рифове или изведнъж ги обземаше лудост. Те започваха да се мятат ту на една, ту на друга страна, облягаха се за малко на мачтите – да си починат – и продължаваха своя танец, който разтърсваше

сала, но развеселяваше Мореплавателя, защото му напомняше циганските веселби в кръчмите до пристанището, откъдето салът му беше поел по своя неведом път.

Изнизваха се дни и нощи. Налитаха ветрове. Настъпваха затишия. Той беше свикнал с тях, познаваше нрава им. Отначало го плашеха ветровете – стряскаше го това препускане на невидимите небесни табуни с тела от ехтящ въздух и с гриви от светкавици. После, когато опозна прищевките им и трептенето на техните мускули от светлина или от здрач, когато с едно леко погалване по хълбоците или по мократа от морската пяна шия успяваше да ги укроти, той се сприятели с ветровете и препускането им, с винаги различно ехтене на небесните копита, макар че изпълваше със застрашително очакване целия океански простор, придаваше особена тържественост на неговите еднообразни дни. Затишията го дразнеха, защото се мъчеха да пленят сала му. Смълчаната вода обещавахе на пътешественика безметежен покой, но той познаваше коварството на тая бавно проникваща в душата отрова и подобно митическите морски странници запушваше с длани ушите си, за да не чува гласовете на сирените, които му обещаваха прегръдките си, а той знаеше, че това е примамката на небитието.

Не си спомняше да е разсъждавал за смъртта. Може би, без да съзнава това, беше я приел безропотно още в мига, когато стъпи на сала и опъна платната. Нямаше повод да размишлява за нея. За Мореплавателя беше важно друго: как ще измине пътя до неизвестния бряг, към който се е отправила душата му – брегът на голямата тайна или на голямото разочарование, – как ще стигне до него непобеден от подводните рифове, със съвест, неопетнена от угризения и предателства към другите и към него самия. Това беше най-важното за Мореплавателя – и той беше приел всички лишения и рискове. И се чувстваше щастлив – доколкото може да бъде щастлив един разумен, самопреценяващ се човек, у когото неудовлетворението винаги върви на няколко стъпки пред самодоволството.



Мисълта за смъртта се мярна за пръв път в съзнанието му тогава, когато видя зад сала сянката на акулата. Още не беше изплувал над кръгозора островът, където остана Пенелопа със своите рожби, още по гредите на сала пълзяха новородените котета и техните гласчета го държаха за бреговете на надеждата така здраво, както корабните въжета държат за кейовете люшканите от бурите параходи. Мисълта за акулата тогава се мярна само за миг в съзнанието му и изчезна, прогонена от заканително поклащаните котешки опашчици, островърхи като стръкчета пролетна трева. Но по-късно, когато и последният негов спътник – Одисей – потъна в бездната, завит с къс корабно платно, Мореплавателя започна все по-често да се вглежда в пенливата диря след сала, над която сегиз-тогиз се показваше, метално сива и остра като връх на нож, перката на акулата.

Мореплавателя започна да наблюдава акулата, да изучава привычките ѝ, да проследява с поглед широките окръжности, които тя описваше около неговия плавателен съд. Акулата беше уверена, че салът не ще може да ги прокъса и ще остане в техния капан, но платната с лек тласък пренасяха през тия прегради поскързващите греди и неумолимата спътница на Мореплавателя отново се притаяваше в дирята след сала. Тя изчакваше решителния миг, когато ще дойде огромната вълна да помете тая нищожна тресчица, люляна толкова дни и нощи от безбрежните пространства на океана, изчакваше да се появи острият ръб на рифа, който ще престърже въжетата на сала, и той ще се разпадне мигновено... Ала тоя миг не идваше. Мълчаливият двубой между Мореплавателя и акулата продължаваше. Човекът нямаше с какво друго освен с голите си ръце да излезе срещу неумолимата пратеница на съдбата, а това значеше, че битката ще бъде изгубена от него. Затова той се обръщаше за помощ към едничкото свое оръжие – волята. Трудният живот по пристанищата беше го научил да разчита единствено на нея, да предпочита впилото се в тялото корабно въже, привързало го за мачтата, отколкото да слезе на тих бряг, примамен от гласовете на сирените...

Мореплавателя чувстваше особено просветление в душата, щом пропъдеше от нея страха. Тогава той усещаше, че е истински свободен. Ако и сега, в дните на пълна самота, когато на десетки мили не се мяркаха дори летящи риби, а след сала продираше океана само сивият плавник на акулата, той успееше да опази душата си от съмнението, щеше уверено да продължи към неведомия бряг. Но отдръпнеше ли се само крачка назад, за да стъпи на гредите страхът, тогава всичко беше загубено. Той можеше да направлява сала през вълните още много месеци, но на него щеше да се поклаща само тялото му – душата щеше да се гърчи между зъбите на акулата.

Затова той стоеше широко разкрачен, сякаш враснал в най-крайната греда на сала, и се смееше гръмогласно, когато неговата неумолима спътница правеше своите все по-стесняващи се окръжности около разтърсвания от вълните плавателен съд. Смееше се със свистящо гърло, с корави от океанската сол устни. Те се натрескваха като изсушена от суховея земя, ивици кръв се стичаха по брадата му, но Мореплавателя не ги изтриваше. Оставаше ги да изсъхнат и побелялата му брада се прошарваше от криволиците на втвърдената кръв. Той се смееше, разтърсван целият от душевна треска, понякога се вслушваше в странните хрипове, които избликваша из гърлото му, и си мислеше дали не е дошъл часът на умопомрачението, но мигновено отпъждаше тая мисъл, защото усещаше, че душата му е просветлена цялата, както океана в часа на Одисеевата смърт. А това значеше, че спасил ли е душата си, той е спасил всичко.

Акулата плуваше неотстъпно след сала.

Късно нощем, измъчен над белия лист, Мартин Калинов посягаше към копчето на радиоапарата. Търсеше музика, която да послуша, отпуснат на фотьойла с притворени очи просто да си почива, проследявайки гоненицата на цигулките и фаготите, и в тънката мъгла на мелодиите да му се мяркат виденията от поетичните строфи, съвсем прилични на носените зад

прозореца сънища на планината, приели образи на дървета и на облаци отронена шума. Търсеше музика, за да пропъди умората, но изпитваше страх, когато светнеше скалата на радиоапарата. Боеше се да не чуе отново гласа на оня говорител, който една друга есенна нощ за първи път разказа историята на Мореплавателя. Боеше се, че може да долови тревожна тръпка в тембъра на тоя глас.

Мартин Калинов се плашеше от светлината на скалата. А през нея в листопадните нощи се процеждаше само музика – тиха и плавна като шума на реката зад оградата.

Една нощ, когато духаше вятър и облаци от суха шума се удряха по вратата, сякаш там чукаше закъснял и останал без подслон човек, вестта, от която Мартин Калинов дълго се боеше, намери пролука между обаждашите се една на друга радиостанции и прокъса гласовете. Беше съвсем кратка вест: “На хиляди мили от сушата моряците от един търговски кораб открили сал с прокъсани платна, потънал до половината, забит косо във водата. Слезлите със спасителна лодка членове на екипажа намерили на сала само няколко мъртви летящи риби и корабен дневник, чийто последен запис бил направен преди четири месеца. От мореплавателя нямало и следа.”

Преводача щракна ключа на радиоапарата, за да прогони тоя глас, но той продължаваше да се лута из стаята и да се блъска в ъ. “Това е друг сал!” – искаше да изкрещи Мартин Калинов. Лампата светеше зад гърба му и той виждаше отразено в прозореца своето тъмно лице, прорязано от бръчки, които ясно личаха в чернотата на стъклото. През мрака на това лице се процеждаше шумоленето на есенните дървета. Може би мисълта за Мореплавателя беше виновна за това, може би глухотата на нощта, но ехтежът на дърветата се разрастваше, планината се обгръщаше в плющине, съвсем прилично на тревожната мелодия, която издават корабните платна, обречени на вечно плаване.

Къщата се люлееше. Навярно и цялата планина се разтърсваше от порива на тия фантастични платна.

Мартин усети, че краката му се подкосяват. Опиплом, като се придържаше за стената, той се опита да достигне до леглото. Стъпалата му тежаха, сякаш бяха налени с олово.

Струваше му се, че леглото е бряг, до който никога няма да достигне...

РЕДАКТОР БАНЧО БАНОВ НА ОБЛОЖКАТА РЕПРОДУК-  
ЦИЯ ОТ ИВАН ДАВИДКОВ. ХУД. РЕДАКТОР ЕЛЕНА  
МАРИНЧЕВА. ТЕХН. РЕДАКТОР ЦВЕТАНА АРНАУ-  
ДОВА. КОРЕКТОРИ ПАУНКА КАМБУРОВА, ТОТКА  
ВЪЛЕВСКА

Формат 32/84/108; тираж 25 113 екз.; подв. 2113 екз.; брошу-  
ра 23 000 екз.; печатни коли 14; издателски коли 11,76; л. г.  
VI/32; изд. № 5128; поръчка 28/1979 година на изд. „Бъл-  
гарски писател“; дадена за набор на 29. XI. 1978 г.; излиза от  
печат на 15. VI. 1979 г.; цена подв. 1,45 лв.; брошура 1,11 лв.

9536242311

Код. 15 5516-108-79

ДПК „Димитър Благоев“ – София